

Kinnefjärdings härad.

Kinnefjärdings härad är beläget vid Kinnevikens sydöstra del. Ö och N om Kinnefjärding ligger Kinne härad, i S Skånings härad och västerut Kållands härad med Lidan som naturlig gränslinje.

På ÄVgL:s tid utgjorde området tillsammans med Kinne härad en enhet motsvarande hälften av det s.k. Ökulls bo i landskapets nordöstra fjärding. Den andra hälften av fjärdingen bildade Valle och Kåkinds härader. Det odelade Kinne härad representerade sålunda i befolkningshänseende $\frac{1}{16}$ av landskapet.

Det nuvarande Kinnefjärdings härad utgör med sin belägenhet på slätten gammal storbygd, som icke minst i kyrkligt avseende haft central betydelse under tidig medeltid. Detta belyses även av runinskrifterna, som till sitt flertal äro anbragta på kristna gravmonument.

Från Kinnefjärdings härad äro 10 runinskrifter kända. De fördela sig på följande 4 av häradets 12 socknar: Husaby 5 (2 nu i Statens historiska museum), Källby 2, Lindärva 2, Norra Härene 1 (nu vid Dagsnäs, Bjärka sn).

Av de 10 inskrifterna återfinnas 3 på resta runstenar (Vg 55, 56, 59), en (Vg 50) på en ursprungligen liggande gravhäll. 5 finnas på delar — gavelhällar eller andra hällar — av gravkistor (Vg 51–54, 57). Troligen har även den enda nu försvunna, Vg 58, tillhört en liggande gravhäll.

Sin ursprungliga placering har endast en sten, Vg 55, bibehållit. De övriga äro flyttade.

Bland de 9 bevarade stenarna äro 5 på det hela taget välbehållna med fullständiga eller obetydligt skadade inskrifter (Vg 50, 51, 56, 57, 59). Mera skadade äro Vg 54 och Vg 55. Av de övriga två (Vg 52, 53) återstå endast fragment. Den nu försvunna inskriften Vg 58 tillhörde likaledes ett fragment.

Det äldsta meddelandet om häradets runstenar finnes i Olaus Magnus' *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555). Arbetet ifråga är praktiskt taget den tidigaste källa vi äga för kännedomen om detta slags fornminnen. Ur lärdomshistorisk synpunkt äger uppgiften alltså sin betydelse, ur språkforskningens synpunkt har den däremot tyvärr ingenting att ge. Till de tre där omnämnda stenarna hör Vg 55.

1626 lär sedan — enligt vad J. Hadorph 1673 meddelar — Johannes Bureus ha besiktigt Vg 55 och delvis ha upptecknat inskriften. Bureus' uppteckning har dock förkommit. Bureus' notiser i F a 12 («Sumlen»), bl. 437, om två stenar i Husaby och två i Källby torde icke vara grundade på självsyn utan på uppgifter, som muntligen lämnats honom av andra.

1669 besöktes Källby hallar av J. Hadorph. Den ena, Vg 55, fanns då på sin nuvarande plats, medan den andra, Vg 56, hämtades från Skälvums by i socknen med samma namn. Ortstraditionen hade nämligen gjort gällande, att stenen flyttats från sin förra plats i Källby invid Vg 55. Den 2 oktober samma år avritades de båda runstenarna av Antikvitetskollegiets tecknare Elias Brenner. Denne avbildade ytterligare 3 stenar (Vg 51, 57, 58). Ungefär samtidigt upptäcktes ännu en runsten, Vg 59. Under senare hälften av 1600-talet voro alltså 6 inskrifter kända (Vg 51, 55–59). Samtliga utom Vg 51 och Vg 59 finnas i träsnitt återgivna i *Bautil* (1750). Ett träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* visar, att även Vg 51 varit avsedd att ingå i *Bautil*. Beträffande Vg 59 kan nämnas, att denna sten finns återgiven i träsnitt redan i O. Verelius' *Hervarar Saga* (1672). Alla 6 inskrifterna registreras av J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833).

Det skulle sedan dröja 200 år eller till 1888, innan nästa runfynd gjordes. Då fann man nämligen det runristade, korsformiga toppstycket till ena gavelhällen i den s.k. Olof Skötkonungs grav i Husaby (Vg 54). Först på 1900-talet kommo de övriga tre inskrifterna i dagen (Vg 50, 52, 53).

50. Husaby sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 38, 42.

Litteratur: Elfsborgs Läns Tidning ²³/₄ 1900; G. A. Bohlin, Nyupptäckt runsten vid Husaby (i: VFT 2: 1, 1901, s. 94 f.); M. Årén, Brev ²⁵/₁ 1902 t. E. Ekhoft (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 338; Handlingar 1935 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 180.

Äldre avbildning: Bohlin a. a.

I sydvästra hörnet av Husaby kyrkogård står den s. k. Husaby-hallen rest med ristningsytan vänd mot Ö. Den höga, ståtliga runstenen påträffades år 1900, i samband med kyrkans restaurering, under en igenmurad dörr mellan det s. k. kyrkhärberget och skeppet. Stenen har varit ituslagen men blivit hopsatt. Den saknar rot. Säkerligen har den ursprungligen i enlighet med inskriftens lydelse legat som gravsten. Vid stenens restaurering har man förbisett detta förhållande, och för att få den stående har man medels cement fastgjort den vid ett postament i markytan.

Röd kalksten med ortoceratiter. Höjd 2,35 m., bredd 1,10 m.

Inskrift:

asur × aui × suin × auk × þorir × þir × lakþu [×] stin × pina × ufir × mopur × sina × oluf × kupa hialþi ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 siäl × hinar × auk × kus mopir × auk × alir × kus iklar
 65 70 75 80 85 90 95

Assurr ok Sven ok Þorir, þer lagðu sten þenna yfir móður sína Oluf. Guð hialpi sial hennar ok Guðs móðir ok allir Guðs ænglar.

»Assur och Sven och Tore, de lade denna sten över sin moder Oluf. Gud hjälpe hennes själ och Guds moder och alla Guds änglar.»

Till läsningen: I 1 **a** finns ovanför mitten en fördjupning som sannolikt ej är huggen. En liknande fördjupning finns i 2 **s**. 7 **i** är felristning för **k**. En ojämnhet har något skadat bst i 15 **p**. Nedre delen av bst till 27 **u** har gått förlorad. Inga säkra spår finnas av sk efter 27 **u**; ett sådant bör dock ha funnits, ehuru tecknet nu är borta genom stenens avslagning och sammanfogning på detta ställe. Mellan 32 **p** och 33 **i** är avståndet stort på grund av en ortoceratit, nu bortfallen. Därefter är ristningen tunn nertill på stenen. Runorna t. o. m. 41 **o** äro mycket grunda. Översta delen av hst i 52 **f** är borta. I 53 **k** finns mellan hst och bst en fördjupning, som kan vara spår av en punkt. Övre bst i r. 60 är ytterst svag. Inom bistavarna finnas två små fördjupningar, som möjligen äro huggna. Övre delen av hst i r. 64 är borta, en lågt ansatt **a**-bst är säker; ovanför och parallellt med denna löper en fördjupning, ehuru synlig endast t. v. om hst (t. h. vittring), varför runan kan ha varit **o**. 65 **l** har upptill svag hst. På grund av ortoceratit är bst i 68 **n** lågt ansatt. 74 **k** har ett par små fördjupningar, som troligen ej äro huggna. Hst i 84 **k** är delvis utplånad. I 89 **k** finns en liten punkt, som icke är huggen, likaledes i 92 **i**.

Om mansnamnet *Assurr*, som förekommer även i Vg 92 och Vg 195, se Sö 196, Sm 36 och U 276. Om kvinnonamnet *Oluf*, även på Vg 13, se Sö 296.

Att i en välönskan för den dödas själ jämväl S:ta Maria åkallas förekommer i åtskilliga andra svenska runinskrifter samt i tre inskrifter från Bornholm, vilka även i övrigt visa anknytning till det svenska materialet. Det är sålunda en speciellt svensk företeelse. Över huvud taget ha själabönerna vunnit större spridning i svenska runinskrifter än i andra. Själva uttrycket *Guðs móðir*, som är det vanligaste, har i Vg 105 och 122 ersatts med *su hælga Sancta Maria*. En vädjan till ärkeängeln Mikael finner man i fem danska inskrifter (däribland fyra från Bornholm) samt två svenska, U 478 och L 1571 från Gotland. Uttrycket *allir Guðs ænglar* är däremot unikt även för svenska inskrifter.

51. Husaby sn, kyrkogården. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 39.

Litteratur: L 1338, T 27 och 100. J. Hadorph, Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 111 (KB F f 5, renskrift av annan hand); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 69; O. Celsius i UUB R 556, s. 422, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 305; S. J. Digelius, De Husaby (1740), p. 70; P. Luth, Brev 1787 t. VHAA (ATA); N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 120; J. G. Liljegren, Fullständig Bautil (ATA); C. J. Ljungström, Kinnefjärdings och Kållands härader (1871), s. 49; E. G. F. Olbers, Brev 13/7 1888 t. H. Hildebrand (ATA); Protokoll från kyrkostämman i Husaby 17/1 1902 (avskr. i ATA); S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopdöme (ATS 22: 1, 1917), s. 55 f.; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 61; O. v. Friesen i Runorna (Nord. kultur 6, 1933), s. 178; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 33), renritning (i KB F l 4 c, s. 73); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta); träsnitt efter C. Hagelberg i Digelius a. a.; Sjöborg a. a., fig. 181; osign. blyertsteckning (i Liljegren, Fullständig Bautil); O. Erlandsson, träsnitt (i T 27); S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 100); O. Sörling, tuschteckning (ATA), återgiven i Lindqvist a. a., fig. 25.

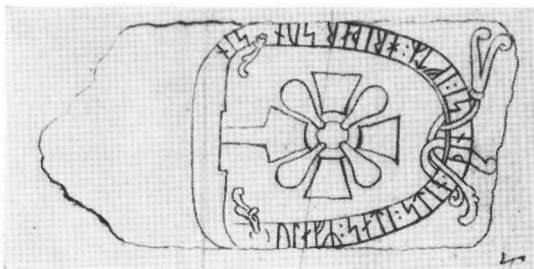

Fig. 68. Vg 51. Husaby sn, kyrkogården.
Efter teckning av Brenner i F m 27.

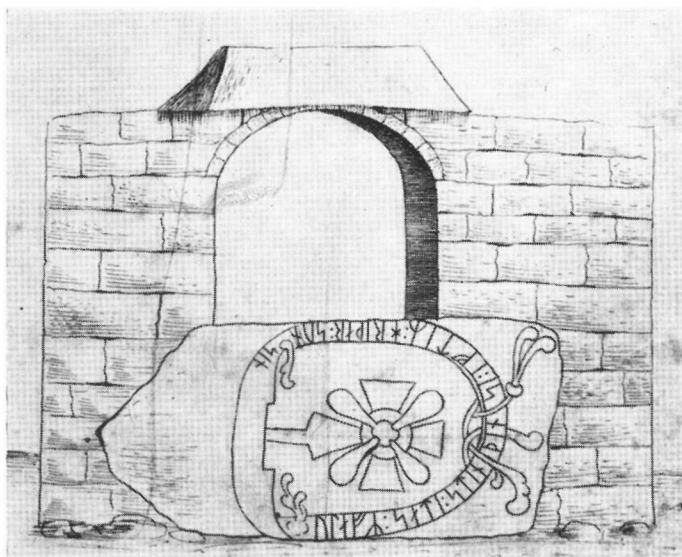

Fig. 69. Vg 51. Husaby sn, kyrkogården.
Efter teckning av Brenner i F l 4 c.

gårdspporten, slagits sönder och använts som byggnadsmaterial i kyrkogårdsmuren. Den exakta tidpunkten för denna händelse känner man inte. Troligen har stenen ursprungligen utgjort gavelhäll i en gravkista.

Sandsten. Höjd 2,10 m., bredd 1 m.

Runstenen tillhör sedan 1902 Statens historiska museum, inv.nr 11.645. Den består av fyra sammanfogade delar. Det översta, vänstra stycket meddelar K. Torin (1871) vara påträffat uppe på kyrkogårdsmuren. De tre övriga uttogos 1888 ur samma mur i samband med densammas omläggning.

I J. Bureus' »Sumlen» (KB F a 12), bl. 437, finns en notis, som i förstone kan tyckas hänföra sig till denna sten: »Vidh Huseby i Vestergötland 2 stora stenar retul. Henr. Henr.» Vilken sten, som utöver denna i så fall åsyftas, är obekant. Det är tänkbart, att Bureus' sagesman i stället avsett två stenar på Källby ås i Källby sn. Jfr Vg 55.

De äldsta säkra uppgifterna om runstenen äro dels E. Brenners teckning 1669 i F l 4 c med påskriften »Huseby östra kyrkioport», dels J. Hadorphs beskrivning 1673: »Widh östra Kyrkioporten [kyrkogårdsporten] fins en Runesteen insatt till Tryskel, hwarpå ett Skiepp står.» Uppgiften bekräftas 1740 av S. J. Digelius: »Lapidis hujus, cœmeterii Husab. orientali portæ adfixi ...» Stenen var då hel. 1787 meddelar emellertid lektor P. Luth i Skara till Vitterhetsakademien: »Uti och vid Husaby, där jag nyligen varit finnas ännu alla de monumenter och antiquiteter, som av Digelius uti dess Dissert. de Husaby omförmälas, och någre som han gådt förbi, utom runstenen vid östra kyrkioporten.» Någon gång mellan 1740 och 1787 har stenen alltså avlägsnats från sin plats i östra kyrko-

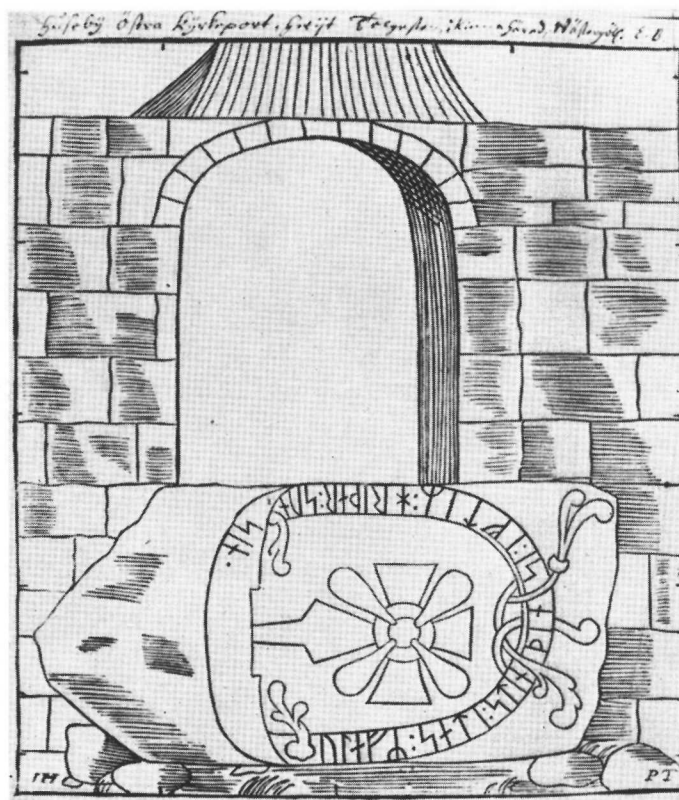

Fig. 70. Vg 51. Husaby sn, kyrkogården. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

Inskrift (supplerad efter Brenners teckning):

[ul]afR : sati : stin þansi : iftir : hriþar : sun sin :

5 10 15 20 25 30 35

OlafR satti sten þansi æftiR Hreðar, sun sinn.

»Olov satte denna sten efter Redar, sin son.»

Till läsningen: Av r. 1 **u** återstår endast toppen. Nedre delen av runan och följande runa har fallit bort i skadan. Före 14 **þ** finnas i ristningsytan fördjupningar, där man kunde vänta sk. Dessa äro emellertid icke tillräckligt markerade för att fastställas som säkert huggna. Toppen av 21 **t** når ej ramlinjen. 26 **i** har strax ovan mitten av hst en punktliknande fördjupning, som sannolikt icke är huggen. 31 **u** har förlorat nederdelen i samma flagring, som tagit bort även nederdelen av r. 32. Svaga spår av **n**-bst återstår i brottet. Endast övre punkten i sk efter 35 **n** är bevarad. — Brenners läsning skiljer sig från ovanstående ifråga om r. 15 som lästs **i**. Sk saknas efter 35 **n**. 22 **i** utelämnas på teckningen i F m 27 men finns med i F l 4 c. I F m 27 saknas sk efter 29 **r**; så ej i F l 4 c. — Träsnittet hos Peringskiöld grundar sig på F l 4 c men har sk i form av en punkt efter 35 **n**.

OlafR är ett vanligt fornordiskt namn, som finns även i Vg 9, 12, 181. Se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 84. Även *Hreðarr* förekommer talrikt över hela det nordiska området, ehuru i runinskrifter belagt, förutom i Vg 51, endast och med en viss tvekan i DR 141. Om namnets härledning se A. Johansson *APhS* 7 (1932), s. 142 f.

Stenytans mitt upptages av ett rikt utsirat kors, vilket står som mastträdet i ett skepp. Alldeles samma motiv förekommer på tre sörmländska runstenar (Sö 122, 154, 164).

52. Husaby sn, kyrkogården.

Pl. 40.

Litteratur: E. Eriksson, Fyndanmälan den ¹⁵/₁₀ 1937 (ATA).

Vid grävning av en grav på Husaby kyrkogård påträffades 6 okt. 1937 ett runristat fragment av en gravkista. Det förvaras i kyrkans södra tornkammare.

Kalksten. Längd 0,90 m., bredd 0,60 m. Fragmentet har på tre sidor tuktad kant. På c:a 1 dm. avstånd från kanten löper en ristad linje, och på ena kortsidan inom den sålunda bildade ramen är runinskriften anbragt. Mittfältet upptages av stiliserad djuornamentik av samma slag, som förekommer på exempelvis Vg 53 och Sö 356, ehuru här på Vg 52 endast konturtecknad.

Inskrift:

kyreþr li ...

Gyriðr let(?) ...

»Gyred lät(?) ...»

Till läsningen: 1 **k** är ej stungen. 2 **y** och 4 **e** äro med säkerhet stungna. Intet sk finns efter 6 **r**. 7 **l** är lätt skadad i toppen. Av 8 **i** återstår hst i brottets kant.

Gyriðr, sidoförm till *Guðriðr*, är ett tämligen vanligt kvinnoamn som brukats inom hela det fornordiska området; *Guðriðr* har företrädesvis använts västerut, *Gyriðr* däremot österut. Om frekvensen av det sistnämnda i uppländska runinskrifter se U 77.

53. Husaby sn, kyrkan. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 41.

Litteratur: S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme (ATS 22: 1, 1917), s. 56 f.

Äldre avbildning: Lindqvist a. a., fig. 26.

Detta fragment av en runristad gravsten tillhör Statens historiska museum, inv.nr 11.645. Det registreras i *Samlingarnas tillväxt* 1902 (*VHAA:s Månadsblad*, 1903–05, s. 33), men utöver proveniensens finnas här inga närmare uppgifter om förvärvet. Sådana saknas även i museets inventarium. Måhända har fragmentet kommit i dagen vid restaureringen av Husaby kyrka åren 1900–1902.

Kalksten. Längd 1,24 m., bredd 0,50 m.

Inskriften är anbragt i ett band, som helt följer hällens tuktade kant. Mittfältet innanför runslingan är uppfyllt av en reliefhuggen, stiliserad djuornamentik. Motsvarigheter härtill äro Ög 213 och Sö 116.

Inskrift:

... þina : ufiR : şturbiurn :

... [sten] þenna yfiR Styrbiorn.

»... denna (sten) över Styrbjörn.»

Till läsningen: Av 1 **þ** återstår endast yttre delen av bst. Vänstra delen av bst till 4 **a** är borta i en flagring. Övre punkten i sk efter 8 **r** är likaledes borta i en flagring. Av 9 **s** återstår endast ett kort stycke av nedre leden. Av **r**. 10 återstår endast hst samt möjligen rester av en bst t. h. om hst. 11 **u** är ej stungen. Av **r**. 14–16 återstår endast nedre hälfterna. Av dessa framgår, att runorna varit **iur**.

Inskriften utgör slutet av en mening, som varit av ungefär denna typ: (X lät göra) denna (sten) över Styrbjörn.

Om namnet *Styrbiorn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 69, samt Sö 339.

54. Husaby sn, kyrkogården.

Pl. 42.

Litteratur: T 101. E. Brenner, Anteckning 1669 i Palm skiöld's saml. (UUB) vol. 296, s. 813; S. J. Digelius, De Husaby (1740), s. 16 f.; P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 210 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 153); S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme (ATS 22: 1, 1917), s. 62; E. Fischer, Västergötlands romanska stenkonst (1918), s. 61 f., Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden (1920), s. 74 f.; Handlingar 1928, 1929, 1932 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), s. 89 f. och nr 659; E. Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000–1400 (1940), s. 309; A. Lindblom, Sveriges konsthistoria I (1944), s. 136.

Äldre avbildningar: Brenner, bläckteckning 1669 (i a. a.); E. Dahlberg, blyertsteckning jämte förlaga (KB Dahlbergs saml. 9: 46, resp. 9: 47, foto i Nord. mus.), kopparstick (i Svecia antiqua, 1700, pl. III: 57); Säve, bläckteckning (i a. a.); J. Olbers, blyertsteckning (VFA); T 101; Fischer a. a. 1918; Gardell a. a. 2 (1937, rev. 1946), s. 2, 3; Lindblom a. a.

Strax till vänster om västra ingången till Husaby kyrka står en rikt skulpterad gravkista med korsprydda gavelhällar uppställd. Den kallas »Olov Skötkonungs grav», nu liksom på 1600-talet. En annan benämning på monumentet »Sanct Sigfrids Graf» anföres av bl. a. E. Brenner 1669.

En noggrann undersökning 1928 av gravkistan i dess helhet gav vid handen, att den icke står på sin ursprungliga plats på kyrkogården utan troligen i tämligen sen tid uppställdes som pendang till en grav S om ingången. Detta måste emellertid ha skett senast före slutet av 1600-talet, eftersom graven finns avbildad i

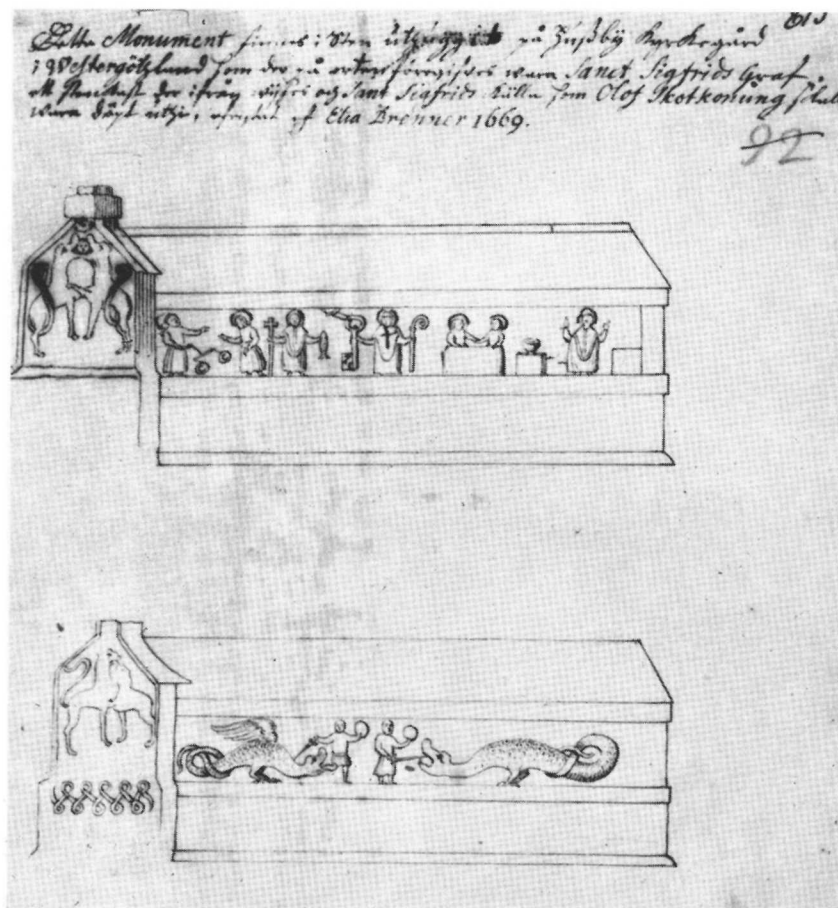

Fig. 71. Vg 54. Husaby sn, kyrkogården. Efter teckning av Brenner. Foto Nordiska museet.

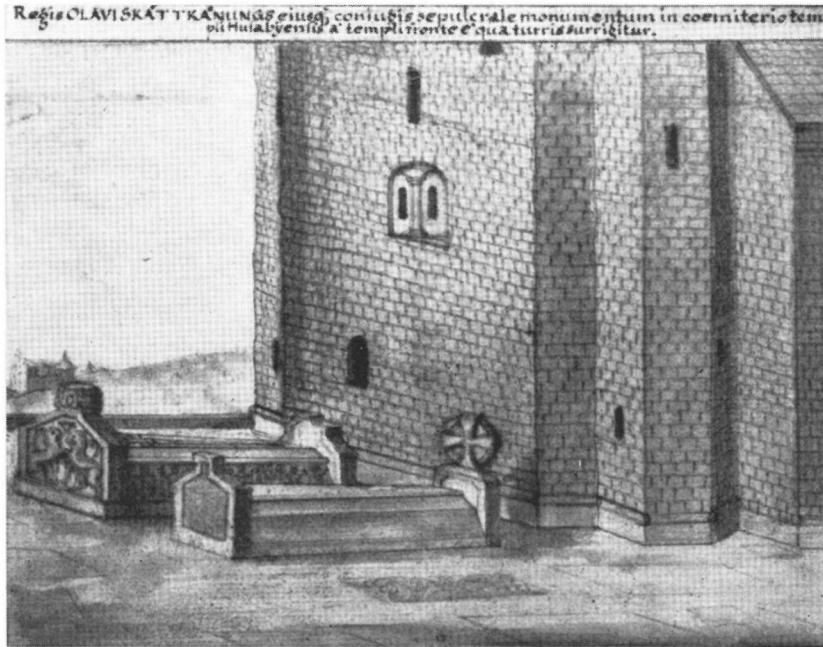

Fig. 72. Vg 54. Husaby sn, kyrkogården. Efter tecknad förlaga till Dahlbergs kopparstick. Foto Nordiska museet.

E. Dahlbergs *Svecia* på sin nuvarande plats. Den runristade, korsformiga överdelen av östra gavelhällen saknas emellertid på bilden i *Svecia*. Den påträffades, enligt vad K. Torin meddelar, år 1888 under rötterna till ett nedfällt träd. Fyndet placerades då provisoriskt i vapenhuset men omhändertogs senare av Statens historiska museum. Vid monumentets restaurering 1930 sammanfördes kistans olika delar, som delvis varit splittrade på olika håll, och det runristade stycket fördes tillbaka till Husaby och återförenades med gravvården.

Gravvården, vars material är sandsten, består av en kista mellan två gavelstenar krönta av likarmade kors. Både gavelstenarna och sidohällarna ha bildframställningar i låg relief i tidig romansk stil. Bildernas innehåll är delvis dunkelt. Man urskiljer dock på södra sidohällen S:t Mikael med sin vågskål och Petrus med nyckel och biskopsstav. På norra sidohällen äro huggna två motställda, bevingade drakar, som kämpa med var sin man. Båda gavelhällarna prydas av två motställda fyrfotadjur med manar och dekorativt bladformade svansar, lockhällen av ett enkelt stavkors. Den östra gavelhällens krön bär runinskrift. Det runristade gavelkrönets höjd 0,70 m., bredd 0,40 m. Runorna, som äro djupt huggna och i allmänhet tydliga, äro anbragta på tre av korsarmarna.

Inskrift:

Översta korsarmen: **ik**

Högra korsarmen: **ik**

Nedre korsarmen: **uhne**

5

Till läsningen: 2 **k** är skadad i toppen genom flagring, runan är dock säker. Under de båda runorna (1-2) står enligt Gardell »en skrift med kufiska tecken». Dessa har Torin läst som PIUS. Övre delen av 3 **i** har gått förlorad. 5-7 **uhn** äro djupt och tydligt huggna. I 8 **e** finns en kort huggen linje såsom en kort **n**-bst. Den låga placeringen torde bero på den föregående **n**-bst. I vänstra korsarmens brottkant synas spår av bokstäver, enligt Gardell »möjligen ett öppet majuskel-**e**». Inskriften på den reliefhuggna ringen i korsets mitt består enligt Gardell av »kufiska tecken, bland vilka följande bokstäver kunna urskiljas: CCIP ... VS ...».

Det är sannolikt, att runorna på de båda förstnämnda korsarmarna, den översta och den högra, äro initialer till orden *Jesus Kristus*. Innebörden av nedre korsarmens runskrift, som troligen också består av initialer, är emellertid dunkel. Jungner har gissningsvis föreslagit *Var Hærra nådigr er*, men något stöd för en sådan gissning finns knappast. En liknande runskrift, som säkerligen också består av initialer, finns på en korsformig gavelhäll, Vg 57.

På konsthistoriska grunder har gravvården daterats till 1100-talet. Runinskriften motsäger på intet sätt detta tämligen vaga antagande men kan heller icke brukas för en exaktare datering. Benämningen »Olof Skötkonungs grav» är sannolikt en lärd hypotes från 1600-talet. Men säkert har monumentet ursprungligen utgjort en betydande stormans sista vilorum.

Husaby sn, kyrkogården.

I H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955) nämnas s. 97, 104, 111, 150 fyra runstensfragment, som skulle vara funna i Husaby kyrkogårdsmur och avtecknade 1888 av E. Olbers och sedan förkommit. Teckningen förvaras i ATA. Fragmenten, som endast äro kända i denna teckning, göra ett i det västgötska runstensmaterialet främmande intryck, vilket även Wideen påpekar. De ha uppsvensk karaktär. Teckningen, som är utan ursprungs-beteckning och osignerad, har felattribuerats. Fragmenten äro ej identiska med de fyra runstensfragment, som av E. G. F. Olbers i brev ¹³/₇, 1888 till H. Hildebrand (ATA) rapporteras nyfunna och tillhörande Vg 51.

55. Källby sn, Källby ås.

Pl. 44, 45.

Litteratur: B 935, L 1339, T 11. Olaus Magnus, *Historia de gentibus septentrionalibus* I: 30 (1555), s. 49 (svensk övers. 1909, 1, s. 66); J. Bureus, F a 12 (»Sumlen»), bl. 437 (tr. i Svenska landsmålen, Bih. 1, 1883–95, s. 190); Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 114); J. Hadorph, *Annotationskladd* (i: J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, tr. som Reseanteckningar etc. i VFT 2: 1, 1901, s. 80), *Memorial 1673* [för Karl XI:s eriksgata] (RA, tr. i Schücks nedan a. a., s. 391), *Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673*, bl. 114 f. (KB F f 5, renskrift av annan hand, delvis tr. i VFT 2: 1, 1901, s. 80 not); J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 72; S. J. Digelius, *De Husaby (1740)*, s. 48 f.; Carl Linnæus, *Wästgöta-Resa (1747)*, s. 43 (nytr. 1928, s. 48 f.); N. R. Brocman, *Om inge Runstenar i Sverige för Christendomen blifvit ristade* (KB F m 7, 1760), s. 4, 13, *Sagan om Ingvar Widtfarne (1762)*, s. 51, 57, 248; Jonas I. Marchander, *Uppteckning ²³/₁₀ 1775* (i: J. G. Liljegren, *Samlingar Msc:t Runir*, fol. nr 25, ATA); C. G. G. Hilfeling i *Concepter och Ritningar öfver en Resa i Westergöthland (ATA)*; E. Tuneld, *Geografi öfver Götha rike 1795 (1826)*, s. 269 f.; P. E. Lindskog, *En korrt beskrifning om Skara stift 2 (1813)*, s. 78; P. A. Säve, *Berättelse 1862*, s. 202 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 151); G. Stephens, *ONRM 2 (1867–68)*, s. 724, 3 (1884), s. 314, 4 (1901), s. 5; C. J. Ljungström, *Kinnefjerdings och Kållands härader (1871)*, s. 50 f.; *Fornminnesinventering 1919 o. 1922 (ATA)*; O. Sjögren, *Sverige 4 (1933)*, s. 336; H. Schück, *K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien, dess förhistoria och historia 2 (1933)*, s. 376; H. Jungner, *Källby hallar* (i: *Namn och bygd 24, 1936*, s. 215; även i: *Nomina Germanica*, festskr. t. B. Hesselman 1935); *Handlingar 1935 i ATA*; *Jón Helgason i Nord. kultur 8 b (1953)*, s. 15; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier (1955)*, passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning ²/₁₀ 1669 (i KB F m 27, s. 27), renritning (i KB F l 4 c, s. 67); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i J. Peringskiölds *Monumenta* och B 935); Träsnitt efter C. Hagelberg i Digelius a. a.; Säve, bläckteckning (i a. a.); Stephens a. a. 2, s. 725; Ljungström a. a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 11).

Runstenen står rest på Källby ås omedelbart S om landsvägen Källby stn–Källby k:a, 250 m. Ö om vägskalet vid Eolsborg, 800 m. V om Källby kyrka. N om stenen, på andra sidan vägen, står Vg 56.

Redan Olaus Magnus har haft uppmärksamheten fäst på de s.k. Källby hallar, »Ibi [Källby] enim in quodam triuio tria ingentissima saxa characteribus Gothicis pulcherrime sculpta uidentur». Stenarnas antal skulle sålunda ursprungligen ha varit tre. Numera äro Källby hallar endast två, och av dessa är det bara denna, den södra, som kan anses stå på ursprunglig plats. Den andra, Vg 56, som står norr om landsvägen, har 1669 förts till sin nuvarande plats från Skälvums by och socken. Att denna ursprungligen skulle ha haft sin plats invid Vg 55 är synnerligen ovisst. Vart den tredje stenen tagit vägen, känner man heller icke.

I sin *Resebeskrivning 1673* noterar J. Hadorph om Vg 55, att »Thenne Stenen hafwer Sahl. Antiquarien

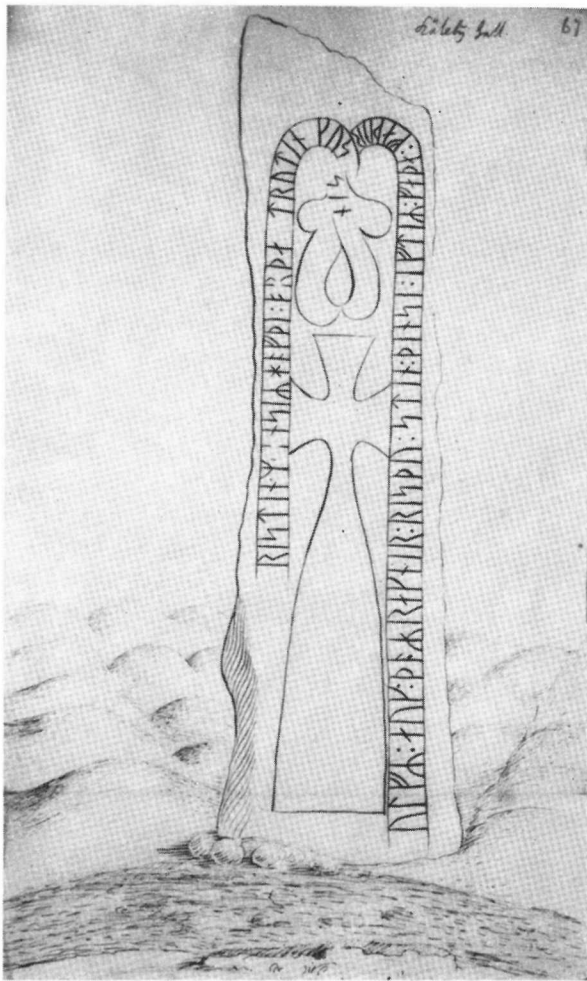

Fig. 73. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Brenner i F 14 c.

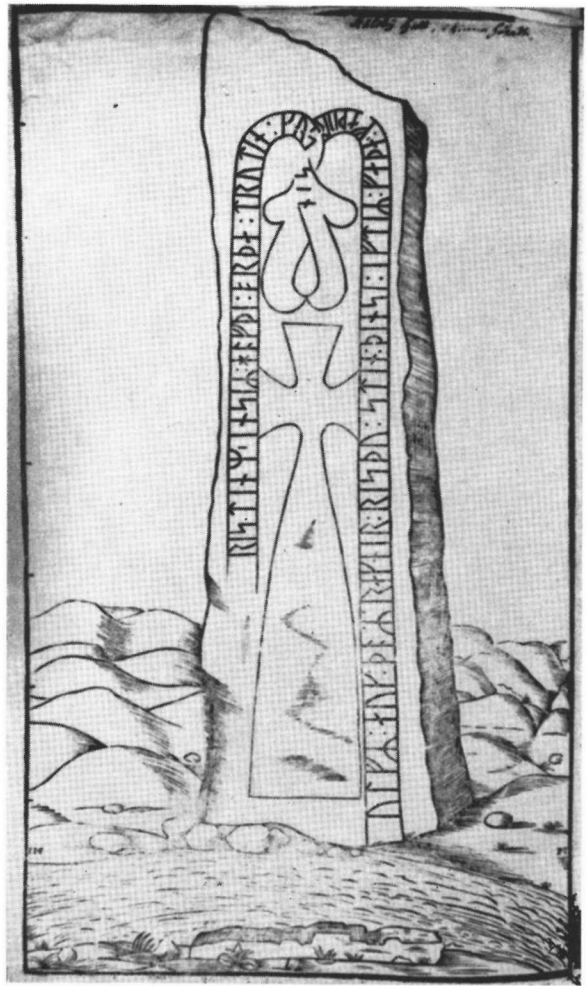

Fig. 74. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 935).

Jonas Buræus år 1626 sielf besichtigat, och den högra raden vpfore afskrifwit, som iagh sedan fick se afskrifwit i Kiäleby Prästegård, men den vänstra hafwer den Sal. Mannen aldeles gått förby, efter den så mycket af åldren och wädet förnött war sampt Stenen endels utspjälkat, som är af rödh skärfot Tälgsteen, att man hufvudstrecken till Bookstäfwerne icke kan igenfinna». Detta är den enda uppgiften man äger om att runstenen skulle ha granskats av Bureus. Uppteckningen finns ej längre bevarad. I Bureus' efterlämnade runarbeten finns med avseende på runstenar i Källby bara en anteckning »Kälby» i registret till KB F a 5 samt en kort notis i *Sumlen*: »I Kälby vidh kyrkian. 2. half mil från Huseby.» Den senare, som väl endast grundar sig på vad Bureus fått uppgift om, icke vad han själv sett, antyder, att runstenarna vid Källby på Bureus' tid voro två. Av Husabyprästen Petrus Andreas' uttalande (i *Ransakningarna*) om Vg 56 (se nedan) drager man snarast den slutsatsen att vid mitten av 1660-talet endast en runsten funnits på platsen, nämligen »Höghehaldh», Vg 55.

Hadorphs *Annotationskladd* innehåller följande anteckning: »Vid stora Landzvägen, som går tvärt öfver, hafva fordom stått två höga stenar, på hwar sin sida om vägen, och en ofvan på, nu står allena den suderste quart, kallas höga häll, den samma afskref iag den .. octob 1669, och läät henne uprätta den 5 julij [1671], sedan solen var nider af sitt lutande öfver väghen ... Skälfvums steen uprestes 6 Julij 1671.»

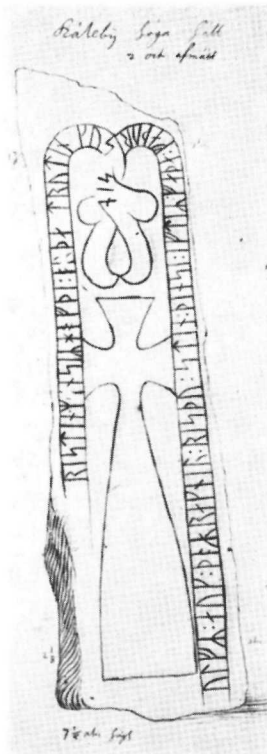

Fig. 75. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Brenner i F m 27.

Fig. 76. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Säve.

Oaktat stenarna sedan 1669 voro två (se härom Vg 56), bibehålles i somliga källor benämningen Källby hall om Vg 55 (karta 1694, sign. $\frac{120}{P}$ 6¹ i Lantmäteristyr. ark., Peringskiölds *Monumenta* och B 935, Digelius a. a., Brocman a. a.), medan benämningen »Skälfwums steen» begagnas om Vg 56. »Källby hallar» som benämning på båda stenarna finns i *Bautil* vid sidan av singularformen men blir allmän först på 1800-talet.

Röd kalksten. Höjd 4,40 m., bredd 1,27 m. Stenen är starkt vittrad, varför de många naturliga hålen och fördjupningarna ofta icke kunna skiljas från det huggna. Runorna äro dock på det hela taget tydliga och väl bibehållna. Inskriften begynner i högra kantslingan, läses i riktning uppåt, fortsätter därefter i samma riktning i vänstra slingan. Nedersta delen av stenens vänstra kant är avslagen, varvid en del av runinskriften har gått förlorad. Denna skada företedde stenen redan vid det första avtecknandet, varför texten på detta avsnitt är okänd. Ristningen har således ursprungligen varit symmetrisk, vilket givetvis bör ha väsentligt bidragit till det imponerande intryck, som den väldiga stenen ger.

Inskrift:

ulfr : auk : þir : raḡnar : risþu : stin : þansi : iftir : fara : faþur sin : . . . ristin : man : sar :

hafþi : kuþa : tru : til : kus :

Ulfur ok þeir Ragnarr restu sten þanssi æftir Fara, faður sinn ... [k]ristin man, sar hafði goða tro til Guðs.

»Ulv och Ragnar, de båda reste denna sten efter Fare, sin fader ... kristen man. Han hade god tro på Gud.»

Till läsningen: Före l u finnas inga spår av ristning. Undre punkten i sk efter 7 k är otydlig. Av sk efter 10 r återstår fullt tydlig endast en punkt, den övre. Bst till 12 a är grund t. h. om hst. Nedre delen av bst

till 13 **k** är bortfallen i en flagring. Mellan hst och bst i denna runa finns en fördjupning, som möjligen kan vara huggen. Då emellertid inskriften i övrigt icke uppvisar stungna runor, är r. 13 sannolikt ostungen. I 14 **n** är bst t. h. om hst osäker. Av r. 15 återstår endast övre hälften av hst, bst är något osäker; vänstra delen av en **a**-bst kan dock skönjas, avståndet till omgivande runor talar också för att bst funnits. R. 36–39 **fara** har tidigare lästs **fapa**, men **r**-runan torde vara säker. Vanskelig är början av vänstra slingans bevarade inskrift. 48–53 **ristin** synas tämligen säkra. Av runorna är dock 48 **r** minst tydlig. Framför 48 **r** skönjas nedersta delarna av minst fyra huvudstavar. Den närmaste av dessa kan möjligen vara rester av en **k**-runa. Sk efter 53 **n** är otydligt. 55 **a** är otydlig, bst svag. Mellanleden i 57 **s** korsas av en fördjupning, som sannolikt är naturlig. Av 59 **n** återstår endast nedre delen. Mellersta delen av 60 **h** är avlagrad. 61 **a** visar förutom bst två över hst tvärgående, parallella fördjupningar, som tidigare uppfattats såsom bistavar. Dock förefalla de vara vittringar, liksom helt säkert är fallet med liknande fördjupningar på 65 **k**.

Att såväl denna inskrift som Vg 56 har erbjudit svårigheter vid läsningen, framgår tydligt av tidigare omdömen. Så skriver exempelvis C. G. G. Hilfeling: »Källby hallar lärer svårigen nu mera kunna dechifreras, petrificerad Mossa har så uppfyllt ristningen att endast här och där någon runa ses», och P. E. Lindskog: »Den till vänster [Vg 56] har nu icke mindsta tecken till inskrift». Detta förhållande gör, att den äldsta läsningen (Hadorphs) med små variationer gjort sig gällande intill sen tid. Hadorph (*Annotationskladd*): 8–16 **porraknil**, 27 **i**, 38 **p**, 65 **a**, 74 **n**; sk saknas efter 71 **u**. R. 16 redovisar han emellertid i KB F f 5 med **r**. Huruvida detta är hans egen läsning eller hänför sig till den uppteckning av Bureus, som han sett, framgår icke klart av sammanhanget. — Hadorphs läsning återges på träsnittet hos Peringskiöld: 16 **r**, 55 **i**, 58 **i**, 61 **o**, 65–66 **or**. Denna text går sedan igen hos Digelius, Brocman, Liljegren, Stephens, Ljungström. — Säve, följd av Torin, förbättrar läsningen på ett par punkter: 9 **i**, 27 **a**; Torin anser r. 24 vara stungen, **e**.

Hadorph ger ingen direkt tolkning av inskriftens första del, men däremot av den senare: »... ristin man sum hafdi ordi drotin gus, hwilket kan så förtydas: Han war en Christen Man som hade Gudz Then aldrehögstes ord».

N. R. Brocman utgår från samma läsning men inlägger en annan betydelse i r. 48–56, »ristemästare», och kommenterar ytterligare tolkningen: »På den förre af desse Stenar tyckes en Mässhake wara afbildad, til ytterligare Bewis at densamme warit Prest och tillika Runristare, hwars Åminnelse med denne Sten warit påsyftad.»

C. J. Ljungström och K. Torin hänvisa båda till G. Stephens' tolkning: »Ulf och Raknir och hans yngre syskon reste sten denne efter Fathi, fader deras, en kristen man; men han fick orden af Herren Gud.» Enligt Stephens skulle 54 **m** vara en förkortning för *man*.

I *Namn och bygd* 24 (1936) redogör H. Jungner för sin läsning och uppfattning av inskriften. Med utgångspunkt från en förmodan att inskriften »med all sannolikhet varit avfattad i ett slags versform» har Jungner gissningsvis sökt utfylla lakunen *Pan næfndu aldir allk* (ristin man), varvid han hänvisar till Vg 67 och Vg 32, eller *Næfndu þer Fara, fullk* (ristin man). Han tillägger: »Lakunen kan ock tänkas ha innehållit en berömmande apposition, ansluten till namnet på den döde Fare». I övrigt uppehåller han sig huvudsakligen vid namnen.

Ordföljden i inskriftens början är icke den vanliga men torde knappast få tillskrivas någon avsiktligt poetisk formgivning. På omkastning av namn och pronomen finnas exempel i andra inskrifter. Någon anledning att med Stephens och Torin översätta »Ulf och Raknir och hans yngre syskon» finns sålunda icke. Ej heller Jungners tolkning »Ulf och Ragnar med bröder» torde svara mot vad ristaren avsett.

Att lakunen innehållit en apposition till Fare är troligt. Arten av denna kan icke bestämmas; måhända »berömmande», som Jungner föreslår, eller av släktskapskaraktär. Ett förslag som *miok goðan* (el. *sun N.N.:s*). *Hann var k-* synes ha större fog för sig än Jungners tidigare nämnda.

En motsvarighet till uttrycket för den kristne Fares trosnit finns på runstenen Sm 37, rest efter Önd, om vilken bl. a. meddelas, att han **kustru : kupa : hafpi :**

Ulf är vanligt namn. Det förekommer även på Vg 78, 98, 125. *Ragnarr* däremot är sällsynt i runinskrifter; se U 98 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 92. Om namnet *Fari* se Sm 31.

Vg 55 hör till de mest omskrivna västgötastenarna. Detta har delvis sin grund i de spekulationer i rudbeckiansk anda om stenens ålder, som bl. a. kommer till uttryck i J. Göransson's inledning till *Bautil*: »Käleby hållar N:o 835 (sic!). äro upsatte då Ulfer eller Alfer ok Thor varit Konungar / det är vid verdenses år 2000. Ty Alf var Bores son ok broder med Odhin I. ok sålunda Thors farbroder; denna Thor var ÖfverKonung på Scandö / men på samma tid var uti den del af Svea Rike / som het Alfheim / Alf eller Ulf Konung.» Redan Broeman, som uppför Källby hallar under rubriken »Påfwiske Runstenar», tar emellertid avstånd från en sådan spekulativ åsikt, och han förlänar den snarast ett löjets skimmer: »Detta Ättartal är på sit Ställe artigt nog; Men lærer intet behöfwat til at wisa denne Stens Ålder, sedan et inom dess Skrift inneslutet Korss får flytta honom til Christne Tider. Det är ock äljäst nogsamnt kunnigt, at flere både större och lägre Personer i långt senare Tider burit Namn af Alf och Thor.»

Källby hallar stå invid ett gravfält med några sparsamma rester av gravhögar, som ännu ej blivit uppslukade av grustakten, som går fram över platsen. På E. Brenners bild liksom på träsnittet i *Bautil* avtecknar sig stenen verkningsfullt mot bakgrunden av detta gravfält. Platsen kallades på 1600-talet »Kongzbacken». Digelius talar om »*Drottninge-liden* apud stelas runicas Kälbyenses». Ett litet stycke från runstenarna finnes en sänka kallad »*Drottninghålan*» (Ljungström; även uppgivet på platsen 1934).

56. Källby sn, Källby ås. Tidigare i Skälvums sn och by.¹

Pl. 45.

Litteratur: B 932, L 1341, T 12. Ransakningarna 1667-1684 (tr. i VFT 4: 5-6, 1932, s. 114); E. Brenner, Anteckning 1669 i KB F m 27, s. 27; J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, tr. som Reseanteckningar etc. i VFT 2: 1, 1901, s. 80), Memorial 1673 [för Karl XI:s eriksgata] (Riksarkivet, tr. i Schücks nedan a. a., s. 391), Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 114 f. (KB F f 5, renskr. av annan hand, delvis tr. i VFT 2: 1, 1901, s. 80 not); O. Rudbeck, Atland 3 (1698), s. 98; J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 73; O. Celsius, Uppteckning i UUB R 556, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 304, 2, s. 7; S. J. Digelius, De Husaby (1740), s. 48 f.; Carl Linnæus, Wästgöta-Resa (1747), s. 43 (nytr. 1928, s. 47); N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 248; Jonas I. Marchander, Uppteckning ²³/₁₀ 1775 (i: J. G. Liljegren, Samlingar Msc:t Runir, fol., nr 25, ATA); C. G. G. Hilfeling, Concepter och Ritningar öfver en resa i Westergöthland (ATA); P. Tham, Anteckning i Hilfelings sistn. saml.; E. Tuneld, Geografi öfver Götha Rike 1795 (1826), s. 269 f.; P. E. Lindskog, En kortt beskrifning om Skara stift 2 (1813), s. 78; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 148; P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 202 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 151); C. J. Ljungström, Kinneferdings och Kållands härader (1871), s. 50 f., Brev ²²/₂ 1871 t. B. E. Hildebrand (ATA); Fornminnesinventering 1919 o. 1922 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 336; H. Schück, K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien, dess förhistoria och historia 2 (1933), s. 376, 391; H. Jungner, Källby hallar (i: Namn och Bygd 24, 1936, s. 215; även i: Nomina Germanica, festskr. t. B. Hesselman 1935); Handlingar 1935 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning ²/₁₀ 1669 (i KB F m 27, s. 27), renritning (i KB F 14 c, s. 69); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 932); Rudbeck a. a.; träsnitt efter C. Hagelberg i Digelius a. a.; Sjöborg a. a., pl. 17, fig. 37; Säve, bläckteckning (i a. a.); Ljungström a. a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 12).

Runstenen står på Källby ås, omedelbart N om landsvägen Källby stn-Källby k:a, 250 m. Ö om vägskälet vid Eolsborg, 800 m. V om Källby kyrka. Mitt emot, på andra sidan landsvägen, står Vg 55.

Till sin nuvarande plats har stenen genom J. Hadorphs tillskyndan flyttats 1669 från Skälvums by och socken, där den legat som brosten över en bäck.

Om Vg 56 antecknar Husabyprästen Petrus Andreas i *Ransakningarna*: »Finnes och Så en Sten liggandhes på Siälffoms gata, Som ähr ritat medh Rune Skriffth och ähre någre Som Säya Sigh haffva hördt thet talet, att dhen Stenen Skulle fordom Vara kommen ifrån Höghehaldh på Kongzbacken Vedh Kiälby.» Något direkt stöd för den uppgivna ortstraditionen, att stenen ursprungligen skulle ha haft sin plats invid Vg 55, har icke vunnits. Olaus Magnus meddelar dock i *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) förekomsten av tre väldiga stenar med ristning vid Källby. En av dem var Vg 55. En annan kan möjligen med hänsyn till orts-

¹ Med hänsyn till planschäftet har inskriften fått behålla sin benämning och plats i nummerföljden.

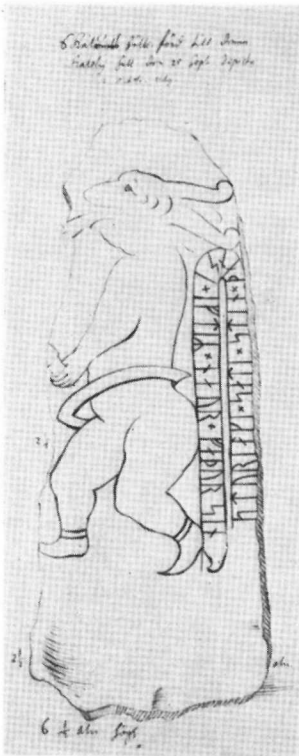

Fig. 77. Vg 56. Källby sn, Källby ås. Efter teckning av Brenner i F m 27.

traditionen, ha varit Vg 56, men det är föga troligt. I så fall hänför sig Hadorphs beskrivning av den kvarvarande röda »Stubben» (se nedan) till den tredje stenen, vilken mött helt okända öden. I sin *Resebeskrivning* 1673 skriver Hadorph följande: »Den omkullfallne och aldeles förkompne Stenen var af rödh Telgsteen, som än qvar stående Stubben bevittnar. När jagh åhr 1669 var uthi Västergötland medh H:s HögGrefl. Excell:s Hr Drotzen Grefve Magnus Gabriel De la Gardie, reste jagh omkring i hans grefveskap och besichtigade denna, så väl som alle andre orter. När jagh hijt kom den ... Octobris, ransakade iagh myket effter den bortavarande Stenen; tå sades migh af somblige, att han fans vidh Kyrkian, somblige sade, att han var förd til Skälfvums bäck, och der lagd för en gångespång. Nu emedan thet i sanning befans, att en stoor runesteen låg öfver samma bäck, och almogen enhälligen bekände, att detta vore then samma, befalde H:s HögGrefl. Excell:s, att den skulle till sitt förra ställe föras, det ock skiedde med 20 par oxar. Men efter jagh i medlertjdh reste bort annorstädes, och icke kom till denna ort mehr på detta åhret, blef han ther liggiandes in till åhr 1671, tå jagh åter inkom i Västergötland, och efter en ny besichtning på någre orter i Grefveskapet (som jagh till förenne icke kunde så väl förrätta af dagarnes korthet på den tjdh) kom å nyo till desse haller, befann iagh, att denne dijt förde Stenen var icke den samma, som förra der stått hafver; ty denne var af helt annan Steen, nembl. grå, och icke rödh, som den förre varit hade. Icke dess mindre effter denne icke kunde tillbaka föras, som en half Mijl var, dess uthan hade han fast illa farit på förra stället af folkets trampande; derföre lät iagh denne Steen upresa dagen efter den förra [Vg 55], nembl. den 6 Julij, bredeviðh den förriges ställe, så att nu der äfvenså tvenne Stenar stå upreste, som fordom, fast af olijka art och skriffter.» Den omförmälda »qvar stående Stubben» synes på E. Brenners teckning av Vg 55. Hadorph har alltså kommit till den upp-

fattningen, att flyttningen var ett misstag. Men då stenen har farit illa på sin förra plats, har han låtit saken bero.

K. Torin skriver, att stenen blivit villa medfaren af brinnande tjärtunnor, som Valborgsmessoaftnar blifvit ställda på densamme». I samband med vägomläggning i början av 1870-talet lär stenen ha flyttats några meter norrut.

Sandsten. Höjd 3,10 m., bredd 1,43 m. Stenytan är starkt vittrad. Till vänster har ett stycke slagits bort. Denna skada har stenen erhållit redan före avtecknandet 1669. Det avslagna stycket torde icke ha innehållit runinskrift men väl ha kompletterat den ornamentala figurristningen på stenen.

Inskrift:

sturiaki + sati + stin + pasi + iftir + kaur + faþur + sin

Styriaki(?) satti sten þannsi æftir kaur, faður sinn.

»Styråke(?) satte denna sten efter kaur, sin fader.»

Till läsningen: 1-4 **stur** äro säkra. Av r. 5 finns endast översta delen i behåll. Upptill till höger finns en mycket grund fördjupning, som icke kan vara spår av en l-bst. 6 **a** har tidigare tolkats som binderuna av **l** och **a**; **a**-bst är säker, däremot har den förmodade l-bst tydligen framkallats av vittring utefter en spricka i stenen. Mellanleden i 9 **s** är svårt vittrad. T. h. om hst i 15 **i** utgår snett uppåt en fördjupning, som icke är huggen. Sk efter 16 **n** är vittrat. 18 **a** står på ett ojämnt ställe och har därför blifvit otydlig. Detsamma gäller om 20 **i**. Av r. 21-22 återstå endast mycket svaga spår. R. 26 har särskilt intresse. Runan har tidigare lästs

Fig. 78. Vg 56. Källby sn, Källby äs.
Efter teckning av Brenner i F 1 4 c.

Fig. 79. Vg 56. Källby sn, Källby äs.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 932).

n, även **fn**; en fördjupning i form av en **k**-bst förefaller att vara huggen, men därjämte finns en kraftig fördjupning som till en **n**-bst. Denna har emellertid med all sannolikhet uppkommit genom vittring. R. 27 har en tydlig **a**-bst; den fördjupning, som korsar runan snett nedåt höger, och som vid första anblicken ger runan utseende av **h**, har med säkerhet uppkommit genom vittring. 31 **a** har upptill t. v. en kraftig, naturlig fördjupning. I sk efter 34 **r** är endast den lodräta linjen säker.

»Thenne Steen är fuller mycket förnött, men dock kunde wy det mästa igenfinna på honom», skriver Hadorph 1673. Hans uppteckning visar följande avvikelser från ovanstående: 6 **al**, 7 **t**, 19 **ns**, 26 **n**. Träsnittet (B 932) har samma läsning, men i stället för 7 **t** står här **k**. Liksom beträffande Vg 55 förblir Hadorphs läsning, sådan den fixerats i *Bautil*, underlag för åtskilliga forskares uppfattningar (Rudbeck, Celsius, Digelius, Brocman, Tham-Hilfeling, Sjöborg). — Först Säve frigör sig genom förnyad granskning av monumentet från beroendet av *Bautil*: 5–6, **ialä**, 26 **f**. — Torin: 6 **lä**, 19 **n**, 26 **n**, 37 **a**, sk efter sista runan.

De båda namnen ha varit svåra att identifiera, och många olika förslag ha framförts. O. Celsius, vars anteckningar enligt uppgift gå tillbaka till Magnus Celsius: *Sturilagi* »Nomen Sturlauger hin starfsami»; Brocman: *Uturiälki*; Tham-Hilfeling: *Sturlagi*; Säve: *Sturlaki*; Torin: *Sturilaki*. Det andra namnet har före P. A. Säve tolkats *Naur*. Säve däremot förändrar läsningen till *Faur*. Intet av förslagen har kommenterats.

H. Jungner behandlar namnfrågan utförligt i *Namn och bygd* 24 (1936), s. 220 f. Om inskriftens första namn skriver han: »Den av ristningen bäst motiverade läsningen synes vara **sturiaki** (varjämte i anslutning till Säves teckning **sturlaki** må hållas i minne; jfr den västgötska Ballstorpsstenens **utlaki**).» Alternativet inom parentes bortfaller ur diskussionen efter granskningen 1945, jfr ovan »Till läsningen», r. 5. Jungner fortsätter: »Förleden i detta namn torde vara det **styr-**, som ingår i ett flertal fornsvenska namn: *Styrbiorn*, *Styrfast*, *Styrger*, *Styrløgh*. I **Styriaki* skulle kompositionsvokalen ha bevarats framför vokal. Senare leden är namnet

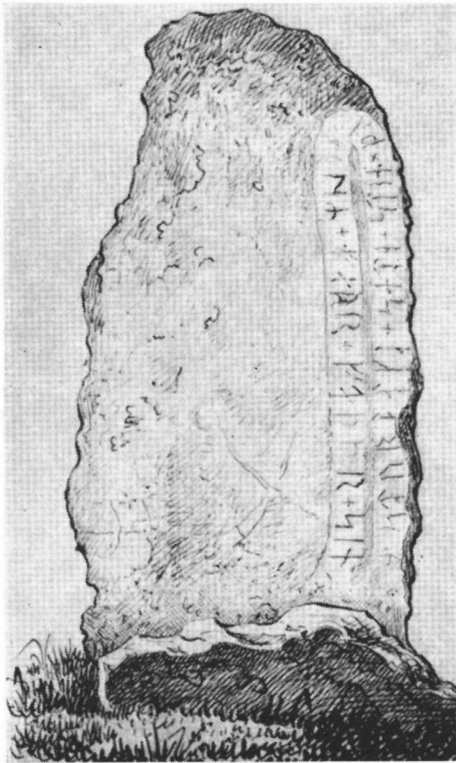

Fig. 80. Vg 56. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Säve.

Ake, som är 'rätt vanligt, åtminstone i Götaland' (Lundgren o. Brate). Något *Styr*-namn med bevarat *-i-* har jag ej f.ö. funnit. **Styriaki* är till sin bildning att jämföra med fisl. *styrjöld* 'strid', *styrjaldligr* 'ostyrig'»

Beträffande det andra namnet uttrycker sig Jungner mera reserverat. »Då namnets runform är så pass osäkert styrkt, tjäna förmodanden om namnets språkliga innebörd ej mycket till. Man kommer att tänka på senare delen av det från danska runstenar kända **upinkaur**». Det kan också erinras om att på Vg 73, stående på endast ett par mils avstånd från Vg 56, mansnamnet *Karr* förekommer, starkformen till det vanligare namnet *Kari*.

Den ornamentala figurristningen på stenen har väckt stor uppmärksamhet bland de äldre runforskarna, ehuru meningarna om dess art och syftemål varit delade. Hadorph skriver 1673: »Belätet der står är en Kiämpe eller Rese.» N. R. Brocman anser det »troligt, at man welat afrita en Munk, cum cucullo, fastän Figuren icke är ibland de mäst behaglige», medan N. H. Sjöborg fann den mest likna »beelsebub sjelf eller något annat djefvulskap». — »Gissningar tjäna ej mycket till. Den avbildade får kanske tänkas fungera såsom något slags avskräckande *αποτρόπαιον*, den där bunden av runmästaren skall tillse, dels att den döde 'njuter kumlet' och inte oroar de levande, dels att de levande hålla sig borta och inte oroa gravbon» (Jungner a. a.).

I åldershänseende kan på språkliga grunder icke någon relativ kronologi uppställas mellan de båda Källby hallar. De

kunna ha ristats ungefär samtidigt. Betraktaren har kanske just därför svårt att frigöra sig från intrycket, att de båda ståtliga monumenten på Källby ås genom sitt bildspråk symbolisera kampen mellan två ideologier, kristen lära och heden tro, i en trakt där denna kamp förvisso förts med särskild intensitet.

57. Lindärva sn, kyrkogården.

Pl. 43.

Litteratur: B 982, L 1616. J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, delvis publ. som Resean-teckningar etc. 1669 och 1671 i VFT 2: 1, 1901, s. 86); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 88; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 136, 148; E. Fischer, Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden (1920), s. 77; Handlingar 1935 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 672.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1670(?) (i KB F 1 4 b, bl. 371); 2 träsnitt (i Peringskiöld a. a. 9, bl. 88, det ena osign., återgår på Brenners teckning, det andra märkt IH-PT d. v. s. J. Hadorph och P. Törnwall, finns även i B 982); Liljegren, Runlära, pl. 6.

På Lindärva kyrkogård 4 m. VSV om kyrkans västra ingång står en korsformad gavelsten till en medeltida gravkista. På översta korsarmen, ovanför de vittrade resterna av ett ornamentalt, skulpterat djur, förmodligen en basilisk, stå fyra runor inristade. Kistan avtecknades i sin helhet på 1600-talet av E. Brenner. Sedan dess ha kistans övriga delar förkommit.

Sandsten. Höjd 0,79 m., bredd över korset 0,52 m.

Inskrift:

m - ai

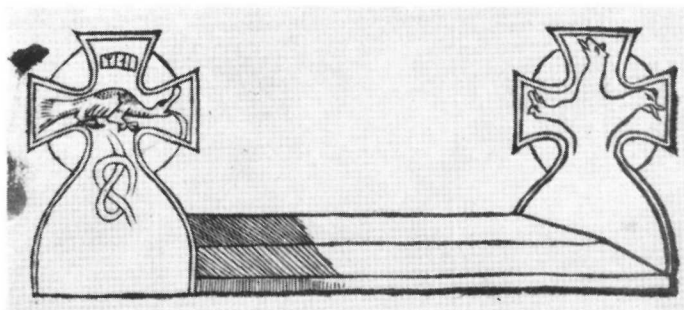

Fig. 81. Vg 57. Lindärva sn, kyrkogården. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta; träsnittet går tillbaka på Brenners teckning, återgiven på pl. 43.

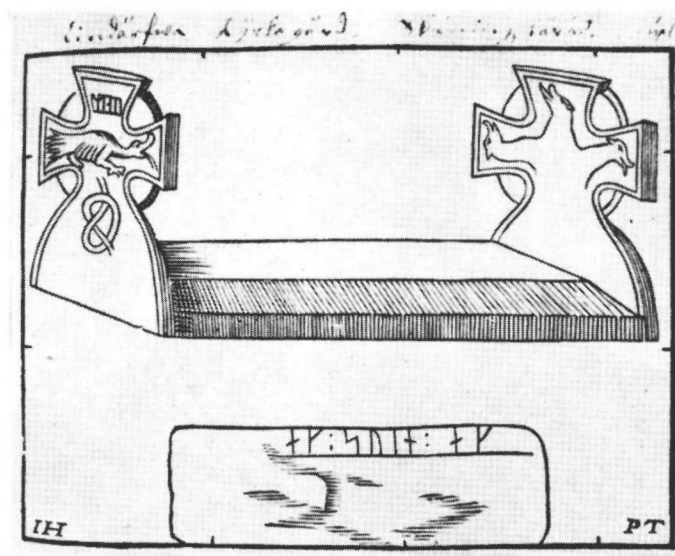

Fig. 82. Vg 57 och 58. Lindärva sn, kyrkogården och kyrkan. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 982).

Till läsningen: 1 **m** är djupt huggen, säker. Av r. 2 återstår endast nedre delen av en hst. T. v. om hst har stenens yta skadats och en kraftig fördjupning uppstått. Brenner har läst **i**; samma läsning anföres av Liljegren och Gardell. 3 **a** har något böjd bst, runan säker. 4 **i** är säker.

Inskriftens runor synas vara initialer i likhet med Vg 54, ehuru någon säker mening icke kan vinnas. Jungner, som tveksamt tänkt sig r. 2 som **i**, har föreslagit *Maria Jesus and hjälpi*, men detta förslag kan endast betraktas som gissning.

58. Lindärva sn, kyrkan.

Litteratur: B 982, L 1343. J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, delvis publ. som Reseanteckningar etc. 1669 och 1671 i VFT 2: 1, 1901, s. 86); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 88.

Avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1670 (i KB F 14 c, s. 77); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, bl. 88, och B 982).

Detta runstensfragment, som av E. Brenner benämnes »Linärfwa Tröskelstenen», är numera förkommet och har förgäves eftersökts. J. Hadorph uppger i sin *Annotationskladd* efter beskrivningen av Lindärva kyrka: »här fins ett fragmentum af en Runsten som är tröskel, tälgesten».

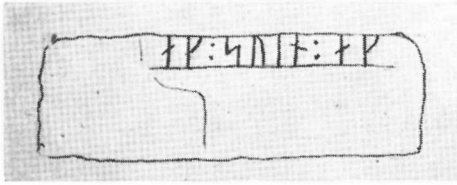

Fig. 83. Vg 58. Lindärva sn, kyrkan.
Efter teckning av Brenner.

Stenmaterialet betecknar Brenner som »hvit tälgesten», d.v.s. sandsten. Storleken tyckes av träsnittet hos J. Peringskiöld att döma ha varit 0,40 × 1,20 m.

Inskrift (enligt Brenners teckning):

... ak : suin : ak ...

5

... ok Svenn ok ...

»... och Sven och ...»

Ristningen **ak** för *ok* är ovanlig, jfr Sm 7, men förekommer dock, förutom i de exempel som anförs av R. Kinander, även i inskrifter från Södermanland och Uppland.

59. Norra Härene sn, gamla kyrkan. Nu vid Dagsnäs, Bjärka sn.

Pl. 46.

Litteratur: L 1342, T 7. A. A. Unge, Beskrivning (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 71); O. Verelius, Hervarar Saga (1672), s. 100 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (KB F m 60) I, s. 256; P. Dijkman d.ä., Historiske Anmärkningar (1723), s. 119 f.; I. Gilberg, De Lidecopia (1746), s. 103 f.; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 238; Jonas I. Marchander, Uppteckning ^{23/10} 1775 (i: J. G. Liljegren, Samlingar Msc:t Runir, fol., nr 25, ATA); P. Tham, Uppteckning och beskrivning (i: Liljegren a.a., nr 31), Anteckning (i: C. G. G. Hilffeling, Concepter och Ritningar öfver en resa i Westergöthland, ATA), Det lefvande Sverige I (1798), avd. 3, s. 105; Hans H. Lindskog, Uppteckning och beskrivning (i: Liljegren a.a., nr 29); N. U. Hård, Cippos runicos ad Dagsnäs positos (1802), s. 12 f.; P. E. Lindskog, En korrt beskrifning om Skara stift 1 (1811), s. 69 not; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 127; J. P. Carlmark, Fornlemningar inom Skara församling, s. 30 f. (Stifts- och Landsbibl., Skara); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 110 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 127); C. J. Ljungström, Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 53; E. Brate o. S. Bugge, Runverser (ATS 10, 1887–91), nr 114; A. Noreen, Altschwedische Grammatik (1904), s. 487; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 59; H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 375 f.; Fornminnesinventering 1923 i Bjärka sn (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 130; O. v. Friesen, Runorna i Sverige (1928), s. 58; K. E. Sahlström m.fl., Gudhems härads fornminnen (1932), s. 134; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 334; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: Unge, bläckteckning (i a.a., återgiven i träsnitt i Verelius a.a.); ytterligare 2 bläckteckningar i Peringskiöld a.a., båda osign., den ena av Leitz, den andra kopia efter Unge; bläckteckning (i Carlmark a.a., foto i ATA, återgår direkt el. indirekt på Unges teckning); Säve, bläckteckning (i a.a.); Jungner a.a.

Runstenen står nu rest i västligaste delen av parken vid Dagsnäs, Bjärka sn, 200 m. NÖ om infarten til, gården från stora landsvägen. Stenen står sålunda 225 m. VSV om de tre övriga i parken resta runstenarnal Vg 67, 184, 186. Hit har den flyttats år 1795 från Resville i Norra Härene sn. Vid Resville har Härene gamla kyrka stått, i vars södra mur stenen tidigare var insatt.

Stenens upptäckt beskrives av A. A. Unge (kyrkoherde i Härene 1660–1677) på den äldsta bilden av stenen, den bläckteckning, som enligt O. Verelius ursprungligen skulle ha tillställts J. Hadorph, och som ligger till grund för träsnittet hos Verelius. Unge skriver: »Denna Steen till sin Proportion och Stoorleek, effter vthsadt Scalam, är vthi Grefweskapet Läcköö, Härenheedz Försambl. och Resswalla, en gammal ödekyrkia S. Mårtenss ben. å dess grundwahl moot middagen, effter der nedfalne Stenars afwältande och rödiande, igenfunnen, och nu åther känd, och sichtbahr worden.» Den tycks av källorna att döma ha funnits kvar vid Resville intill dess Per Tham år 1795 lade beslag på den. Tham skildrar själv (a. a. 1797) händelsen på sitt livliga, karakteristiska sätt: »Det förnämsta Monument af alla i Götha Rike, den *Runstenen* som Verelius beskriver i Noterna til Hervarar-Saga, men så olyckligt ofversatt, var jag nog lycklig, att genom tilhjelp af en god Granne, Bränvin och många Hästar, få transporterad om vintern 1795 til *Dagsnäs*. — Under det at Stenen passerade *Skara* och låg där öfver en dag, var den til åskådande för Herrar Lärde icke annorledes än som för Moses — fick aldrig se Ansigtet — Stenen låg på Runorna, och man hade på denna tiden förlorat all kunskap och minne af detta ypperliga Ortens Sten-document.»

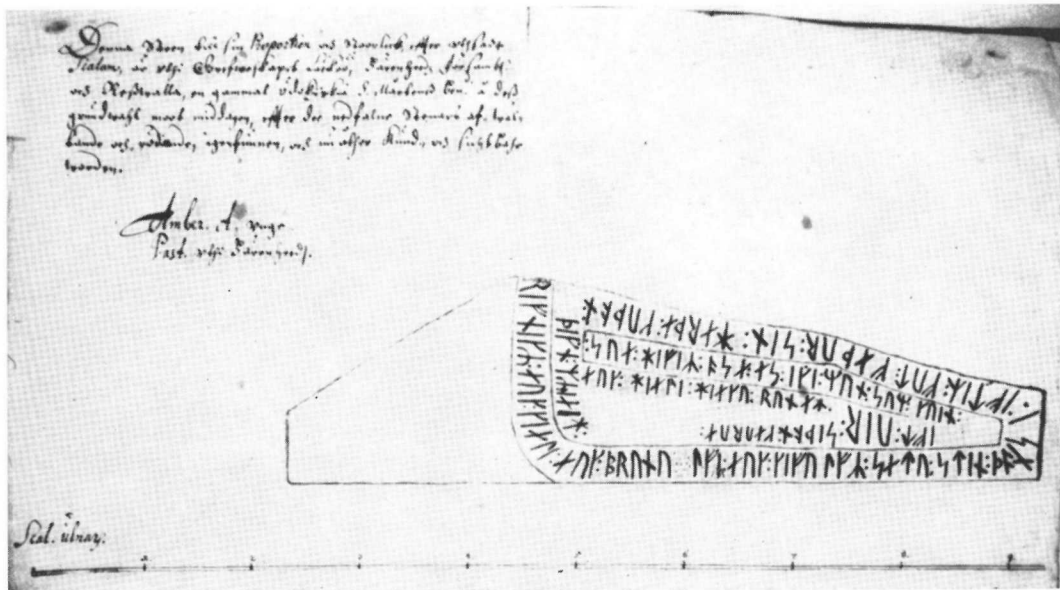

Fig. 84. Vg 59. N. Härene sn, gamla kyrkan. Efter teckning av Unger.

Röd granit. Höjd 3,38 m., bredd 1,15 m.

Inskrift:

rifnikr : auk : kiali : auk : brunulfr : auk : kifulfr : satu : stin : þonsi : iftir : fut : faður : sin :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 harða : kuþon : þign : sua : hifir : osa : as : igi : mun : sum : kuin : ift : uir : siþon : kaurua :
 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120
 : hialmr : auk : hiali : hiaku : runar :
 125 130 135 140 145

[H]ræfningr ok Gialli ok Brunulfr ok Gæfulfr sattu sten þannsi æftir Fot, faður sinn, harða goðan þegn.

*Sva hæfir Asa
 es æigi mun
 sum kvæn æft ver
 siðan gærra.
 Hialmr ok Hialli
 hioggu runar.*

»Rävning, Gälle, Brynjulv och Gävulv reste denna sten efter Fot, sin fader, en mycket god tägn.

Åsa makens
 minne hedrat
 så som hustru
 hädanefter
 ej skall göra.
 Hjälme och Hjälle
 gjorde runor.»

Fig. 85. Vg 59. N. Härene sn, gamla kyrkan. Efter teckning i Peringskiöld's Monumenta; går tillbaka på Unges teckning.

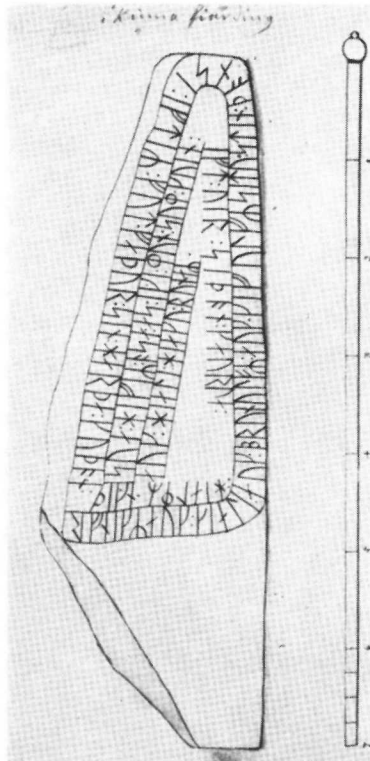

Fig. 86. Vg 59. N. Härene sn, gamla kyrkan. Efter teckning av Leitz.

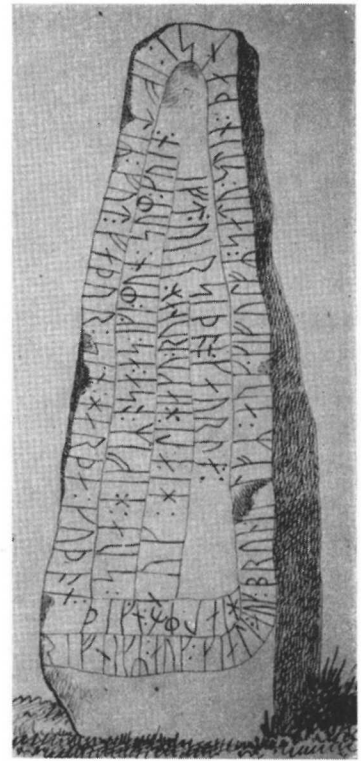

Fig. 87. Vg 59. N. Härene sn, gamla kyrkan. Efter teckning av Säve.

Till läsningen: Före 1 r finnas inga spår av ristning. Hst i 1 r är endast delvis bevarad. 2 i och 5 i äro ej stungna. 11 k är icke heller stungen. Övre delen av bst i 23 u har gått förlorad i en flagring. 31 i är icke stungen, ej heller 43 i. Mitt på hst till 50 i finns en mindre fördjupning, som är en flagring. 52 t har förlorat undre delen av hst i ett bortfall. 77 i är ej stungen. 78 g är däremot tydligt stungen liksom 94 g. — Leitz: 38 i. — Säve: 46 a. — Andra tidigare läsningar överensstämma med ovanstående, utom att 77 g och 122 a ibland lästs k, resp. n.

rifnikr motsvarar närmast ett fsv. *Hræfningr*, *ing*-avledning till mansnamnet *Hrafn* (om detta namn se Sö 226) och således ursprungligen patronymikon liksom motsvarande *ung*-avledning *Hrafnungr*, känt från tre danska inskrifter, DR 26, 29, 34. *Hræfningr* är eljest icke säkert belagt som självständigt dopnamn — troligen föreligger det dock i Reichenau-nekrologiets *Reuinning*, måhända också i runinskriften U 759 **hrifnkr**. Exempel på annan avledning av *Rafn* är SRP nr 157 *Rafnerus*, nr 1210 *Rampner*.

kiali, som av S. Bugge (*Runverser*) uppfattas »som *Kiali*, afledet af et til oldn. *kjöl* svarende Ord, og som Sideform til isl. Dvärgenavn *Kili*», svarar närmast mot ett fsv. *Kæl(l)i* eller *Gælli*. Intet av dessa namn hör till de vanliga. En fisl. motsvarighet till det sistnämnda är *Gellir*, ursprungligen ett binamn, avlett av verbet *gialla*, med betydelsen »den gällt ljudande, högröstade» (Lind). Namnet, som i sin starkform icke har varit sällsynt på Island, saknas helt i norska källor, men svagformen ingår möjligen i ett par ortnamn.

Brunulf förekommer oftare i sidoformen *Brynulf*. Frekvensen är störst i svenska och norska källor. — Namnet *Gæful* är icke tidigare känt, men både förled (jfr *Gæflaug* Sö 3, och fisl. *Giafaldr*) och efterled äro välbekanta namnelement. — Ett självständigt namn *Fotr* är ovanligt. Det förekommer som namn på en av Upplands produktivaste runristare (se E. Brate, *Svenska runristare*, 1925, s. 79 f.) samt möjligen i Sö

341. Som binamn finns den enkla formen belagd på fornvästnordiskt område; som efterled i binamn är den vanligare. Se även Vg 183. — Om kvinnonamnet *Asa*, som förekommer jämväl i Vg 66 och sannolikt i Vg 178, se Sö 328. — Namnet *Hialmr* förekommer även på Vg 199 (Norra Lundby sn, Valle hd). Det är eljest känt huvudsakligen från fornvästnordiskt område, särskilt Island. Dessutom ingår det möjligen i några svenska ortnamn. — *Hialli* ingår möjligen i sockennamnet Hjalstad, Vadsbo härad, Västergötland. Eljest finnas inga belägg i fornsvenskan. I fornisländskan tillhör namnet eddadiktningen. Runristarna Hjälms och Hjälles ha icke signerat flera ristningar.

Inskriftens första och sista mening har i allmänhet icke vållat några större svårigheter att tolka. Men så många flera förslag ha under tidernas lopp framförts beträffande den mellersta. — Verelius översätter r. 66–122: »servet Deus famulum fidum. Non sic accipit noster Odinus . . . virum ut fæminam, postquam mores alios (Christianos puta) elegimus», vilket exempelvis Hans H. Lindskog (1799) så utlägger: »om man får antaga, at runorne äro uthuggne i första Christendomstiden, då förmodeligen flera män än qvinnor antagit Christna läran, så at mannen Fut kunnat vara Christen, men dess hustru hedning, torde denna mening innefatta en en reflexion deröfver, och hafva afseende på en förment besynnerligare vård af Oden om qvinkönet, som ännu varit honom trogne; och då torde alt blifwa begripeligt». — N. R. Brocman har visserligen övergivit tron på *osa as* som Odin och på dennes omsorger om människan efter döden, men han behåller fortfarande Verelius' uppfattning om en del av inskriften: »Så anstår ingen af oss, man som qvinna, sedan vi antagit andre seder». — Tham lanserar en egen tolkning, varvid han ändrar om ordningsföljden beträffande rungrupperna 106–122 och 123–146: »Så ok öfver Osa : As (Asaka eller Hasslösa) ägde (hon i) morgongåfva som hustru. Hialmr ok Hiali höggo Runor efter våra slägtingar kiära.» Här har *osa* första gången uttytts som kvinnonamnet. — Först hos E. Brate (*Runverser*) möter man en kritisk granskning av form och innehåll. Brate har observerat den metriska formen hos inskriftens senare del, och han har givit den tolkning, som sedan återfinns exempelvis hos Noreen (*Altschw. Grammatik*). O. v. Friesen har givit den nusvenska formuleringen åt verspartiet ovan.

Norra Härene sn, Dydalen.

Enligt uppgift under T 99 skulle vid bron i Dydalen, Norra Härene sn, ha funnits en runsten, vilken möjligen skulle ha hamnat i bron i samband med en omläggning av denna. Bron har sedermera i början av 1930-talet åter ombyggt, men man har sig i orten ej bekant, att någon runsten då skulle ha iakttagits.

Norra Härene sn, Resville, se Vg 59.

Ova sn, kyrkogården.

På Ova kyrkogård norr om vapenhuset ligger en kistformad lockhäll till en gravkista, vilken enligt uppgift (S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1, 1937, rev. 1945, nr 683) skulle bära spår av runinskrift. Några runtecken kunde emellertid icke iakttagas vid av H. Jungner företagen granskning av hällen.

Skälvums sn och by, se Vg 56.

Kinne härad.

Kinne härad är beläget utmed södra kusten av Vänern, mellan Kinneviken och Kinnefjärdings härad i V och Vadsbo härad i Ö. Söderut gränsar det till Skånings och Valle härader. Tillsammans med Kinnefjärdings härad utgjorde det vid slutet av 1200-talet enligt ÄVgL hälften av Ökulls bo i landskapets nordöstra fjärding.

Ingen enda säker runinskrift kan konstateras i detta härad. Den av Jungner registrerade Vg 60 torde icke bära runor i vanlig mening. Den finns icke heller åberopad i några tidigare källor.

60. Kinnevedums sn, kyrkogården.

Pl. 47.

Litteratur: Handlingar 1935 i ATA.

På Kinnevedums kyrkogård ligger en trefasad gravsten ornerad med en orm, som biter om en människas strupe. Runt omkring ormhuvudet finnas illa ristade, runliknande tecken, som icke ge mening och ej heller torde vara verkliga runor.

Längd 1,40 m., bredd 0,47 m.

Österplana sn, Hönsäter.

I Hönsäters trädgård, Österplana sn, 150 m. Ö om huvudbyggnaden, står en kopia av Vg 152 rest. Materialet är kalksten. Till storleken är den mindre än originalet, nämligen 1,40 m. hög och 0,72 m. bred. Inskriften är densamma som på Vg 152. Runorna äro djupt och tydligt huggna, endast bst till 50 n har utelämnats. Stenen finns avtecknad 1861 av K. A. Fredholm (VFA). Man känner icke tiden för ristningens tillkomst.

Skånings härad.

Skånings härad är beläget i det centrala Västergötland och gränsar i N till Kinnefjärdings och Kinne härader, i V till Kållands och Barne härader, i Ö till Valle och Gudhems härader, i S till Laske och Vilske härader. I nordöstra delen av Skånings härad ligger huvudorten i länet, Skara. Skånings härad tillhörde under medeltiden Ås bo och landskapets nordvästra fjärding. Det utgjorde ett halvt bo och representerade sålunda $\frac{1}{16}$ av hela landskapet enligt stadgan om tingsböternas fördelning i ÄVgL.

Från Skånings härad äro 15 runinskrifter kända. Två av dem ha påträffats i Skara: Vg 71, 72. De övriga 13 fördela sig på följande 8 av häradets 18 socknar: Edsvära 2, Fyrunga 1, Jung 1, Norra Vånga 2, Saleby 4, Synnerby 1, Vinköl 1, Västra Gerum 1.

Skånings härad uppvisar exempel på landskapets såväl äldsta som yngsta runstenar. Två av de ur-nordiska inskrifterna ha påträffats här (Vg 63 och 65). Bland de yngsta äro liljestenarna från Saleby kyrka och Skara domkyrka (Vg 68–71).

Av de 15 runinskrifterna äro 7 anbragta på ursprungligen resta stenar (Vg 61, 62, 65–67, 73, 74). Vg 63 torde däremot knappast ha varit rest. Minst 6 inskrifter, eventuellt 7, tillhöra lagda gravstenar (Vg 64, 68–71, 75 samt möjligen Vg 72). 14 av ristningarna äro bevarade; endast en (Vg 64) är förkommen.

Flertalet runstenar ha, som väntat, funnits på slättbygden i häradets västra del. Ingen av stenarna befinner sig nu på ursprunglig plats. Möjligen ha gravhällarna vid Saleby kyrka ursprungligen legat på kyrkogården. Åtskilliga stenar ha påträffats som byggnadsmaterial i kyrkor (Vg 65, 67, 71, 73–75). Vg 75 är fortfarande inmurad, medan de andra uttagits och flyttats. Tre stenar ha tillförts samlingarna i Statens historiska museum (Vg 63) och Skara museum (Vg 71 och 72). En (Vg 67) har flyttats till Dagsnäs i Bjärka sn, Gudhems härad.

Av de bevarade 14 stenarna äro 9 hela eller obetydligt skadade (Vg 62, 63, 65–67, 70, 71, 73, 74). Inskrifterna på Vg 70 och 71 äro dock mycket nötta och delvis oläsliga. De övriga 5 (Vg 61, 68, 69, 72, 75) ha stora skador eller äro bevarade endast i fragment. Beträffande Vg 69 är dock inskriften till större delen bevarad. Den förkomna Vg 64 har troligen i fråga om inskriften varit fullständig.

Från 1672 stamma de första meddelandena om runstenar i Skånings härad. I Stifts- och Landsbiblioteket i Skara förvaras nämligen en av J. P. Carlmark vid mitten av 1800-talet gjord avskrift av fornminnesuppteckningar, som ombesörjts av präster i olika socknar. Originalen har icke kunnat återfinnas. Uppgifterna äro daterade 1672 och leda osökt tanken till *Ransakningarna*, som tillkommo just vid denna tid. Några bevarade *Ransakningar* finnas icke från denna trakt, men det förefaller icke osannolikt, att originalet till Carlmarks avskrift utgjort nu förlorade *Ransakningar*. Uppteckningarna gälla 4 inskrifter: Vg 61, 66, 73, 74. De tre förstnämnda ha 1687 avbildats av Antikvitetskollegiets tecknare Ulf Christofersson, som samtidigt avtecknat Vg 75. 5 inskrifter voro alltså kända på 1600-talet. Alla dessa utom Vg 74 finnas avbildade i *Bautil* (1750). Under slutet av 1700-talet upptäcktes ytterligare 4 inskrifter: Vg 64, 65, 67, 71. De tidigare nämnda 5 inskrifterna jämte 2 (Vg 64 och 67) äro registrerade i Liljegrens *Runurkunder* (1833). Ett århundrade senare fann man Vg 63 och 70. De återstående 4 runstenarna (Vg 62, 68, 69, 72) ha kommit fram på 1900-talet.

61. Edsvära sn, Härlingstorp.

Pl. 47.

Litteratur: B 962, L 1351, T 3. H. Schyllveriin 1672 (avskr. i J. P. Carlmark, Antiquiteter 1, Stifts- och Landsbibl., Skara); Ulf Christofersson 1687 i KB F 1 7a, bl. 14; J. Peringskiöld, Vita Theoderici (1699), s. 481, Monumenta 9, bl. 87; O. Celsius, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 256; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 168; P. Tham, Egna Manuscripter och Siöborgs Resor, s. 209 f. (ATA); N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822), s. 27; G. Brusewitz, Westergötland 1862, s. 127, 137 f. (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 105 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 125 f.); G. Stephens, ONRM 2 (1867–68), s. 802; E. Brate o. S. Bugge, Runverser (ATS 10, 1887–91), nr 116; H. Jungner i Skaraposten 27/7 1918; Fornminnesinventering 1923 (ATA); O. v. Friesen i Runorna (Nord. kultur 6, 1933), s. 176 f., 225 f., 228; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 361; Arwid Johansson, Die erste Westrwiking (Acta phil. Scand. 9: 1, 1934), s. 2 noten; S. B. F. Jansson, Runstenarna i Dalums kyrka (i: VFT 5: 2, 1942), s. 64, Uppländska, småländska och sörmländska runstensfynd (i: Fornvännen 1954), s. 24; F. Askeberg, Norden och kontinenten i gammal tid (1944), s. 125.

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, bläckteckning 1687 jämte renritning för B 962 (i KB F 1 7a, bl. 14); J. Hadorph och U. Christofersson, träsnitt (i Peringskiöld a. arbeten samt i B 962); Tham, bläckteckning (i a. a.); Brusewitz, bläckteckning (i a. a., s. 138); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, blyertsteckning (förlaga till T 3, VFA).

Runstenen står rest invid flaggstången framför manbyggnaden till Härlingstorp nr 2, den nordvästligaste av de tre gårdarna med detta namn. Stenen har flyttats till gårdsplanen vid Härlingstorp från en plats belägen 40 m. söderut, på ett avstånd av c:a 10 m. från en aldrig sinande källa i Härlingstorbäcken. Här har stenen legat, säkerligen på ursprunglig plats, nära ett gammalt vadställe över bäcken ifråga.

Den äldsta uppgiften om stenen 1672 lyder i J. P. Carlmarks avskrift: »Vid Hällestorp i Edsvära Soehn ligger en sten vid en bäck med runeskrift på.» Övriga granskare på 1600- och 1700-talen ha funnit stenen i en bäck vid »Haraldztorp». Vid G. Brusewitz' besök 1862 »stod bland annat stenskräp, runstenen no. 1351 [L 1351], hvars skrift var med krita uppdragen, hvilket bevisade att någon fornforskare der nyligen framgått». »Detta är dock en stor ovana hos herrar fornforskare», tillägger Brusewitz, som själv föredrar att nalkas forskningsobjekten mera varsamt men detta oaktat lämnat åt eftervärlden ett vackert granskningsresultat i form av utmärkta teckningar i sin till Vitterhetsakademien avgivna reseberättelse. Den här åsyftade fornforskaren bör ha varit P. A. Säve, som samma sommar på Riksantikvariens uppdrag besökte dessa trakter.

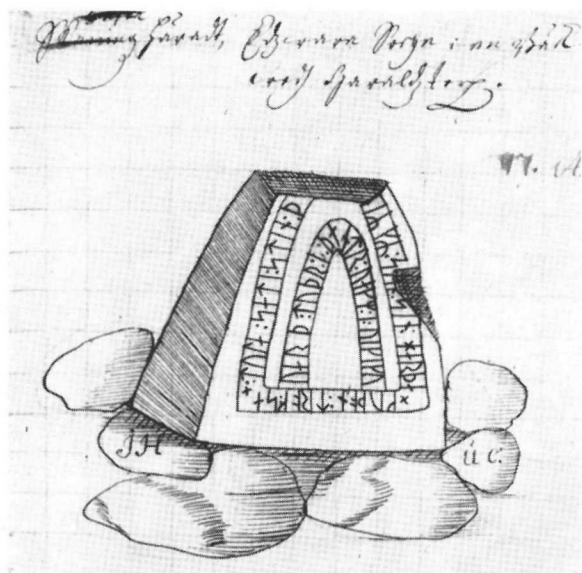

Fig. 88. Vg 61. Edsvära sn, Härlingstorp.
Efter teckning av Christofersson.

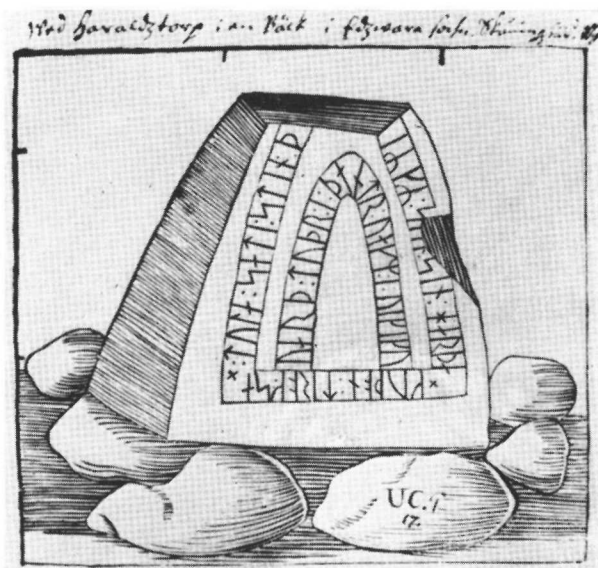

Fig. 89. Vg 61. Edsvära sn, Härlingstorp.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 962).

På samma plats iakttoogs stenen 1869 av K. Torin, och det skulle dröja ännu ett halvsekel, innan stenen lyftes ur sin förnedring. Omkring 1920 restes den på sin nuvarande plats.

Rödgrå, grovkornig granit. Hela stenens höjd 1,14 m., största bredd (vid roten) 0,91 m. Övre delen av stenen och ett stycke i högra kanten äro bortslagna. Av dessa saknade stycken är högra kantstycket till större delen bevarat på bilden i *Bautil*. Ristningsytan är jämn och de bevarade runorna tydliga ehuru ej särskilt djupt huggna.

Inskrift (supplerad efter Christoferssons teckning):

: tula : sati : sten : þ ... [ir kr : sun] : sin : harþa × kuþon : trok : sa × uarþ : tuþr : o : uastr :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

uakm : i : uikiku :

55 60

Tola satti sten þ[annsi æft]ir Ger, sun sinn, harða goðan dræng. Sa varð döðr a vestrvegum i vikingu.

»Tola satte denna sten efter Ger, sin son, en mycket god ung man. Denne vart död på västervägar i viking.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk. Bst till 1 t utgår 1 cm. nedanför hst:s topp. I 2 u är bst nedtill skadad. I 7 t avslutas v. bst i en tydlig punkt. 11 e är tydligt stungen. Efter 13 þ, som är helt bevarad, är stenen avslagen. I stenens högra kant synas numera högst upp nedersta delarna av 4 stavar, rester av 18 s, 19 u och 20 n. Av sk efter 20 n är nedre punkten bevarad. 21 s är skadad i toppen. 29 k och 37 k äro ej stungna. 32 o, 36 o och 48 o äro säkra. Övre delen av 51 s står i en flagring och är grund. I 53 r är hst krökt. I 55 a är bst ojämn men säker. Mellan hst och bst i 56 k finns en ojämnhet, med säkerhet ej huggen. 63 k är ej stungen.

Samtliga källor före Brusewitz ha 48 i, liksom även Torin. Att r. 11 är stungen har hittills förbisetts. Hadorph och Christofersson (B 962): 49 þ, 51 n. Broeman, som ju själv icke har sett stenen, har supplerat u mellan 56 k och 57 m.

Om kvinnonamnet *Tola* se Sö 179. Beklagligt nog är runstenen i det parti, som innehåller inskriftens andra namn, sönderslagen, så att läsningen ej kan kontrolleras. Under förutsättning att Hadorphs läsning är riktig, uttrycka r. 16–17 kr säkerligen mansnamnet *GERR*, även om ristarens utelämnande av lång e-vokal är ägnat att förvåna. Några få exempel på namnet finnas i runinskrifter, se U 461 och U 889. Sin huvudsakliga spridning har namnet längre västerut, fisl. *Geirr*.

Uttrycket *i vikingu* finns på två skånska runstenar, DR 330 och 334. Inskriftens avslutning är allittererande, men någon avsiktlig versform, som H. Jungner i sin tidningsartikel förmodat, torde inskriften icke ha haft.

Om dateringen av Vg 61 skriver v. Friesen i *Runorna* (1933), s. 176: »De västervägståg varom här kan vara fråga falla mellan åren 980 och 1018 (Knuts erövring av England). Att döma av runbandens anordning, runtyper och ortografi, är det under slutet av nämnda skede som Gers färd och död inträffat — alltså under 1000-talets första årtionden.» Andra västerfärdsstenar äro Vg 20 och 187, resta efter män som dött i England. Därtill kommer Vg 197, som hugfäster minnet av två bröder, vilka dött, den ene västerut, den andre i öster.

Att modern ensam rest stenen efter sonen, tyder på att fadern dött tidigare.

62. Edsvära sn, Ballstorp.

Pl. 48.

Litteratur: G. A. Bohlin, Brev 20/4 1901 t. E. Brate(?) (ATA), Två nyupptäckta runstenar (i: VFT 2: 2–3, 1903), s. 136 f.; Fornminnesinventering 1923 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 361; Handlingar 1935 i ATA.

Äldre avbildning: Bohlin a.a.

Runstenen står rest vid fornstugan i Ballstorp 250 m. Ö om Lidan, 35 m. SSÖ om en liten bro över en bäck, som rinner ut i Lidan. Stenen låg som bro över denna bäck intill år 1900, då den fördes till sin nuvarande plats. Den ansågs till en början för en bautasten. Först år 1901 observerades runinskriften.

Fornstugan uppfördes år 1925 av stenens finnare, lantbrukaren Johan Johansson (»Johan på Stommen»), vilken, driven av sitt livliga intresse för saken men ovetande om lagens föreskrifter, på baksidan av runstenen ristat följande ord med runor: *tina : stin : ar : hita : ok : rist : or MDCCCCI : af : ioan : fron : stomin* : samt med vanliga bokstäver: *Fornstugan invigdes 19.7. år 1925*. Samme man har även medels andra moderna ristningar hugfäst sitt minne i trakten.

Gråröd granit. Höjd 2,20 m., bredd 1,50 m. Ristningsytan är vänd mot Ö. Ristningen är genomgående tydlig med c:a 20 cm. höga runor. På vänstra sidan är ett stycke av toppen avslaget, varvid även en del av ristningen med en eller möjligen två runor gått förlorad.

Inskrift:

utlaki : rispi : stin : þn- iftir : uuit : harþa : kuþon : þikn :

5 10 15 20 25 30 35 40

Utlagi resti sten þenn[a] æftir Övind, harða goðan þegn.

»Utlage reste denna sten efter Öjvind, en mycket god tägn.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. En fördjupning, som är högt placerad, är med säkerhet ej huggen. I **u** är ej stungen. 5 **k** är ej stungen. Vänstra bst till 13 **t** är mycket otydlig. 17 **n** har förlorat bst t. v. i en liten flagring; en fördjupning upptill till höger, som kunde utgöra den övre bst i en **o**-runa, är med all sannolikhet ej huggen. Av r. 18 återstår endast ett kort stycke av hst:s nedersta del. Bistavarna till 20 **f** äro ytterst svaga men säkra. I 21 **t** är hst delvis mycket grund. 24 **u** och 25 **u** äro ej stungna. Nedre delen av bst till 30 **r** har gått förlorad i en flagring. 33 **k** är ej stungen. 36 **o** har båda bistavarna ovanligt högt ansetta, båda tydliga.

Utlagi är tidigare endast känt som binamn (se E. Björkman, *Nord. Personennamen in England*, 1910, s. 171). Till grund för detta binamn ligger med all sannolikhet substantivet *utlagi* m. 'fredlös man', egentligen svag form av adj. isl. *útlagr* 'fredlös'. Om namnet *Övindr*, även på Vg 179, se Sö 263 och Sm 28.

63. Fyrunga sn, Noleby. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 49–51.

Litteratur: K. Torin, Odat. brev t. Riksantikvarien (1894?, ATA); Inventariebilagan S.H.M. nr 10.136, 1896; VHAA:s Månadsblad 1896, s. 61; F. Nordin i VFT 1: 8 (1897), s. VI; S. Bugge, Fyrunga-Indskriften (i: ANF 13, 1897, s. 317 f.), Fyrunga-Indskriften II (i: ANF 15, 1899, s. 142 f.), Fyrunga-Indskriften III (i: ANF 22, 1906, s. 1 f.); E. Brate, Fyrunga-stenen (i: ANF 14, 1898, s. 329 f.); F. Sander, Runinskrifter ånyo granskade (1898), s. 22 f.; Th. v. Grienberger i Zeitschrift f. deutsche Philologie 33 (1901), s. 567 f.; A. Noreen, Altisländische Grammatik, 3. uppl. (1903), s. 340, 4. uppl. (1923), s. 383; E. Linderholm, Nordisk magi 1 (1918), s. 58; I. Lindquist, Brev 24/1 1918 t. E. Brate (ATA), Galdrar (Göteborgs högskolas årsskr. 29: 1, 1923), s. 85, Religiösa runtexter 2, Sparlösa-stenen (Skrifter utg. av Vet. Soc. i Lund 24, 1940), s. 98 f.; H. Pipping i Studier i nordisk filologi 12: 1 (1921), s. 13; Alexander Jóhannesson, Grammatik der urnordischen Runenschriften (1923), s. 98, Einige Bemerkungen zur Runenforschung (i: Beiträge zur Runenkunde und nordischen Sprachwissenschaft, 1938), s. 2 f.; Fornminnesinventering 1923 (ATA); O. v. Friesen, Röstenen (i: Uppsala Univ. årsskr. 1924: 1), s. 123, Runorna i Sverige (3. uppl. 1928), s. 18, i Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s. 30; H. Jungner, Västergötlands äldsta runinskrifter (i: Festschrift t. H. Pipping, 1924), s. 233 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 359; A. Nordén i Fornvännen 1934, s. 99 f., 1937, s. 154, 1940, s. 320 f.; W. Krause, Was man in Runen ritzte (1935), s. 11, Runeninschriften im älteren Futhark (1937), s. 518 f.; Å. Ohlmarks, Eddans gudasånger (1948), s. 232; A. Bæksted, Målruner og troldruner (1952), s. 15, 20 f., 61, 142; S. B. F. Jansson i Ny illustrerad litteraturhistoria 1 (1955), s. 11 f.; E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 (1956), s. 204.

Äldre avbildningar: Bugge a. a. 1897, 3 bilder: två efter K. Torins foton av stenen på fyndplatsen, den tredje efter foto av en avklappning av själva inskriften; O. Sörling, teckning återgiven i Sander a. a.; S. Welin, 3 blyertsteckningar (VFA); v. Friesen a. a. 1933, fig. 30; Jungner a. a., fig. 3; Nordén a. a. 1934, fig. 7; Krause a. a. 1937, Abb. 67.

Runstenen förvaras i Statens historiska museum, inv.nr 10.136. Inventariebilagan meddelar följande angående fyndomständigheterna: »F. år 1894 sålunda, att en häst, som råkat insnärja sitt tjuder i en förfallen stengårdes gård, lösryckte den sten, som låg på tjuderlinan; därvid upptäcktes, att denna sten hade runinskrift.» Närmare upplysningar om fyndomständigheterna saknas tyvärr. Stenen förvärvades till museet år 1896.

Granit. Den ristade sidans storlek 0,70 × 0,52 m. Runornas höjd 6–7 cm. Ristningen är skarpt huggen med smala linjer. Inskriften är anbragt i tre parallella, horisontella rader, var och en nedåt begränsad av en enkel ristad linje. För en fjärde runrad nedanför den tredje finns ristad upplinjer. Inskriften läses i ordning från vänster till höger, uppifrån och ned. Den tilltänkta fjärde runraden har en begränsningslinje till vänster. Motsvarighet härtill utgör i de övriga tre raderna första runans hst. I första raden stå 23 runor (r. 1–23), i den andra 24 (r. 24–47), i den tredje 6 (r. 48–53).

Inskrift:

runofahiraginakudotoj - a unapou : suhuraḥ : susih - - - tin hakupo

»Runor ristar jag, de från gudarna stammande. Jag åstadkommer ro ...»

Till läsningen: 1–4 **runo** äro tydliga. 5 **f** har inga spår av övre bst. 6 **a** är tydlig, likaså 7 **h**. 8 **i** är upptill flagrad. 9 **r** är tydlig, ehuru bst är något mindre svängd än på övriga **r**-runor. Övre bst till 10 **a** är skadad i stenens kant. 11–14 **ginq** äro tydliga. 15 **k** är tydlig, gaffelformad. 16 **u** är tydlig. 17 **d** står på ett ojämnt parti men är säker. 18 **o** och 19 **t** äro tydliga. Nedre vänstra bst till 20 **o** är mycket grund och delvis borta. 21 **j** är tydlig, men övre delen av hst är skadad. Efter denna runa stå två huvudstavar upptill förbundna av en konkavt bågböjd linje. Mitt på den andra hst går en fördjupning snett nedåt åt vänster till den andra hst, sannolikt kanten av en flagring. 23 **a** är tydlig. Den andra runraden börjar med en tydlig **u**-runa (24). De följande runorna 25–29 **napou** äro likaledes tydliga. Efter 29 **u** finnas 3 fördjupningar. Av dessa gör den mittersta, som är streckformig, intryck av att vara huggen, medan de övriga äro osäkrare. 30–33 **suhu** äro tydliga; likaså 34 **r**, ehuru nedre delen av bst är bortflagrad. Övre och nedre delen av hst i 35 **a** äro utvittrade; upptill synas spår av **a**-bistavar. 36 **h** har tydliga huvudstavar; i en fördjupning mellan huvudstavarna finnas svaga huggningsspår av bst. Sk efter 36 **h** är synnerligen osäkert. 37–40 **susi** äro säkra. Därefter följer en säker hst samt övre hälften av ytterligare en (41); dessa förenas av en snett nedåt höger gående skåra. Sedan följer nedre delen av en stav, så ytterligare en stav, som upptill är grund; mellan de båda stavarna löper en nedåt höger gående skåra, som förenar de båda stavarna (42). Därefter synes en hst (43) och möjligen t.h. om dess topp spår av två **a**-bistavar. Av nästa runa (44) urskiljer man endast ett svagt spår av en hst. 45–47 **tin** äro tydliga, den förstnämnda dock upp- och nedvänd. 48–53 **hakupo** i den tredje runraden äro tydliga. Bst i 52 **p** är ovanligt liten. En fördjupning omedelbart t.h. om den fjärde radens begränsningslinje, vilken Brate har uppfattat som ristad (»tjännestreck till **h** i fullt regelbunden fårm»), är ej huggen.

Tre år efter fyndet framlade S. Bugge 1897 resultatet av sin bearbetning av inskriften. Detta grundar sig på hans egen granskning av stenen i Statens historiska museum, varjämte han tillgodogjort sig de beskrivningar och bilder, som G. A. Bohlin, K. Torin och S. Welin hade ställt till hans förfogande. Han säger sig i ämnet dessutom ha kontaktat ett flertal forskare: A. Noreen, O. Montelius, A. Kock, O. Rygh, A. Torp, B. Salin, E. Brate, statsgeologen Hj. Lundbohm och ingenjören A. Friberg.

Den utförligt motiverade läsning av inskriften, som han därvid kommit fram till, är följande: **runo - ah - raginakudotoawēa | unapou : suhuraḥsusihḥabiatkīn | pakupo**. Detta tolkar Bugge: »Runo og Raginagudo, (vi) to (Kvinder), har ladet det fredhellige Mindesmærke gjøre, den ene (efter) Horar, den anden efter Hnabir(?), det gode Barn.» Tolkningen kunna vi helt bortse ifrån. Bugge skulle längre fram i väsentliga delar ändra uppfattning om inskriftens innehåll.

Beträffande Bugges läsning kan följande andragas. Själva ristningen av r. 5 har han uppfattat rätt,

likaså av r. 8. Flagringen upptill på 8 **i** har Bugge i samråd med Brate ansett vara »en fin Skraastreg, som synes at være ridset». Han tvivlar dock på att r. 5 och r. 8 äro särskilda ljudtecken. »Snarere har a5 och a8 den Betydning paa en eller anden Maade at fremhæve Navnene.» Jara-runan (21) uppfattar han som **A**. R. 22 anser han vara bildad av två huvudstavar upptill förbundna av »en halvmaaneformet, paa Midten lidt nedad krummet Tværestreg»; alltså så långt i överensstämmelse med min uppfattning ovan. De ojämnheter i stenytan mellan de båda huvudstavarna, som jag menat vara resultat av flagring, misstänker Bugge däremot vara ristade, och han tror sig här se märken efter en trekantig bistav till en **w**-runa, fogad till den vänstra av de båda nämnda huvudstavarna. Han anser sålunda r. 22 vara en binderuna **wē**. Om r. 41-44 säger Bugge, att de »er meget usikre og høist utydelige». I r. 42 förstår han den första hst jämte bst som **n**. Dessutom tycker han sig se topparna av två **a**-bistavar t. h. om hst:s översta del. »Jeg læser Runen helst som Binderune **na**». T. h. om den andra hst i r. 42 skönjer Bugge »en buet Streg til højre, som oventil synes at gaa ind til Toppen af venstre Stav og som paa Midten böier sig ind mod venstre». Han fortsätter: »Jeg tror nedentil at skimte, at denne højre Streg ikke gaar ud til højre som paa **r**, men böier sig ind mod venstre.» Därför läser han »skjønt med stor Tvivl» runan snarast som **b**. I nästa runa (43) ser han med visshet endast en hst, som han anser möjligen kan vara **i**, »uagtet den ikke kan følges hverken saa høit op eller saa langt ned som de omstaaende Runer». Att döma av en tillagd parentes »næppe **w** eller **l**; **a** synes muligt» anser han icke helt uteslutet, att runan kan ha haft förlorade bistavar i toppen. R. 44 läser Bugge som upp- och nedvänt **a**. Vad han uppfattat som bistavar är fördjupningar i stenytan, som äro ytterligt osäkra. De ha av Jungner å pl. 49, 51 markerats med lätt ifärgning. Vad r. 46 angår, ser Bugge denna som klart **i**. Med viss belysning på stenen kan han dock icke helt frigöra sig från tanken, att några mindre avflagringar t. v. om hst:s topp äro huggna. Han styrkes i sin förmodan, att runan är binderuna **ki**, av märken i pappersavtrycket! Den ojämnt huggna 48 **h** godtages icke av Bugge: »At læse første Rune i Rad c som **h** er efter mit Skjön ogsaa utilstedeligt paa Grund af Rammestregen til venstre, der efter sin Form ikke kan være venstre Stav af **h**. Den omtalte Tværestreg synes mig kun ornamental.» Den högra **h**-staven uppfattar han som hst i den tredje radens första runa; i en naturlig fördjupning t. h. om hst:s mitt finner han spår av en **p**-bst. Bugge slutar sin kommentar till läsningen: »Paa fjerde horizontale Rammestreg har der aldrig været anbragt nogen Rune.»

Bugge skulle sedermera i olika etapper komma att modifiera sin läsning, första gången 1899 (r. 5 **f**, 8 **i**, 42 **nabu**), senast 1906, i sitt tredje inlägg i diskussionen om inskriften. Här säger Bugge, sedan han tagit del av E. Brates och F. Sanders här nedan redovisade arbeten: »Desværre var min første Læsning meget mangelfuld, og Tolkningen var helt igjennem forfeilet. Men heldigvis har den meddelte Tegning [pappersavtrycket, återgivet i *ANF* 13] vist sig brugbar.» Och med många erkännssamma ord till Brate för hans bidrag till inskriftens tolkning accepterar han slutligen, med ett litet undantag, Brates hela läsning (r. 8, som Bugge läser **i** men Brate **ik**). Men det må anmärkas, att denna Bugges slutgiltiga läsning icke helt grundar sig på självsyn, utan att den i de vanskliga stycken, där ursprungligen hans och Brates uppfattningar gingo isär, är en skrivbordsprodukt av avklappningsstudier och tolkningsspekulationer.

Jämsides med Bugge men helt självständigt var Erik Brate sysselsatt med att tyda Vg 63. Resultatet av hans undersökning av inskriften kom 1898, endast ett år efter Bugges första publicering. Detaljer i läsningen hade han dessförinnan delgivit Bugge, som i *ANF* 13 (1897) kortfattat meddelade sådana i den mån de avveko från hans egen läsning. Brate skriver därom i *ANF* 14, s. 329: »Inskriften har jag först undersökt självständigt ock sedan jämfört med prof. Bugges beskrivning, vilken han godhetsfullt ställt till mitt förogande. Vid denna jämförelse har jag i såmliga fall måst uppjiva min föregående uppfattning, i andra åter måst fasthålla därvid äller kammitt till en från både prof. Bugges ock min föregående avvikande. Min uppfattning av inskriften har jag sedermera stadgat vid upprepade besök i museet ock tror mig sålunda kunna betrakta min läsning som säker.» Brates läsning lyder: **runofahik ragina kudo tojeka unapou : suhurah : susih hwatin hakupo**; tolkning: »Runor ristar jag, som stamma från gudar; jag Una jör (ock) Suhura ock Susi ristningar åt Hwata».

I den mån läsningen här avviker från min, följer här ett sammandrag av Brates kommentar. Läsningen av r. 8 som binderuna **ik** motiveras ej närmare. Förmodligen ha formella grunder i samband med uttyd-

ningen dikterat hans uppfattning. Beträffande r. 21 anser sig Brate i förekommande fall oförhindrad »att antaga betydelsen **j**, om detta antagande jiver en god tydning». R. 22 läser Brate som binderuna **ek**; som **k**:bst uppfattar han den fördjupning mellan de båda huvudstavarna, vilka sannolikt utgöra kanten av en flagring. Sk bestående av tre punkter efter 29 **u** ser Brate »alldeles tydligt». I sk efter 36 **h** förefaller honom däremot bara »ett par punkter tydliga, till läget motsvarande det förra sjiljetecknets två översta ock mellan dem finnes möjligen en långsträckt fördjupning, som kann men ej behöver vara en prick». R. 41 anser han vara säkert **h**. Resterna av r. 42 äro enligt Brate »nedtill ett regelbundet **h**». »Runan **w** [43] synes ju rätt tydligt på avbildningen [Bugges, a. a. 1897].» R. 44 slutligen betraktar som han stupat **a**. Vad den fjärde ristade raden angår, skriver han: »Rakt under i fjärde raden finnes vänstra staven ock tjännestreckket till **h** i fullt regelbunden fårm. Måhända har ristaren av misstag börjat anbringa **h** i fjärde i stället för tredje raden». Till Brates tolkning, som klarlade åtminstone en del av inskriftens innehåll och därmed gav den fortsatta forskningen en bestämd inriktning, skall jag nedan återkomma.

Bland dem som först intresserade sig för Vg 63 var också Fredrik Sander. Sin uppfattning av inskriften meddelar han i den lilla boken *Runinskrifter ånyo granskade* (1898). Hans undersökning av inskriften grundar sig synbarligen på egen granskning, och han återger en ny bild av ristningen, en teckning som han låtit artisten O. Sörling vid Statens historiska museum göra. Själva läsningen innebär icke något framsteg i förhållande till de tidigare publicerade. Den knapphändigaste kommentaren till läsningen innehåller dessutom ingen närmare motivering. Sanders läsning må emellertid meddelas här, då den ändock fört sin upphovsman, helt fristående från andra forskare, in på rätt spår vad tydningen av inskriftens början angår: **runo kanhn raginakudo tohena | unapou : suhu raidi susing hvatkin | hakupo**. Sanders fantasifulla översättning lyder:

»Runor kan han
kända af gudar,
tagna, förenade
med hänförd ifver:
ett slags segerband
för den bälde.»

I fortsättningen bygger man sina tydningförsök och diskussionsinlägg på den läsning som Bugge och Brate gemensamt kommit fram till; jfr ovan. Så gör Th. von Grienberger (a. a. 1901), A. Noreen (a. a. 1903, 1923), H. Pipping (a. a. 1921), A. Jóhannesson (a. a. 1923), I. Lindquist (a. a. 1923). O. von Friesen har emellertid granskat inskriften själv. Han uppger i a. a. 1924, att han läser r. 22 som **e**, således ej som binderuna, men han supplerar efter **e** ett **k**. Utan närmare motivering av sin ändrade uppfattning meddelar han i a. a. 1933 en från de tidigare i vissa stycken avvikande läsning: **runo fahi raginaku[n]do tojika | unapou · su hur[**r**] ah su sihni [u]itin | hakupo**, förslagsvis tolkat: »(Jag) ristar en hemlig skrift stammande från makterna. Jag bringar ro (i graven) (jfr fvn. *unad*). Detta formulär (fvn. *hurr* m., trol. urn. **hurrux* f.) och denna åsyn (= åsynen av denna ristning) må visa på (att detta är) en grav (som sålunda ej må åverkas; jfr Vånga **haukopur**, Opedal **birgiŋggu**)».

H. Jungner har sysselsatt sig med Vg 63 i två sammanhang. Första gången sker det i festskriften till H. Pipping 1924, andra gången i samband med förberedelserna för utgivandet av Västergötlands runinskrifter. I a. a. 1924 visar han ett nytaget foto av stenen med iakttagelse av ristningen, sådan han då uppfattade den. Han skriver (s. 235): »Inskriftens runor tyckas mig säkra utom 3 eller 4 i andra raden. I B 12 **a** [35] saknas huvudstavens topp, ett antagligt spår efter övre bistaven räcker ej fram till huvudstavens förlängning uppåt, och nedre bistaven skönjes blott svagt. Avståndet till nästa runtecken talar dock för att **a** och icke **i** avses. Värre är läsningen av B 19–21 **hwa** [42–44]. Jag har emellertid till slut stannat vid Brates mening såsom den mest sannolika». Detta motiverar han närmare sålunda (s. 236 f.): »Över vänstra staven i B 19 **h** [42] går snett ned åt höger en skåra, som kunde tänkas vara huggen (jfr min antydning vid uppkritningen). Som bistav till **n** skulle den emellertid vara långt brantare än andra bistavar och går åt vänster blott obetydligt över

huvudstaven. Över B 19 [42] torde ristningsytan ursprungligen haft en liten förhöjning, som emellertid delvis skrapats bort, varvid rundrag kunna ha förstörts. Det skadade partiet sträcker sig emellertid från övre randlinjen icke ända ned till radens mitt. Någon bistav i normal höjd har därför **h** knappast någonsin, tyckes det, kunnat ha. Där jag uppkritat en stav — alltså egentligen för lågt —, synes vid mitten av runan en tämligen tydlig fördjupning. Av andra staven i **h** är övre delen bortskrapad. B 20 [43] synes vara **w**. Toppen är lågt ansatt; man kan ej skönja någon övre del av huvudstaven, så att typen varit **p**-liknande, såsom å Rävsaal. Möjligen kan man även räkna med ristningsspår som till överdelen av en **r**- eller **u**-runa; bistaven går dock i så fall icke — såsom alltid eljest — fram till huvudstavens väntade förlängning. Är B 21 [44] riktigt uppfattad såsom stupat **a**, synes det passa synnerligen bra, att bistaven i B 20 [43] böjt sig inåt, till **w**. Ingenting strider heller mot antagandet, att så varit fallet. Nedre delen av B 20 [43] har borttagits av en flagring, som även sträcker sig över nedre delen av B 21 [44], där av det förmodade stupade **a** föga mer än bistavarnas bottnar synas skönjbara å avflagringsytan. Det förefaller mig möjligt, att i **hwatin** åsyftas en medveten oregelbundenhet vid huggningen: de två första tecknen ha tilltagits i förminskat mått och de två därpå följande ha ställts på huvudet. Skulle vi här ha ett särskilt 'farligt' (magiskt verksamt) ord? Sedan tolkningen dryftats, gör han följande sammanfattning (s. 242): »Den vanskliga Noleby-ristningen skulle jag alltså vilja läsa och uppfatta sålunda:

runo fahi	'Runor jag skriver
raginaku[n]do	från de rådande komna;
tojek a unapou	jag åsätter onåd.
suhurah	Besvärjelsen ('surrandet'),
susih	sorgesången ('suset')
hwatin ha[u]kupo	egge till höksnabb hämnd'.

I Jungners efterlämnade anteckningar förekomma endast korta notiser om Vg 63. Han har synbarligen tvekat om läsningen 22 **e** eller **ik**; han synes till slut dock snarast ha varit böjd för att läsa **ik**. Vidare noterar han tanken, att r. 42 möjligen skulle kunna vara **ni**. På ett annat ställe tecknar han r. 42–45 **hajt**, och det förefaller som om han stannat för denna läsning: **runo fahi raginakudo tojika unapou : suhurah : susih hajt in hakupo** med följande tolkning i översättning:

»Runor jag skriver
från de rådande komna.
Jag ställer om stillhet.
Signelse äger jag.
Sömngång har jag.
Jag visar den höksnabbe
angriparn hem.»

För den sista meningen finnas följande varianter antecknade: »Jag manar hem högbråkarn» och »jag visar hem högbo som ofredar», vilket visar, att Jungner ett ögonblick varit inne på samma tankegång som A. Nordén.

Nordén, a. a. 1934, grundar sin läsning på eget studium. Den lyder: **runo fahi raginakudo tojeka unapou : suhurah : susih ek hwati[i]n hakupo** »Runor ristar jag från makterna komna. Jag framkallar på magiskt sätt trivsel: Suhurah! Susih! Jag manar in gengångerskan.»

I sina huvuddelar ansluter sig läsningen till Brates men skiljer sig från dennes genom inskottet **ek** mellan 41 **h** och följande runa. Motiveringen är något oklar (s. 99, not 6): »Ristningens **h** är, tycks det, samstava med **e**, varefter ristningen vändes upp- och ned och ett **k** av samma typ som i **tojeka** är bundet vid **e**-runan; eller måhända är den blott samstavad med den följande **h**-runan. Forts. av raden är alltjämt vänd upp- och ned.» Läsningen av detta parti förtydligas emellertid av en teckning, som går ut på att runtecknen 39–47 skulle ha haft följande ordningsföljd och uppställning **siheṛṇwɔɔṛin**.

W. Krause, a. a. 1937, som i övrigt ansluter sig till Brates läsning, har synbarligen nyttjat ett av Nordéns uppslag, när han redovisar r. 41 som binderuna **hē**: **runofahiraginakudotojēka** | **unapou** : **suhurah** : **susihehwatin** | **hakupo** »Runen male ich, von den Ratern (den Schicksalsmächten) stammende. Ich bereite(?) (dem Toten) Zufriedenheit (in seiner Grabeswohnung). *suhurah*. Es möge sausen!(?) Mögen sie (die Runen?) scharf machen (?) den Habichtartigen (den Runenmeister mit dem habichtscharfen Blick)(?)!» Så lyder Krauses, enligt egen utsago, försök till översättning. Uppfattningen av de enskilda runorna kommenterar han kortfattat: »I, 5 [5] hat nur einen gebogenen Seitenzweig, kann aber nur **f** sein. — R. 22 [22] ist am ehesten als Binderune **ek** zu lesen. — II, 18 **h** [41] zeigt oben zwischen den Hauptstäben Spuren von Querstrichen, so dass dieser obere Teil wie eine **e**-Rune aussieht. — R. 19 **h** [42] wird von anderen als **ni** gelesen. Der rechte Teil ist teilweise zerstört, doch scheint mir die Lesung **h** sicher, besonders auch aus sprachlichen und metrischen Gründen. Ein zweiter, von links unten nach rechts oben verlaufender Querstrich ist wohl nur eine Schramme. — R. 21 **a** [44] und 22 **t** [45] stehen auf dem Kopf. Auf diese Weise konnte die **a**-Rune näher an die vorangehende **w**-Rune gerückt und so Platz gespart werden.»

Det var Brate, a. a. 1898, som först kom på idén att sammanställa inskriftens tre första ord, 1–18 **runo fahi raginakudo** med följande strof i Hávamál (80):

Þat er þá reynt, er þú at rúnum spyr
inum reginkunnum,
þeim er gørðu ginnregin
ok fáði fimbulpulr,
þá hefr bazt, ef þegir.

Oberoende av Brate hade Sanders tankar samtidigt gått i enahanda riktning (a. a. 1898).

Brates tydning av inskriftens början accepterades allmänt, och de smärre diskussionsinlägg, som senare gjorts, ha gällt mindre väsentliga detaljer. R. 1–18 utgöra en fullständig sats. Predikat och subjekt innefattas i 5–8 **fahi**, pres. ind. 1 sg. av fisl. *fá* 'måla, skriva', här: 'rista'; se E. Wessén, Runstenen vid Röks kyrka (1958), s. 28 f. Formen har sin direkta motsvarighet i inskriften på den förnämliga guldbrakteaten från Åsum i Skåne (DR br. 64: **fahi**). Ett förslag, att **fahi** vore att fatta som förkortning av pret.-formen **fahido*, vilken i ortografiska varianter förekommer i flera urnordiska runinskrifter (t. ex. den norska Einang-stenens **faihido**) och med avgjort större frekvens än pres.-formen (jfr t. ex. Lis Jacobsen med avseende på Åsum-brakteaten i DR, sp. 539), bör kanske med hänsyn till detta sistnämnda faktum icke helt avvisas men förefaller mindre antagligt.

Objekt i satsen är **runo(r) raginaku(n)do(r)**, ack. pl. f. av fsv. *run* 'runa' jämte adjektivattributet fisl. *reginkunnr* 'av gudomlig härkomst, gudastammande'. Båda dessa ord sakna den normala ändelsen **-r**. Detta anser Brate icke bero på en tillfällighet, ett ristningsfel eller förbiseende av runristaren, helst som Einang-stenen visar exakt samma form *runo*, utan ser sig nödsakad antaga en urnordisk sidoform **rūnō* < **rūnōnz*. »Huruvida denna fårm utjör en fortsättning av ett förjermanskt **rūnāns* eller en urnordisk nybildning efter a-stammarnes ack. pl. ock huruvida ack. pl. *runa* i yngre runor utjör avläggare därav, må förbli öppna frågor» (a. a. 1898, s. 333). Denna uppfattning delas av Noreen (a. a. 1923, § 373 Anm. 4) gentemot Kock och Bugge, som räkna med att orden på Vg 63 förlorat slut-*r* genom dissimilation på grund av uddljudande *r*- (ANF 15, 1899, s. 144 f.). Hela uttrycket förekommer även på Sparlösa-stenen III: 5 (Vg 119), **runar þar raki-ukutu**.

Inskriftens fortsättning är ännu icke slutgiltigt tolkad, delvis beroende på att skadorna i stenytan i vissa fall omöjliggöra en absolut säker läsning av runorna. De nämnda vanskligheterna ha emellertid icke avskräckt forskarna utan — vill det synas — snarare eggat till upprepade försök att med rekonstruktion och hjälp av fantasien få Noleby-stenens gåta löst. Jag bortser i den följande redogörelsen från de äldsta, numera allmänt övergivna uppfattningarna (Bugge, Brate, v. Grienberger, Jóhannesson), att inskriften

skulle innehålla uppgifter och förut okända namn avseende både ristare och den döde. De ofta omständliga motiveringarna studeras bäst i resp. arbeten. De ovan meddelade översättningarna av Bugge och Brate ge en föreställning om arten av dessa tydningar.

R. 19–23 antages ha varit **tojēka** innehållande en verbform i pres. ind. 1 sg. jämte enklitiskt personligt pronomen 1 sg. nom. Om hur denna verbform formellt skall förklaras variera åsikterna något. De flesta forskare (Brate, Bugge, Jóhannesson, v. Friesen, Jungner, Nordén, Krause) äro dock ganska eniga om att här föreligger en form **tōj(u) < *tauj(u)* av verbet got. *taujan* 'göra' (pret. *tawida*, Gallehus-inskriftens **tawido**). Betänkligheter ha hysts mot runinskriftens **o**-vokal, som man dock sökt förklara med ristarens osäkerhet i betecknandet av begynnande monoftongering av *au*. Betänkligheter mot en läsning av jara-runan som **j** ha uttalats av exempelvis I. Lindquist (a.a. 1923, s. 85), som också framhåller: »Det kan tilläggas, att inte håller läsningen av runorna **ek** i den anförda runföljden är säker».

Som objekt i denna andra sats har man fattat r. 24–29 **unaþou**, som skulle vara en ack.-form sg. *unaþu*, motsvarande fisl. *unað* n. 'tillfredsställelse, trivsel, ro', jfr got. *wunan*, fisl. och fsv. *una* vb 'vara tillfreds, trivas' (v. Friesen, Nordén, Krause, Jungners anteckn.). Ändelsens **ou** förklaras av Krause med att ristaren har varit tveksam, först ristat **o**, därefter det rätta **u**. En sammanställning av **unaþou** med fisl. *únáð* f. 'onåd', som v. Friesen först (Linderholm a.a. 1918, s. 99) och sedan Jungner (a.a. 1924) gör, har sedermera övergivits av båda forskarna.

R. 30–36 **suhurāh** jämte de följande 37–41 **susiĥ** ha av Jungner (a.a. 1924) föreslagits vara onomatopoetiska ord, besläktade med nsv. *surra* och *susa*, för sådana besvärjelser eller trollformler, som nyttjats i dödsmagien. Till denna uppfattning har Nordén och i viss mån Krause anslutit sig. Den sistnämnde läser dock r. 37–41 som **susiĥe** och frågar sig (a.a., s. 520): »Ist etwa **susiĥe** als *sūsiē* (mit hiatusfüllendem *-h-* wie in **frohila**, oben Nr 27, und **niuhA** oben Nr 51) zu fassen und als 3. Sing. Opt. Präs. zu einem mit dtsh. *sausen* verwandten Verbum **sūsian* zu deuten?» v. Friesen ser i hela runföljden två substantiv i fem. nom. sg. **hur[ā]** och **sihni**, båda föregångna av demonstrativpron. **su** och samordnade genom **āh** 'och', det ena möjligen ett urn. **hurrur* f. svarande mot fisl. *hurr* m. (= fisl. *kurr*) 'lydelig Ytring af hvad man mener, tænker' (Fritzner), det andra ej närmare förklarat men tydligen uppfattat som en (n)i-avledning av verbet urn. **sehan* (got. *saihvān*); jfr hans översättning ovan. Dessa substantiv skulle vara subjekt till ett omedelbart därpå följande predikatsverb [**u**]itīn, varmed han förmodligen avsåg pres. konj. 3 pl. av got. *witan*, fisl. *vita* 'veta', urspr. 'se'. Mot detta förslag kunna åtskilliga invändningar göras, i huvudsak desamma, som Nordén i a.a. 1934, s. 101 korrekturnot, sammanfattar. Härtill kan erinras om den synnerligen osäkra läsningen 42 **ni**.

Vad de runor i inskriftens andra rad, som närmast följa på 37–41 **susiĥ**, angår, äro dessa — med undantag av de tre sista i raden (45–47) — till så stora delar utplånade, att de nu torde vara omöjliga att reda. Varje försök att komma till rätta med dem får därför karaktär av gissning. Förslag saknas emellertid icke. De flesta gå ut på att vi här ha ett predikatsverb med den tredje runradens 48–53 **hakupo** som objekt. Jungner (a.a. 1924), Krause och Nordén läsa r. 42–47 **hwatīn** (Nordén dessutom **ek** därförut), i vilka de vilja se en form av fisl. *hvetja* (got. **hvatjan*) 'vassa, göra skarp', de båda förstnämnda forskarna pres. konj. 3 pl. Jungner ser satsens subjekt i besvärjelseorden **suhurāh : susiĥ**, medan Krause förklarar: »Das Subjekt bleibt indes unklar.» Nordén upplöser sin läsning **ekhwatīn** i **ek hwatī in**, varvid **hwatī** blir pres. ind. 1 sg. och **in** adverb. v. Friesens tydning av läsningen [**u**]itīn har ovan berörts. Återstår att nämna ett i Jungners anteckningar förekommande **hāt in** synbarligen åsyftande pres. ind. 1 sg. av got. *haitan*, fisl. *heita* 'kalla, ropa' jämte ett adverb *in*.

Betydelsen av inskriftens sista runor 48–53 **hakupo** är omstridd. Bugge (a.a. 1906, s. 20 f.) låter runorna beteckna ett ortnamn: »Fyrunga-Stenens **hakupo** og Gursten-Stenens [Lofa socken, Småland] **hakuþa** giver os de to ældste Nævnelser af svensk Stedsnavn paa svenske Runestene. Det er et mærkeligt Træf, hvis det er et Træf, at Stedsnavnet paa begge Stene er det samme.» Det sista håller man gärna med Bugge om, allrahelst som de båda ristningarna befinna sig på ett avstånd i tiden av ett par hundra år och lokalt av 20 mil. Före Bugge hade emellertid Brate (a.a. 1898) med utgångspunkt från den förstnämndes läsning av Gursten-

inskriften sammanställt de båda inskrifterna och tillagt runföljden **hakupo** betydelsen 'ristningar', varvid han räknade med **hakupo** som en avledning av fisl. *hoggva* 'hugga'. Det kan erinras om att v. Friesen (a. a. 1933, s. 153 f.) beträffande Gursten-inskriften kommit till helt andra resultat både ifråga om läsning och tolkning. Sammanställningen av dessa båda inskrifter är sålunda helt övergiven.

Jungner (a. a. 1924, s. 238) bemöter Brates uppfattning och kommer med ett nytt uppslag, som synes ha fog för sig. Han sammanställer **hakupo** på Vg 63 med runföljden **haukopur** på Vg 65 från N. Vånga sn. Fyndplatserna för de båda stenarna ligga på endast ca 1 mils avstånd från varandra. Jungner erinrar också om Maglemose-brakteaten (DR br. 54) med en av Jungner supponerad runföljd **sihaukopur**. Beträffande de ifrågavarande runorna i den sistnämnda inskriften förklarar emellertid Lis Jacobsen, att de äro »helt förvirrede», vadan inskriften kan lämnas utanför diskussionen. **haukopur** skulle vara ett nomen agentis till ett verb urn. **haukón*, en mask. u-stam i ack. sg. Något sådant verb 'höka, uppträda som en hök' finns icke bevarat, men andra verb av liknande slag, t. ex. *falka på*, *uggla*, samt vissa uttryck hämtade ur västgötskt folkmål sådana som *hökareven* 'illa tilltygad', *flyga på som en hök*, *som höken*, *han va på'n som höken*, gör Jungner benägen att tolka **haukopur** som »höksnabb, oblidkelig angripare, förföljare». Och han tillägger (a. a. 1924, s. 240): »Detta tyckes vara ett passande uttryck för den som skall vara död mans hämnare.» I **hakupo** på Vg 63 vill Jungner sålunda snarast se »en levande hämnare, en person som bär detta namn eller som — snarare — i eggande syfte vid ristningen tillägges detta epitet» (a. a. 1924, s. 242 f.).

Jungners uppslag följes av Krause, ehuru det vill synas som om han oriktigt betraktar ordet som en denominativ bildning (a. a. 1937, s. 520 f.): **haukōpu* Akk. Sing. u-St. möchte ich am ehesten als 'den Habicht-artigen' (zu anord. *haukr* 'Habicht' aus germ. **habukaz*) deuten. Das kennzeichnende Merkmal des Habichts ist nun sein scharfes Auge; und wenn wir daran denken, dass auf dem Br. 7 von Dannenberg (oben Nr 37) der Runenmeister sich als *gléaugin*, der Glanzäugige' bezeichnete, weil der scharfe, durchdringende Blick magische Wirkung haben sollte, so ist die Vermutung nicht von der Hand zu weisen, dass auch **hakupo** = *haukōpu* den Runenmeister mit dem habichtscharfen Blick meint. ... Doch sei noch einmal ausdrücklich betont, dass alles, abgesehen vom Anfang, höchst zweifelhaft ist.»

v. Friesen läser till att börja med de båda inskrifterna på olika sätt. Senare (a. a. 1933, s. 30) förenar han de båda läsningarna i överensstämmelse med de allmänt vedertagna men förmodar, att **k**-runan på Vg 65 brukats för *g* och att **haukopur** skall förstås som **haugopur** = fvn. **haugoðr* 'högläggning, begraving'». Den i a. a. 1933 meddelade översättningen av Vg 63 (se ovan) jämte hänvisningen till Vg 65 visar, att han förstått **hakupo** på enahanda sätt. Nordén är inne på en liknande tanke att i de första tre resp. två runorna i **haukopur** och **hakupo** döljer sig en motsvarighet till fisl. *haugr* m. 'hög', låt vara i en supponerad biform **hauhar*, **havar*. I **-kopur** och **-kupo** finner Nordén igen got. adj. *-kunds* (*himina-kunds*, *airþa-kunds*), som Vg 63 redan en gång förut har i **raginakudo**, och hela orden fattar han som en ön-stam *hā-ku(n)þō* (< **hawa-kunþō*) med innebörden »den som stammar från gravhögen': 'gengångerskan'. **haukopur** på Vg 65 förklarar han vara gen. sg. 'gengångerskans' [sten]. Med rätta anmärker Krause (a. a. 1937, s. 520): »Diese Deutung erscheint aber sowohl wegen des zweifelhaften Wortes *hawa*- 'Hügel' wie wegen *-ku(n)þō* gegenüber *-ku(n)do* in Reihe I als sehr unsicher.» Att jämväl Jungner varit inne på gengångartanken och ordets samband med fisl. *haugr* visar ett par av översättningsförslagen, som han noterat i sina efterlämnade anteckningar: »Jag manar hem högbråkarn», »jag visar hem högbo som ofredar». Men han har inte närmare kommenterat dem, och det är ovisst, vilket värde han tillmätt dem.

Stenens form och storlek gör det troligt, att den en gång varit placerad inuti en grav, i likhet med vad man funnit vara förhållandet med vissa andra runristade stenar i Norden, främst den bekanta Eggjum-stenen från Vestlandet i Norge. Och innehållet — inskriftens början visar detta klart — är otvivelaktigt av religiöst-magisk karaktär. Vg 63 är sålunda ett av stöden för att vi i Norden fordom ägt en rik och mångskiftande dödsmagi såväl av inhemskt ursprung som kontinentalt influerad. Se härom exempelvis E. Linderholm, *Nordisk magi* (1918), A. Nordén, *Från Kivik till Eggjum* (i: *Forvännen* 1934), W. Krause, *Was man in Runen ritzte* (1935).

Så som Jungner (a. a. 1924) läst inskriften finner han ännu ett skäl för att stenen har religiöst-magiskt innehåll: med en eventuell binderuna \widehat{ek} i första raden räknad som två runor skulle såväl den första som den andra raden innehålla 24 runor. Det är väl icke alldeles uteslutet, att ristaren utöver verbalmagien åsyftat jämväl talmagisk kraft hos inskriften, men med den osäkerhet i läsningen, som här på flera punkter råder, och den lätthet, varmed tillfälligheterna kunna driva sitt spel, är det försiktigast att icke räkna för mycket med trolltal i Vg 63. Den i början av denna redogörelse gjorda uppställningen av inskriften har heller icke tagit hänsyn till talmagi-hypotesen.

Vad den språkliga formen beträffar, torde man för närvarande icke kunna uttala annan mening (Jungners åsikt om poetisk form till trots, jfr hans översättning ovan) än att inskriften avfattats på rytmisk prosa, en för fornnordiska litterära texter, liksom för äldre germanska, utmärkande stilform, väl dokumenterad genom t. ex. Eggjum-stenen (jfr Lis Jacobsen, *Eggjum-Stenen*, 1931, s. 87 f.).

Inskriften dateras numera av de flesta forskare på i främsta rummet runografiska grunder till tiden omkring år 600. Den förste, som uttalade sig i dateringsfrågan, var S. Bugge (i *ANF* 13, 1897), som efter en lång utredning kom till följande resultat: »Efter alle Tidsmærker sætter jeg Fyrunga-Indskriften til c. 700 eller til 700-725.» Bugge vidhåller ett par år senare (i *ANF* 15, 1899) i väsentliga delar sin uppfattning: »Jeg antager dog fremdeles, at Indskriften er fra c. 700.» Bugges åsikt vidareföres av A. Noreen (i *Altisländische Grammatik* (3. uppl. 1903): »etwas nach 700?». I *Altisl. Grammatik* (4. uppl. 1923) har Noreen dock reviderat sin uppfattning och bestämmer inskriften till »um 600». O. v. Friesen skriver (i *Runorna*, 1933): »Nolebyristningen torde vara något yngre än Järsbergsrnunorna», som av honom hänföres till »senare delen av 500-talet». Nordén (i *Fornvännen* 1937) anser den vara något äldre än Söderköpingsstenen och daterar den till »400-talets sista del eller senast omkring 500.» W. Krause hävdar (i *Runeninschriften im älteren Futhark*, 1937): »Die Runenformen (γk , \ast noch = j , nicht A) weisen die Inschrift ungefähr in die Zeit zwischen den jüngsten Brakteaten und die Inschriften von Gummarp und Stentoft, also etwa in den Ausgang des 6. Jhs oder in die Zeit gegen 600.» C. J. S. Marstrander diskuterar dateringsfrågan i *De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet I* (1952), dock utan att nå fram till en absolut tidsbestämning: »Runeformerne gir intet sikkert holdepunkt for bestemmelsen av innskriftens tid; γk og $\ast j$ (eller oralt a) peker på relativ sen tid.»

64. Jungs sn, gamla kyrkan.

Litteratur: L 1689. N. Drysén, Sockenbeskrivning $^{29}/_{12}$ 1787 (avskr. i Sundholmska saml. nr 45 samt utdrag i J. P. Carlmark, *Antiqviteter I*, båda i Stifts- och Landsbibl., Skara); C. G. G. Hilffeling, *Resa sept. 1791* (red. av P. Tham i KB F m 57: 1, s. 1); P. Tham, *Archeologiska Anvisningar*, 1791, bl. 12 (ATA); P. E. Lindskog, *En kortt beskrifning om Skara stift I* (1811), s. 86; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); G. Brusewitz, *Westergötland 1862*, s. 156 (ATA); K. Torin, *Anteckningar i VFA*; S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid I* (1937, rev. 1945), nr 646.

Avbildningar: Hilffeling, bläckteckning (i a. a.); laverad teckning av Hilffeling(?) samt ytterligare en bläckteckning (av Liljegren?, i Liljegren, *Fullständig Bautil*, ATA).

Numera finnes ingen runsten synligt bevarad i eller vid Jungs kyrka. I litteraturen finnas emellertid bl. a. följande uppgifter om en eller möjligen två gravstenar med runinskrift:

- 1) Nils Drysén, Sockenbeskrivning $^{29}/_{12}$ 1787: »Vid kyrkodörren i Ljung ligger en Runsten ristad i Ormslinga med Kors öfver och 2:ne Stridsvapen liknande Bilor i halft eller Andreækors lagde inunder. Stenen är vid $2\frac{1}{2}$ aln lång, $\frac{3}{4}$ D:o bred och $\frac{1}{4}$ D:o tjock. Med möda kan man stafva til följande ord, hvilka tramp och väta quarlämnat: [fig. 90] Det är aldeles ovist, huru och hvarifrån denne kommit.»
- 2) P. Tham, Hilffelings resa 1791: »*Liung* Östra kyrkodörren en Sandsten.» Bredden upptill »1 aln — 3 tumm», »23 tumm nedantill», långsidan »2 alnar 5 tumm i beholl». »Stora cirkeln diameter — 21 tumm». Läsningen av inskriften framgår av fig. 91 och transkriptionen nedan. »Men i Socknebeskrifningen står en annan Runsten vid Liungs kyrkodörr med ormslinga, korss och stridsvapen och inscription: [Här följer med runor samma inskrift som under nr 1 ovan.] Denne Runsten blef icke observerad. Hela berättelsen i

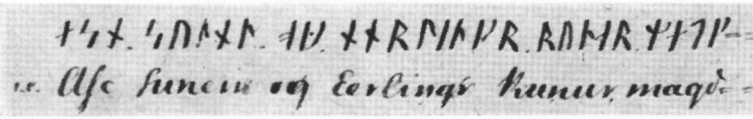

Fig. 90. Vg 64. Jungs sn, gamla kyrkan.
Efter Drysens sockenbeskrivning 1787.

Sockenb. var orätt upgifven. Se H. Prosten Drysens Bref.» [De två meningarna — »Men i Socknebeskrivningen ... observerad» — äro emellertid överkorsade.] Brevet har icke kunnat återfinnas. »Sockne beskrivningen» är naturligtvis Drysens ovan relaterade från 1787.

- 3) P. E. Lindskogs uppgifter 1811 äro hämtade ur Drysens sockenbeskrivning 1787.
- 4) Kyrkoinventarium 1829: »Utom Kyrkan stå vid södra väggen två Runstenar, den ena hel, innehåller i längd 2 alnar, 21 tum samt i bredd vid ena ändan 1 aln och 12. tumm och i den andra ändan 1 aln 7 tumm. Den andra afslagen är till bredd 1 aln och 3 tum. På bägge synas spår efter Runor, men alldeles obegripliga.»
- 5) J. G. Liljegren, *Runurkunder* (1833), nr 1689, återger C. G. G. Hilfelings läsning men tillägger inom parentes, efter Lindskog, Drysens läsning och beskrivning.
- 6) G. Brusewitz vände sig till pastor loci för att få besked om stenens öde. »Han visste derom ingenting, men förmodade att den vid kyrkans ombyggnad [1834] kommit bort eller blifvit till byggnaden använd ... Han sade sig hafva i socknen efterhört hvarthän stenen tagit vägen, men ingen visste det.»
- 7) K. Torin citerar Liljegrens båda anförda läsningar och tillfogar: »Tydligen 2:ne olika stenar, hvilket äfven bekräftas af Pastors i Skara bibliotek förvarade berättelse af år 1829 [4] ovan] ... Således blefvo vid denna kyrkobyggnad 2:ne runstenar förstörda.»
- 8) Gardell hänvisar enbart till Hilfeling och Liljegren och ser därvid helt bort från Drysens avvikande läsning.

Som synes täcka uppgifterna icke helt varandra. Det förefaller som om den första av de under 4) nämnda stenarna stode utanför alla de andra beskrivningarna. Dess karaktär av gravsten är obestridlig, men att den burit runinskrift är mycket tvivelaktigt.

Att de andra uppgifterna avse två stenar med olika inskrifter kan i förstone verka troligt. Så ha t.ex. Hilfeling, Torin och H. Jungner uppfattat dem, ehuru Jungner beträffande den under 1) anförda tillägger, att inskriften måste anses tvivelaktig. Liljegren registrerar emellertid endast ett nr (1689), och det är mycket möjligt, att han misstänkt ett visst samband mellan de båda inskrifterna. Brusewitz har tydligen ej heller räknat med mer än en runsten i Jung. Själv har jag under utredningens gång blifvit alltmer övertygad om att det är ursprungligen samma inskrift, som givit upphov till samtliga notiser. Lokaluppgifterna tala icke emot ett sådant antagande. Vad inskriften själf angår, är denna ju endast genom Hilfeling fackmässigt granskad. Det är lättförklarligt, om Drysens uppteckning rymmer felaktigheter. Utgår man ifrån att Hilfelings läsning är den riktigaste och med denna sammanställer Drysens med början vid den sistnämndes r. 11, skall man finna visst fog för identifiering av de båda läsningarna, såsom avseende en och samma inskrift. Inskriftens anordning i cirkelform förklarar tveksamheten om var den börjar.

Med Hilfelings uppgifter till grund kan man sluta sig till följande beskrivning av stenen. Den har varit en trapetsformig gravsten. Dess plats har varit i eller vid dörren till Jungs gamla kyrka. Senast vid nybyggnaden 1834 har stenen försvunnit. Materialet har varit sandsten med huggen dekor starkt erinrande om vissa gotländska runstenars. Längd c:a 1,43 m., bredd c:a 0,68–0,58 m.

Inskrift (enligt Hilfelings teckning i F m 57: 1):

· hær : ligr aur mattiosa · sun : af · fottoi

5 10 15 20 25

Hær ligger Aver(?), Mattiasa sun, af fottoi.

»Här ligger Åver(?), Mattias son, från ...»

Beträffande läsningen hänvisas till fig. 91.

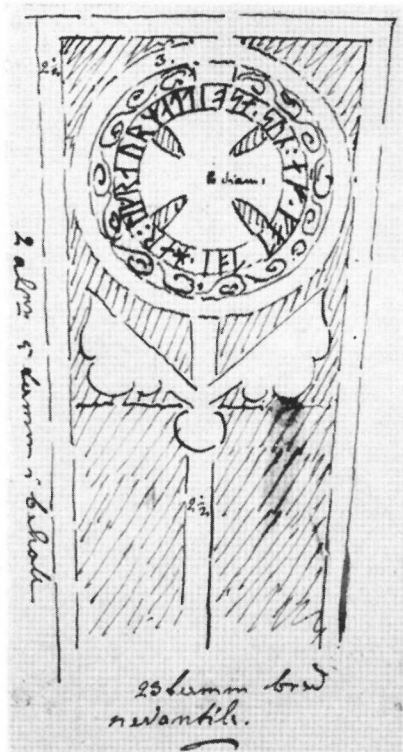

Fig. 91. Vg 64. Jungs sn, gamla kyrkan.
Efter teckning av Hilfeling i F m 57: 1.

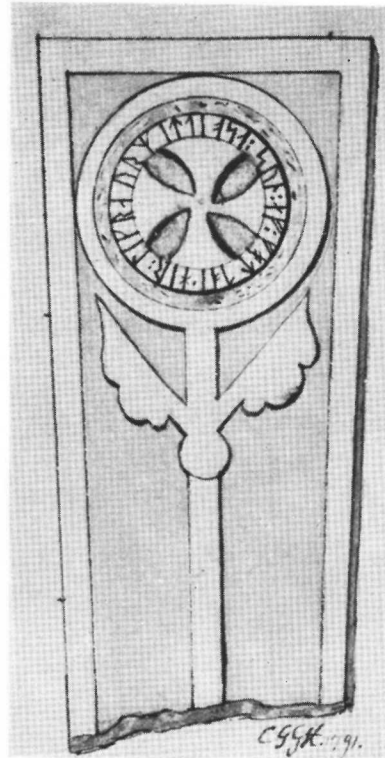

Fig. 92. Vg 64. Jungs sn, gamla kyrkan.
Efter teckning av Hilfeling(?) i Full-
ständig Bautil.

Om r. 8–10 äro rätt lästa av Hilfeling, kunna de avse fsv. *Aver*, ett visserligen sällsynt namn i svenska källor men känt bl. a. från tre danska runinskrifter, DR 190, 192, mønt 26. Enligt E. Moltke, i *Danmarks Runeindskrifter*, sp. 906, är det ursprungligen ett östnordiskt namn.

Runföljden 24–29 **fotoi** innehåller sannolikt ett ortnamn, men den har icke kunnat förenas med något nu känt från trakten.

Marums sn, kyrkogården.

»På Marums Kyrkogård skall ligga en hall med runebokstäfver vid Vapnhusdören», skriver 1672 komminister Claudius Andreae (avskr. av J. P. Carlmark i *Antiqviteter 1*, Stifts- och Landsbibl., Skara). Någon runsten finnes nu icke i Marum, och uppgiftens riktighet har icke kunnat styrkas.

65. Norra Vånga sn, kyrkan. Nu vid prästgården.

Pl. 52, 53.

Litteratur: E. Junggren, påskrift på bläckteckning 1791 i Liljegren, Fullständig Bautil 7; P. Tham, *Archeologiska Anvisningar* [1792], bl. 24 (ATA), *Egna Manuscripter och Siöborgs Resor* [1795], s. 208 (ATA); G. Stephens, *ONRM 1* (1866–67), s. 241 f., 2 (1868), s. 835 f., 3 (1884), s. 27 f., *Handbook of the old northern runic monuments of Scandinavia and England* (1884), s. 8 f., Candidat L. F. A. Wimmer om de oldnordiske Runeindskrifter (i: *Aarbøger 1867*), s. 228 f.; G. Djurklou, *Brev 17/6 1867 t. B. E. Hildebrand* (ATA); L. F. A. Wimmer i *Aarbøger 1867*, s. 22 not 3, *Die Runenschrift* (1887), s. 149, 160, 163, 303, 308; S. Bugge, *Bidrag till tydning af de äldste runeindskrifter* (i: *Tidskrift f. Philologi og Pædagogik 8*, 1868–69), s. 184 f., i *Aarbøger 1870*, s. 202 noten, 1871, s. 202, 1884, s. 86, 92, *Norges Indskrifter med de ældre Runer* (1891–1903), s. 17, 165 not 2; A. Noreen i *ANF 1* (1883), s. 163, *Altisländische Grammatik* (1884), s. 139, 2. uppl. (1892), s. 266, 3. uppl.

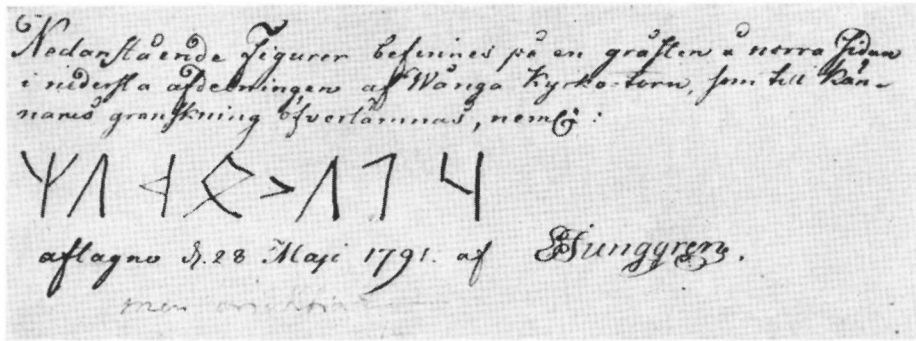

Fig. 93. Vg 65. N. Vånga sn, kyrkan. Efter teckning av Junggren.

(1903), s. 347, 4. uppl. (1923), s. 393; F. Burg, Die älteren nordischen Runeninschriften (1885), s. 95 f.; Th. v. Grienberger i Zeitschrift f. deutsche Philologie 39 (1907), s. 69; Fornminnesinventering 1923 (ATA); Alexander Jóhannesson, Grammatik der urnordischen Runeninschriften (1923), s. 121 f.; H. Jungner, Västergötlands äldsta runinskrifter (i: Festskrift t. H. Pipping, 1924), s. 232, 243 f.; O. v. Friesen, Röstene (i: Uppsala Univ. Årsskrift 1924: 1), s. 39, 91, i Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s. 30; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 360; A. Nordén, Från Kivik till Eggjum (i: Fornvännen 1934), s. 100 f., i Fornvännen 1940, s. 321 noten; Handlingar 1934, 1936 i ATA; W. Krause, Was man in Runen ritzte (1935), s. 10 f., Runeninschriften im älteren Futhark (1937), s. 521; C. J. S. Marstrander, De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet (i: Viking 16, 1952), s. 215 f.

Äldre avbildningar: E. Junggren, bläckteckning 1791 (i Liljegren, Fullständig Bautil, ATA), återgiven i Stephens a. a. 1866–67; P. Tham, bläckteckning (i a. a.) [1795]; teckning, sign. »H. Rådman Bergman d. 9 sept. 1812» (i Div. Antiq. Anteckningar av Per Tham, förvarade i ett ex. av Bautil tillh. kapten E. Malmberg, Ulriksdal, foto i ATA); blyertskopia av förlorad teckning 1867 av Djurklou (ATA), på denna teckning återgår bilden i Stephens a. a. 1868; bilderna i Stephens, ONRM 3, s. 28, Handbook, s. 8, och Jungner a. a., fig. 4 a, v. Friesen a. a. 1933 samt Marstrander a. a. återgå på av Stephens ombesörjda teckningar; K. Torin(?), kolteckning (VFA); foto 1924, återgivet i Jungner a. a.

Runstenen står rest i södra delen av trädgården vid Norra Vånga prästgård. Sin nuvarande placering erhöi stenen genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1936, då den flyttades från sin förutvarande, undanskymda plats i en berså, c:a 20 m. SÖ om kyrkans kor. Intill år 1875, då den gamla kyrkan revs, satt runstenen inmurad i kyrktornets norra innervägg, c:a 2,5 m. över golvet.

1791 är den äldsta uppgiften om runstenen daterad (E. Junggrens). Platsen uppges vara »å norra sidan i nedersta afdelningen af Wånga Kyrko-torn». Per Tham antecknar 1792: »Men en skall vara inmurad i kyrkan

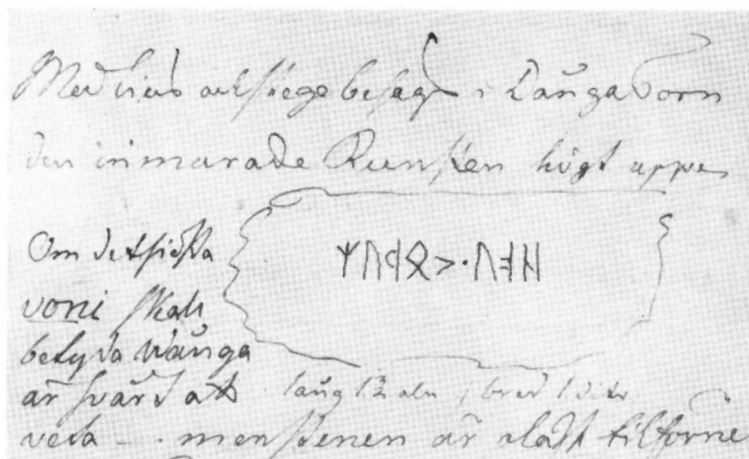

Fig. 94. Vg 65. N. Vånga sn, kyrkan. Efter teckning av Tham i Egna Manuscripter.

som ingen kiänner». Ett »Utdrag af H. Mag. Siöborgs Dagbok ... 1795» visar dock att man nu funnit igen platsen: »Med lius och stege besågs i Vånga Torn den inmurade Runsten högt uppe». N. G. Djurklou preciserar läget 1867: »Beträffande Wånga-stenen får jag nämna att den sitter inuti tornet i dess norra mur, fyra alnar öfver första botten. Stenen är insatt så, att runraden sitter horisontelt». Av de äldsta teckningarna (Junggren, Tham) att döma har den med avseende på runraden suttit rättvänd, d. v. s. med roten åt vänster och toppen åt höger. Den gamla kyrkans tornbyggnad har varit från slutet av 1100-talet.

Röd granit. Höjd 0,88 m., bredd 0,71 m. Inskriften, som utgöres av vänstervända runor, läses uppifrån och nedåt.

Inskrift:

haukopur
5

Till läsningen: Runorna äro tydliga. Endast på 2 **ɑ** äro bistavarna svaga men säkra. 3 **u** är säker; bst är rak och företer ingen krökning, som motiverar läsningen **r** (v. Friesen, *Röstenen*, 1924). Runan har (liksom 7 **u**) formen av en uppåtvänd vinkel med raka ben. Bst i 6 **p** är liten och endast svagt rundad.

Runstenens tidigare läge på en undanskynd plats i kyrktornets innervägg gjorde inskriften svårläst — »kan svårligen läsas utan vid ljus och lyckta», skriver Djurklou 1867. Dessa omständigheter torde ha bidragit till att de äldsta läsningarna på ett par punkter äro felaktiga. Komminister E. Junggrens (1750–1799, fr. 1794 komminister i Saleby) läsning 1791, Per Thams 1795 och Bergmans 1812 framgå av teckningarna fig. 93–95. Sedan föll stenen i glömska under ett halvsekel. Den finnes icke upptagen i Liljegrens *Runurkunder* (1833). Man visste vid mitten av 1860-talet icke ens, om den fanns i behåll och i så fall var. Synbarligen på tillskyndan av G. Stephens, som kände stenen genom Liljegrens *Fullständig Bantil*, eftersöktes den, och 1866 var den återfunnen av pastor loci, kyrkoherde O. A. O. Warholm (1816–1898). Följande år gjorde Djurklou en teckning och avklappning av inskriften, vilka ställdes till Stephens' förfogande och utgöra underlaget för bilden hos Stephens, a. a. 1868. I sistnämnda arbete meddelar Stephens, att jämväl kyrkoherde Warholm gjort en avbildning av stenen, som visar de tre första runorna som NNA . Varken denna eller Djurklous originalbilder ha återfunnits.

1868 besökte S. Bugge Norra Vånga och gjorde en avklappning. Han läste då 2 **ɑ** och 3 **wu**, hela runföljden således **haukopur**. Beträffande r. 3 säger Bugge (*Bidrag* 1868–69): »tværstregen har så bestemte og regelrette træk, at den ikke synes at kunne være tilfældig».

Den rätta läsningen fann först Stephens vid personligt besök i Norra Vånga 1873. Han anmärker (*ONRM* 3, 1884) beträffande 3 **u** »the supposed slanting bar is so slight and thin as to be clearly a mere flaw or fracture, of which the stone bears so many». Och han publicerar samtidigt den första bilden av Vg 65 med runorna rätt utmärkta. Av en uppgift i *Aarbøger* 1884, s. 86, framgår, att Bugge nu också uppfattar inskriften på detta sätt. Enligt A. Noreen (*ANF* 1, 1883) hade Bugge till denne dessförinnan privat meddelat sin benägenhet att läsa r. 3 som **u**. Noreen ansluter sig till Bugge i *Altisländische Grammatik* (1884). Sammalunda göra L. F. A. Wimmer (»nahezu sicher» enligt F. Burg, *Die älteren nord. Runeninschriften*, 1885, s. 95), A. Jóhannesson, A. Nordén, W. Krause, även H. Jungner, som genom självsyn kommit till samma uppfattning. Endast O. v. Friesen, som visserligen icke bygger på någon egen granskning av originalet, föredrager till en början (*Röstenen*, 1924) en läsning 3 **r** men överger synbarligen senare (*Runorna*, 1933) detta förslag till förmån för den allmänt vedertagna läsningen **haukopur**.

Den förste, som i tryck behandlar Vg 65, är Stephens. I *ONRM* 1 (1866–67) återger han den nämnda teckningen av Junggren 1791.¹ Stenens dåvarande belägenhet var okänd för Stephens, och han betraktar den som förkommen. Den tolkning, som Stephens grundar på Junggrens teckning är värdelös. Den lyder

¹ Tillsammans med ifrågavarande teckning publicerar Stephens till följd av något misstag ännu en, som skulle leda sitt ursprung till Vånga. Denna sistnämnda teckning avser inskriften på en benkam från V. Torp, Lilla Isie sn, Skåne (DR 267).

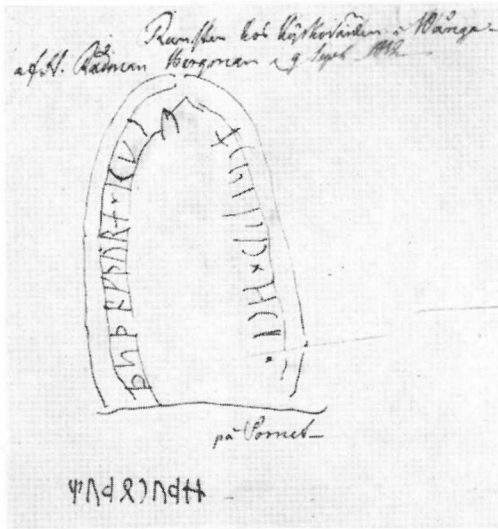

Fig. 95. Vg 66 och 65. N. Vånga sn, Postgården och kyrkan. Efter teckning 1812.

Fig. 96. Vg 65. N. Vånga sn, kyrkan. Efter kopia av teckning av Djurklou.

»KLUC O PUA KLUC OWNS this-TUVA (grave-mound)», men han tillägger »I will not dwell upon it». I princip fasthåller Stephens vid en sådan tolkning, även när underlaget sedermera är Djurklous teckning 1867 (*ONRM* 2, 1868). Endast mansnamnet ändrar han till *HWÜC*. 1873 finner Stephens själv, som ovan nämnts, den rätta läsningen av Vg 65, men den felaktiga transkriptionen (*ONRM* 3, 1884) leder honom på villospar: »HÆ UC OPUA. HÆUC (? = HÆUNC) raised-this-stone to-OTHU».

I tiden mellan Stephens' andra och tredje tolkning ligger S. Bugges undersökning och första publicering av inskriften (*Bidrag*, 1868–69). Som ovan nämnts, läste Bugge vid denna tid runorna: **hawukoþur**. »Dette synes tilsammen at være ett ord, nemlig nom. sg. af en u-stamme ... Jeg finder her navnet på den mand, over hvem mindestenen blev sat; den dödes navn alene i nominativ har vi også på stenene fra Berga, Bratsberg og Haverslund. Navnet synes at være sammensat, og i det første led tør vi da mulig søge ordet 'hög'. ... I de ældste nordiske runeindskrifteres sprog måtte man snarast vente formen **HABUKAR**, men mellem denne og *haukr* må ligge mellemedet **HAWUKAR** (**W** for **B** ved indflydelse af det følgende **U**), som jeg da vover at finde i Vångaindskriften **HAWUKOþUR**. Selv om denne skulde læses **HAUKOþUR**, kunde navnet indeholde ordet 'hög', men da i en senere form.» Bugge har härmed givit forskningen en inriktning, som varit av värde och vikt i den fortsatta diskussionen. I inskriftens senare hälft såg Bugge då ett andra namnled *-hapur*, d. v. s. isl. *høðr* 'kämpe', varav gudanamnet Höder, men inskriftens o-vokalism finner han svårförklarlig. Denna sin uppfattning angående inskriftens senare del överger han emellertid snart. I *Norges Indskrifter med de ældre Runer* (1891–1903), s. 17, säger han nämligen: »Vånga-Indskriftens **hawkoþur**, hvilket Navn jeg nu forklarer som nomen agentis af **hawkön* 'jage med Hög'».

I samtliga upplagor av *Altisländische Grammatik* (1884, 1892, 1903, 1923) följer Noreen Bugge. Han anser **hawkoþur** vara den dödes namn **Hawkoþr* med den sannolika innebörden »der mit Habicht jagt?». Frågetecknet markerar dock en viss tvekan i uppfattningen. Alexander Jóhannesson (a. a. 1923) upptager Noreens tolkning.

Som mansnamn uppfattar också v. Friesen (*Röstenen*, 1924, s. 39, 91) runföljden på Vg 65. Men genom felaktig uppfattning av tredje runan finner han namnet vara »**harkoþur**, en *-pu*-avledning till det i fvn. och nynordiska dialekter bevarade verbet *harka* 'skrapa, skrubba, larma'. Denna läsning håller han emellertid icke fast vid. Se nedan.

Jungner för in ett nytt element i Bugges gamla uppslag. Han sammanställer **hawkoþur** på Vg 65 med **hakuþo** på Vg 63. Och med utgångspunkt från en annan, antagen betydelsevariant hos verbet **hawkön*

'uppträda som hög' drager han följande slutsats (*Festskrift till H. Pipping*, 1924, s. 240): »Ett nom. agentis **haukopur** synes därför snarast böra betyda 'höksnabb, oblidkelig angripare, förföljare'. Detta tyckes vara ett passande uttryck för den som skall vara död mans hämnare.» Snarast tycks Jungner ha ansett, att detta maktfyllda epitet har åsyftat ristaren. »Det finns ju med full säkerhet flera runinskrifter, som ej nämna den döde utan blott ristaren (Nordhuglen, Einang, Valsfjord, Vatn). Till denna grupp synes mig Vånga-stenen höra. Arvingen-hämnaren ger förbindelse om skydd och hämnd, ja åstadkommer detta redan till en del.»

Krause (*Runeninskriften im älteren Futhark*, 1937, s. 521) ansluter sig till denna Jungners åsikt: »Hier liegt anscheinend dasselbe Wort in Nom. vor, das auf dem Stein von Noleby als Akk. **hakupo** auftritt. Auf dem Vånga-Stein, der vermutlich einst im Innern eines Grabes lag oder stand, nennt sich also nur der Runenmeister mit einem seine magische Gewalt ausdrückenden Namen.»

En helt annan utgångspunkt för en tolkning har v. Friesen i *Runorna* (1933). Här godtager han den gängse läsningen **haukopur** men anser att **k** står för **g** och att ordet »skall förstas som **haugopur** = fvn. **haugoðr* 'högläggning, begravning'. Denna tolkning är icke övertygande. Både ur språklig och praktisk synpunkt lider den av betänkliga svagheter, för vilka Nordén (*Fornvännen* 1934, s. 101 korrektturnot) redogjort.

Nordén är själv inne på tanken att **haukopur**, **hakupo**, vad de tre resp. två första runorna beträffar, innehåller fvn. *haugr* 'hög' men ansätter en sidoförm *urn*. **hawar*, varav här stamformen som förled i sammansättning **hawa-* > **ha-*. »Efterleden vore ett **kunþó(n)*, bildat till got. adj. *kunds*, å Nolebysten i vok.?-ack.? s. med fallet *-n*, å Vångastenen i genitiv på *-ur* motsvarande gotiskans [skall vara: gutniskans] genitivändelse *-ur* till *ón*-stammarna (A. Noreen, *Altschw. Gr.* § 246: 2 [skall vara: 426: 2]). Betydelsen blir alltså i förra fallet 'den som stammar från gravhögen': 'gengångerskan', i senare fall 'gengångerskans'.» Även denna tolkning är språkligt långsökt. En parentes med »underförstått: *sten*» räcker icke att förklara den ensamma genitivformen av ett feminint substantiv med synnerligen oklar härledning. För att en sådan hypotes skall bli bärkraftig fordras analogifall. Det måste bestämt framhållas, att utgångspunkten för en tolkning av Vångainskriften måste vara dess egen runföljd **haukopur**. Detsamma gäller Nolebysten med dess inskrift **hakupo**. Vad angår Nolebystenens **hakupo** sväva vi dessutom, genom väsentliga luckor i inskriftens hela runföljd, i okunnighet om dess formella ställning i texten. Det enda säkra partiet i Nolebyinskriften är ju dess inledning av tämligen schablonmässig karaktär. En sammanställning av de båda inskrifterna låter sig alltså icke under nuvarande förhållanden göra. Åtskilligt talar dock för uppfattningen av inskriften på Vg 65 som ett mansnamn, ett nomen agentis 'den som uppträder som en hög'. Alla försök att förklara den djupare innebörden i namnet, vem detta avser och vad det ursprungliga ändamålet med inskriften är, förbli ännu spekulationer.

Om Vg 65 ursprungligen har haft sin plats i en grav, och därvid möjligen haft religiöst-magisk karaktär, eller som ristad bautasten har stått synlig på eller invid en sådan, kan icke heller med säkerhet utrönas. Åsikterna växla. För den förstnämnda meningen uttalar sig Wimmer i a. a. 1887. Det är stenens form och storlek han stöder sig på. Hans åsikt delas av Jungner och Krause. Den motsatta uppfattningen förfäktas av v. Friesen och Nordén. Om Vg 65 se även Vg 63.

Inskriften är landskapets äldsta i sten ristade och dateras till 500-talet, snarast dess förra hälft.

66. Norra Vånga sn, Postgården.

Pl. 53.

Litteratur: B 961, L 1349, T 5. H. Schyllveriiin 1672 (avskr. i J. P. Carlmark, *Antiqviteter I*, Stifts- och Landsbibl., Skara); J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 89; O. Celsius, *Svenska runstenar* (KB F m 60) 2, s. 313; P. Tham, *Archeologiska Anvisningar*, bl. 11 (ATA), *Egna Manuskript och Siöborgs Resor*, s. 208 (ATA); P. E. Lindskog, *En korrt beskrifning om Skara stift* 2 (1813), s. 157; P. A. Säve, *Berättelse* 1862, s. 104 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 125); *Fornminnesinventering* 1923 (ATA); *Handlingar* 1923, 1924, 1926, 1927, 1938 i ATA; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 360.

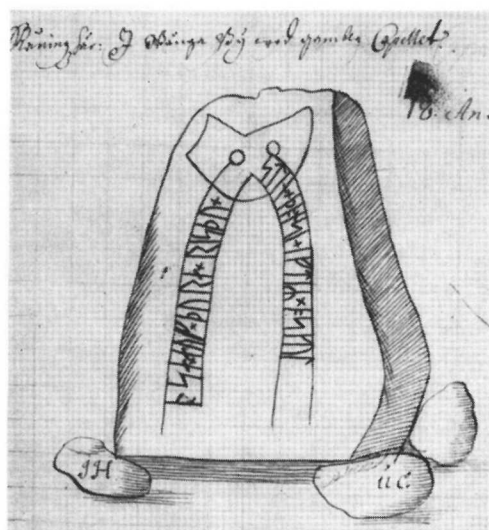

Fig. 97. Vg 66. N. Vånga sn, Postgården.
Efter teckning av Christofersson.

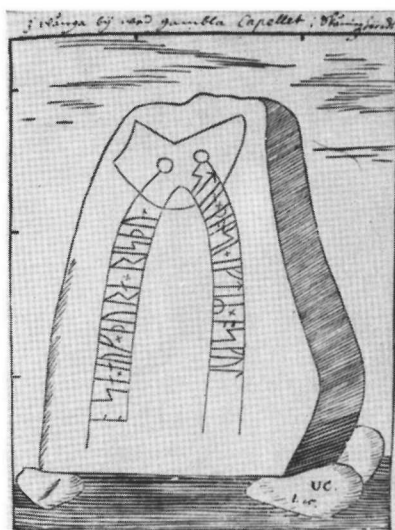

Fig. 98. Vg 66. N. Vånga sn, Postgården.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 961).

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, bläckteckning 1687, jämte renritning för B 961 (i KB F 1 7 a, bl. 15); J. Hadorph och U. Christofersson, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta samt B 961; teckning (illa utförd), sign. »H. Rådman Bergman d. 9 sept. 1812» (i Div. Antiq. Anteckningar av Per Tham på Dagsnäs, i Bautil tillhör. kapten E. Malmberg, Ulriksdal); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, blyertsteckning (förlaga till T 5, VFA).

Runstenen står nu rest vid en källarvägg på Postgårdens ägor c:a 1 km. N om Norra Vånga kyrka, 7 m. N om landsvägen Skara–Algutstorp, c:a 75 m. V om avtagsvägen till kyrkan, 25 m. Ö om avtagsvägen till Öttum. Hit flyttades stenen 1927.

De äldsta källorna, från 1600-talet, placera stenen »wed gamle Capellet», senare benämnes platsen »Capelansgården i en hage» (Tham), »Kapellsgården» (Lindskog). Alla uppgifterna avse samma plats c:a 20 m. i NV, där stenen tidigare stått nedanför en kulle, kallad Kapellbacken, på Vånga Humlagårdens ägor. Humlagården hör samman med Postgården.

Rödgrå granit med kvartsinslag i högra kanten. Höjd 1,60 m., bredd 1,08 m. Stenens översta del är avslagen och numera förkommen, varigenom knutornamentet delvis skadats. Denna skada har stenen erhållit efter avtecknandet för K. Torins arbete. På några ställen är ristningsytan genomkorsad av sprickor.

Inskrift:

osa × auk × þura × risþu × stin × þansi × iftir × oskut ×
5 10 15 20 25 30

Asa ok Þora restu sten þansi eftir Asgöt.

»Åsa och Tora reste denna sten efter Åsgöt.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. Bst till 5 **u** ligger till största delen i en spricka i stenen. 18 **i** är ej stungen. Undre bst i 30 **o** är något otydlig men säker. Bistavarna till 34 **t** äro tydliga.

Tidigare läsningar överensstämna med ovanstående, utom beträffande den vänstra bistaven till 34 **t**, som icke redovisats i de äldsta källorna.

Om namnet *Asa*, som troligen även förekommer på Vg 178, se Sö 328. *Asgötr* är ett tämligen ofta förekommande namn i runinskrifter (bl. a. Vg 74, 102, 103 samt möjligen Vg 140), se vidare E. Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924), s. 92 f., *Nordiska namnstudier* (1927), s. 82 med not 4.

G. Brusewitz besökte 1862 Norra Vånga utan att finna spår av vare sig Vg 65 eller Vg 66, men han har antecknat följande: »Wid sakristie-dörren ligga bitar af en griftesten, med alldeles enahanda kors som Remmene runsten och troligen hafva dessa bitar förr utgjort en runsten.» Säve (1862) nämner intet om dessa men väl om andra gravstenar »två och en half, för omkring 6 år sedan bortsålda från Vånga kyrka ... ligga såsom trappstenar uti Vånga gästgivaregård». Norra Vånga gamla kyrka revs 1875. Gästgivaregården är ombyggd. Några ristade stenar finnas nu icke där.

67. Saleby sn, kyrkan. Nu vid Dagsnäs, Bjärka sn.

Pl. 54, 55.

Litteratur: L 1346, T 6. C. G. G. Hilfeling, Resa 1792, s. 2 (red. av P. Tham, i KB F m 57: 1); P. Tham, Saleby Runstenen vid Dagsnäs och Dess Epoquiserande (ATA); N. H. Hård, Cippos runicos ad Dagsnäs positos (1802), s. 7 f.; C. C. Gjörwell, Brevväxling 2 (1802), s. 174 f.; P. E. Lindskog, En korrekt beskrifning om Skara stift 1 (1811), s. 68 not; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822), s. 27 f., 3 (1830), s. 127; E. S. Bring, Om valfarterna och korstågen från Skandinavien till Heliga landet (1827), s. 140; N. J. Löfgren, Kalmar och Dess Stift i Småland, Landskaps-Beskrifning 1 (1828), s. 22 not 2; E. Tuneld, Geografi IV: 1 (1833), s. 245; J. P. Carlmark, Fornlemningar inom Skara församling, s. 30 f. (Stifts- och Landsbibl., Skara); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 109 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 127); E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10, 1887-91), nr 115; O. v. Friesen i Fornvännen 1912, s. 15; E. Linderholm, Nordisk magi 1 (1918), s. 98 f.; H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 357 f.; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 43; I. Lindquist, Galdrar (1923), s. 174 f., Religiösa runtexter 2. Sparlösa-stenen (Skrifter utg. av Vet.-soc. i Lund 24, 1940), s. 126 f.; Fornminnesinventering (Bjärka sn) 1923 (ATA); N. Beckman, Några notiser om västgötska runstenar 2 (i: Fornvännen 1925, s. 134 f.); T. Wennström i Festskrift t. J. Mjöberg (1926), s. 287; E. Moltke i Acta phil. scand. 4 (1929), s. 183 f.; K. E. Sahlström m.fl., Gudhems härads fornminnen (1932), s. 133 f.; G. Mattsson, Konjunktiven i fornsvenskan (1933), s. 44; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 358; Lis Jacobsen, Forbandelsesformularer i nordiske runeindskrifter (1935), s. 49 f.; Handlingar 1945, 1957 (restaureringsrappr.) i ATA; A. Bæksted, Målruner og troldruner (1952), s. 208, 301; H. Andersen, Runestenenes forbandelsesformularer (1953), s. 7 f.; E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 (1956), s. 234.

Äldre avbildningar: Hilfeling, bläckteckning 1794 (i Liljegren, Samlingar Msc:t Runir fol., nr 28, ATA), påskriven av Tham; Två kopparstick, en situationsbild, graverad av Elias Martin, samt en närbild (i Sjöborg a. a., grundar sig på Hilfelings teckning)¹; Säve, bläckteckning (i a. a.); C. A. Bolm, bläckteckning 1878 (ATA), återgiven i Jungner a. a., fig. 37; H. Jungner o. O. v. Friesen, foton, återgivna i Jungner a. a., fig. 38; E. Moltke, foton reproducerade i Jacobsen a. a., fig. 22-25.

Runstenen står nu rest i parken vid Dagsnäs i Bjärka sn, 120 m. N om infartsvägen till gården, 225 m. NV om huvudbyggnaden. Den har suttit i Saleby kyrkas vägg intill 1794, då Per Tham lät föra den till Dagsnäs. C. G. G. Hilfeling, som, synbarligen underrättad av pastor loci, meddelar de äldsta uppgifterna om runstenen, preciserar dess förra belägenhet: »Norr om kyrkan fans en Runsten som har legat till grund af gamla Sacristian, men låg så djupt med Inscription i Jorden att den nu icke kunde afritas». Hilfelings avtecknande ägde i stället rum i september 1794, sedan stenen i augusti samma år förts till Dagsnäs, men innan den ännu rests på sin nuvarande plats. Detta skedde först 1798. I N. H. Hårds dissertation 1802 anges stenen vara förd »a muro, cui affixa erat, turri contiguo, templi parœciæ Salebyensis».

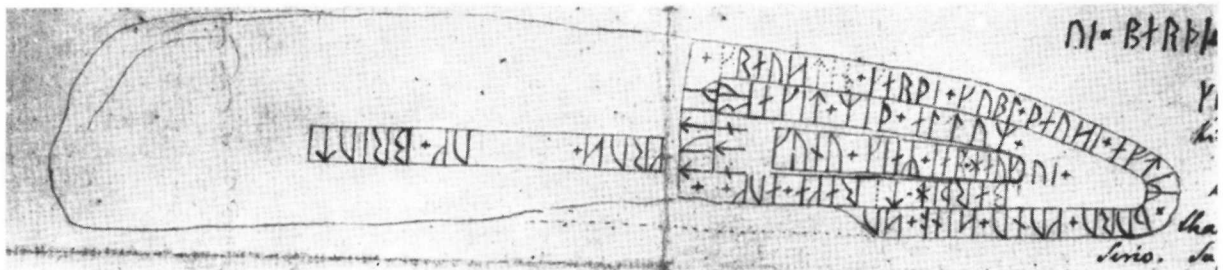

Fig. 99. Vg 67. Saleby sn, kyrkan. Efter teckning av Hilfeling.

¹ Om den förstnämnda säger Sjöborg, a. a. inledn. t. planschdelen: »Vignetten, som endast i de 200 första Exemplaren finnes, visar en märkvärdig Runsten vid Dagsnäs i Wästergöthland, ritad af aflidne Öfversten och Riddaren, Baron Gustaf von Knorring.» Samma bild beskrives som nr 109 i Hans Frölich, *Bröderna Elias och Johan Fredrik Martins gravyrer* (1939).

Gråsvart gnejs. Höjd 2,62 m., bredd 0,56 m. Stenen har brustit i två delar. Den lagades 1957.

Inskrift:

+ **f**raustin + **k**arpi + **k**ubl · **p**ausi + **a**ftir + **p**uru + **k**unu + **s**ino + **s**u ... **s** + **t**utir **b**ast + **m**iþ + **a**ltum
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 + **u**arpi **a**t + **r**ata + **a**uk + **a**t **a**rkri + **k**unu + **s**ar + **i**as **h**aukui + **k**rus + ... + **u**f + **b**riuti
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105

Frøstenn gærði kumbl [øsi æftir Þoru, konu sína. Su [var ...]s dottir, bast með aldum. Varði at rata ok at argri konu sar es hoggvi [i] kross, ... of briuti.

»Frøsten gjorde detta minnesmärke efter Tora, sin hustru. Hon var ...-s dotter, bäst bland människor. Varde till en 'räte' och till en 'arg' kvinna den som hugger sönder(?) eller bryter (stenen).»

Till läsningen: Inskriften börjar med sk. I I **f** är särskilt den övre bst otydlig. Hst i 2 **r** är mycket grund, övre delen av hst och bst är skadad liksom övre delen av hst i 3 **a**. I 24 **f** är övre bst synnerligen otydlig. Imålningen av 27 **r** är något missvisande. Runans hst utgår i verkligheten från en punkt, som på imålningen (se pl. 54) är belägen i högra bst:s avslutning vid runslingans baslinje. Bistavarna äro väl iakttagbara. Bst i 28 **p** är grund. 34 **n** har förlorat övre delen av hst. 40 **s** har stolsform, mellanleden är högt placerad. Efter 41 **u** synes i brottkanten en fördjupning, som med all sannolikhet är huggen. I så fall utgör den resterna av en **a**- eller **n**-bst eller vänstra delen av ett korsformigt sk. Avståndet från denna fördjupning till övre linjen i tvärbandet nedtill är 45 cm. och lämnar plats för ett 10-tal runor. När ristningen åter börjar på tvärbandet, ser man nedre hälften av en stav och på 3 cm. avstånd en fullständig stav. Den skadade ristningsytan mellan de båda stavarna tillåter möjligen en huggning motsvarande mellanleden i en **s**-runa av samma typ som 40 **s**. Nedre bst i 48 **b** är synnerligen otydlig. 69 **t** är skadad i toppen, varvid högra bst gått förlorad. 70 **a** har förlorat toppen. I r. 72 utgår från mitten av bst till **u** en huggen linje, som ser ut som bst i **k**. Därefter följer en grund linje, som kan vara en stav eller begränsningslinje, vidare ett sk. Vänstra bst till 78 **r** är otydlig. Efter 79 **i**, kraftigt huggen, samt två fördjupningar, som sannolikt ej äro huggna, följer en kort, kraftigt huggen

linje följd av sk. Bst i 98 **u** är grund. 99 **s** står på ett ojämnt ställe i ristningsytan. Så följer ett otydligt sk, varefter ristningsytan är avslagen på en sträcka av 33 cm., vilket borde kunna ge plats åt c:a 6 runor. Av den första av dessa runor kan man möjligen urskilja ytterst svaga spår av en hst i den övre kanten av flagringen. Alldeles t.v. om denna hst (ovanför på stenen) finnas två fördjupningar, som dock icke göra intryck av att vara huggna. T.h. om hst (nedanför på stenen) finnas inga spår av bistavar. De ytterst svaga ristningsspåren ge knappast intryck av att runan kunnat vara **h**. Sk framför 101 **u** är synnerligen otydligt. I 102 **f** är övre bst grund. Av 108 **i** återstår endast ett kort stycke ovanför mitten.

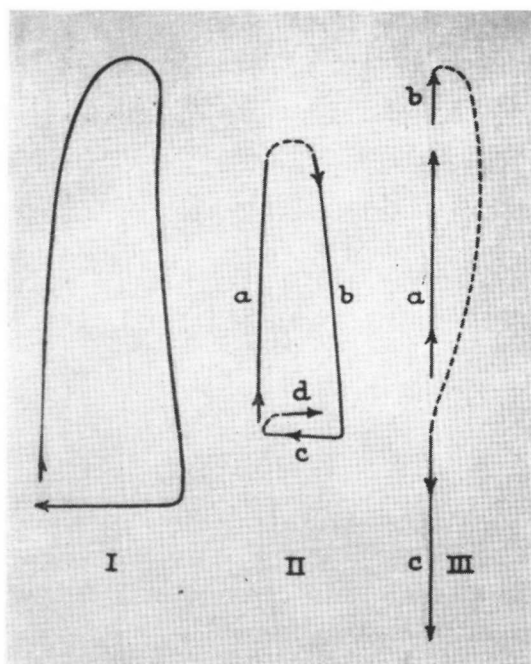

Fig. 100. Vg 67. Saleby sn, kyrkan.
Läsföljden. Efter Jacobsen, Forbandelsesformularer.

H. Jungner är den förste, som urskilt inskriftens rätta läsföljd (*Gudinnan Frigg och Als härad*, 1922, s. 370). I. Lindquist och Lis Jacobsen ha följt densamma i sina tolkningar. Den har begagnats ovan och åskådliggöres bäst med närstående schematiska bild, som hämtats ur L. Jacobsen, *Forbandelsesformularer* (1935), s. 53. Dessförinnan rådde stor förvirring om den inbördes ordningsföljden, särskilt av de runrader, som befinna sig innanför det yttersta, båg-

formiga runbandet. P. Tham och N. H. Sjöborg läste i följande ordning: IIc, I, IIa, III b, II b, III a, III c, (II d utelämnad); Liljegren: I, III a–b, II b–c, II a, III c, (II d utelämnad); G. Stephens (hos Torin) och S. Bugge: I, III a–b, II b–d, II a, III c; O. von Friesen: I, II b–c, II a, II d, III a–c. Därmed omöjliggjordes länge en rimlig tolkning av inskriften, även i de fall, där de enskilda runorna i allmänhet voro rätt uppfattade. Lis Jacobsen lämnar i a. a. 1935, s. 49 f., en översikt över de sex viktigaste läsningarna dittills, d. v. s. Tham-Sjöborgs, Stephens', Bugges, von Friesens, Jungners och Lindquists. Jämsides med dessa meddelar hon i korthet respektive översättningar. För tydlighetens skull anföras nedan de olika läsningarna i sin helhet.

Den första läsningen gjordes omkring år 1800 — alltså efter det att stenen flyttats till Dagsnäs — under överinseende av Per Tham, som i några anteckningar om »Saleby Runstenen vid Dagsnäs och Dess Epouiserande» meddelar följande: »Med mycken svårighet har stenen kunnat läsas; men H. Hilfelings egna vahne och kunnighet har, jemte biträde af Herr Adjuncten Siöborg, gjordt oss aldeles säkra på alla rena Runor som synas på ritningen: De puncterade äro efter Sannolikhet. Efter min tanka är ordningen af läsningen som följer:

atark + kraustin + karpi + kubl + pausi + aftir + puru + kunu + sino + su tutir + iakit + miþ + allum + ui + þarpih + tiraka + auk + kunu + kiar + iak + hauk . . Hvad som står på den enskilda raka linien är: **krus + . . . uk + briut**».

Tham har gjort uppteckningen med runor. Dessa ha här translittererats, och de osäkra, prickade runtecknen ha utmärkts med punkt under. Fellästa runor äro alltså: 1, 48, 50, 57, 60, 65, 69, 84, 89, 102; sk efter 17 l och 66 t äro missuppfattade; 42 s, 78–79 ri och 108 i äro utelämnade liksom sk före 43 t; sk är däremot infogat mellan 65 a och 66 t.

Om J. G. Liljegrens i *Runurkunder* (1833) meddelade läsning grundar sig på självsyn framgår icke med säkerhet, men i anmärkningen till runtexten kritiserar han den tidigare tolkningen: »Hilfelings på Öfv. Intend. Thams bekostnad i koppar stukna ritning är mera vacker än kritisk. Slutmeningen i inskriften: tutir etc. — allum, är svår att radsätta, och läsa; så mycket befinnes dock dervid säkert att den förut gifna läsning (K. I. 28 [Sjöborg a. a.] m. fl.) är både till ord och tolkning oriktig.» Liljegren: Kraus . . + karpi + kübl + pausi + aftir × puru + kunu + sino + su + tutir + kunu + Kiar + iar + haukvi + iarpih + traka + auk + atar kakit + miþ + allum + Kraus + . . uk briut.

Uppfattningen av de enskilda runtecknen skiljer sig endast i ett par fall från Thams: r. 60, 89; r. 48 har uteslutits, likaså det av Tham missuppfattade sk efter 66 t; en a-runa har infogats mellan 97 r och 98 u; sk efter 27 r har fått formen av ett kryss. En liten förbättring ligger i Liljegrens upptäckt, att inskriften börjar med r. 1. Hans fortsatta ordningsföljd innebär däremot en försämring, som sedan går igen under hela 1800-talet.

År 1869 granskades stenen av G. Stephens, vars läsning och tolkning publicerades av K. Torin i det första häftet av *Westergötlands runinskrifter* (1871):

+ friAustin + karpi + kubl · pausi + aftir + puru + kunu + sino + su s + tutir kunuasar + iashaukui + uarpih · traka + asa + atarkausiakit + miþ + altum + krus + . . bi uf + briuti

Vad de enskilda runorna beträffar innebär detta i flera fall en ytterligare förbättrad läsning. Detta kan näppeligen sägas om Sophus Bugges text från år 1876 (*Runverser*):

· fraustin × karpi × kubl × pausi × aftir × puru × kunu × sino × su || s × tutir × || kun · unkiar × ias haukui × || uarpih · traka × aiki × || atark || . . || pakit × miþ × altum × || brus × . . . uf × briuti

C. A. Bolms teckning från 1878 visar en självständig läsning, som endast i några få fall avviker från den som här ovan meddelats: r. 48 k, 50 ki; r. 84 jämte sk framför denna uppfattas som nki (jfr Bugge); i lakunen mellan krus och uf läser han huks.

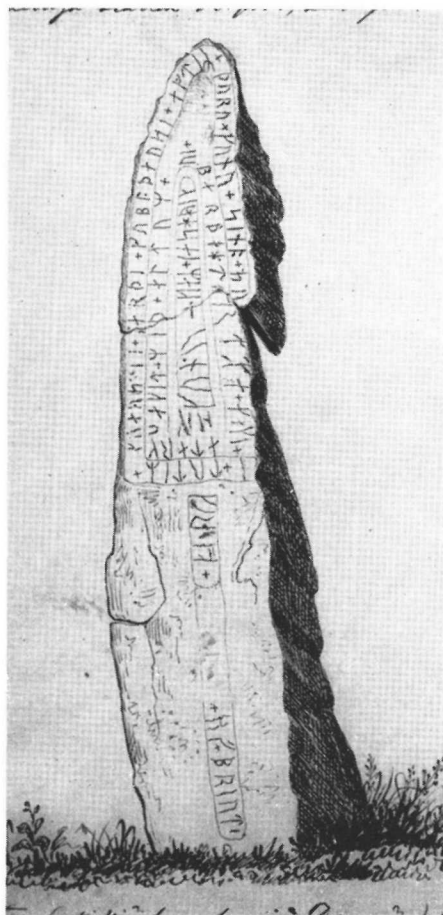

Fig. 101. Vg 67. Saleby sn, kyrkan.
Efter teckning av Säve.

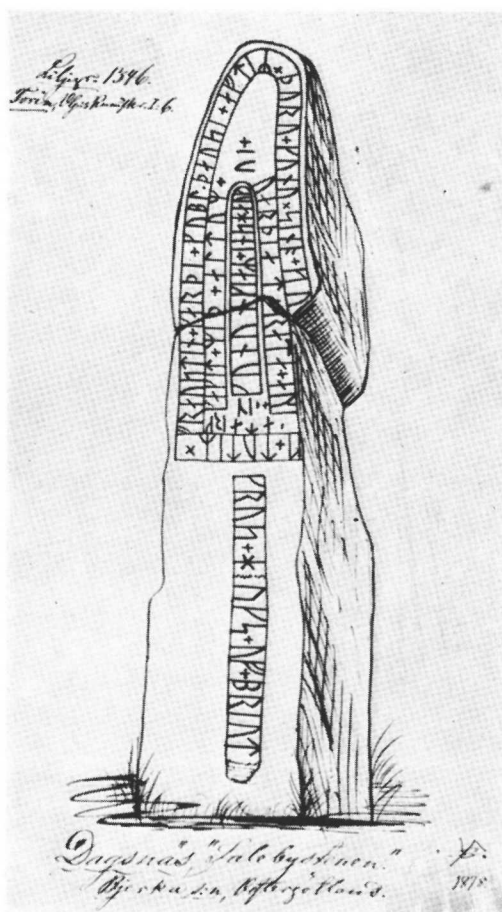

Fig. 102. Vg 67. Saleby sn, kyrkan.
Efter teckning av Bolm.

O. von Friesen har undersökt inskriften men icke själv lämnat någon fullständig läsning och tydning. Lis Jacobsen har hämtat sin sammanställning av von Friesens uppfattning ur skilda källor: ett av von Friesen taget foto med hans egen iaktning, återgivet i Jungner a. a., fig. 38, muntliga meddelanden, återgivna av Jungner i a. a. samt av E. Linderholm i *Nordisk magi* 1918, s. 98 f.:

+ fraustin + karpi + kubl + pausi + aftir + puru + kunu + sino + su + s + tutir || uarpiatrata + aiki (eller auki) + atark || iakit + mip + altum + || + os(??) || kunu + sar + iashaukui + || krus + . . . uf + briuti

Läsningen skiljer sig från den här framlagda endast beträffande r. 48, 50, 78–79 samt oklarheten beträffande r. 72 och det följande begränsningsstrecket.

Hugo Jungner tillkommer, såsom förut nämnt, äran av att först ha insett runradernas rätta ordningsföljd, och han har dessutom rätt läst partiet med r. 48–51. Läsningen finns återgiven i hans a. a., s. 370:

+ fraustin + karpi + kubl + pausi + aftir + puru + kunu + sino + su + - - - s + tutir || bast + mip + altum + || uarpiat + rata + auki + atark || kiö + || kunu + sar + iashaukui + || krus + - - - uk + briuti

Jungner har senare vid olika tillfällen granskat stenen, men vidhåller sin förra läsning. Han lämnar endast tveksamt ett nytt förslag till suppling av lakunen efter 96–99 krus med pais(?).

Fig. 103. Vg 67. Saleby sn, kyrkan. Efter gravyr av Elias Martin.

I. Lindquist har med hjälp av Jungners avbildningar och beskrivning bringat reda i den vanskliga runraden II d, som han finner vara **ri** + Med utgångspunkt från teckningen 1878 anser han, att i lakunen efter 96–99 **krus** har stått **huqs**. Dessutom läser han r. 102 som **f**.

Med E. Moltkes fotografier och pappersavtryck som grund kan Lis Jacobsen, a. a. s. 53, göra följande uttalande: »Lindquist's konjektur og den anonyme tegners iagttagelse bekræftes på alle vigtige punkter, ligesom den af Jungner foreslåede og af Lindquist fuldstændiggjorte linjefølge viser sig at være den eneste rimelige ... Kun tegnet efter **arkri** giver anledning til omtale. Palæografisk kan det med sikkerhed bestemmes som en kort lodret streg med to foransatte langagtige punkter». Detta är riktigt.

De olika tydningarna av inskriften ha varit praktiskt taget lika många som läsningarna. De äldsta tolkningarna äro mera ett verk i götisk anda än resultatet av vetenskaplig metod. De redovisas här nedan men utan utförlig kommentar:

Sjöborg: »Atark, som var en Christen, gjorde denna stenvård efter Thora, sin hustru, som blef död i Acre, medan vi alla, äfven som den älskade hustrun, slogo Turkarne, jag högg (stenen).» Inskriftens slutord avstår han från att tyda. Sjöborgs uppfattning går igen hos E. S. Bring.

Stephens: »Friaustin gjorde Kummel dessa efter Thura, hustru sin. Hon var dotter till Kunuas, som slog anföraren för krigarne, Asi. (Din) ättkase hålle vakt med de gamle. Fasa hafve högens uppbrytare!» Hos Stephens väcktes alltså för första gången tanken på att inskriftens slut innehåller en förbannelse.

Bugge sammanställer visserligen avslutningen med andra förbannelseinskrifter men vilseledes av den oriktiga runföljden. Han bekänner själv tvekan inför sitt tydningsförslag: »Fröystein gjorde disse Mærker (dette Mindesmærke) efter Thora sin Hustru. Hun er en Datter af D....s Konge, som nedhug Mærket for de tapre Hirdmænds Flok; ikke har hun faaet sin Slægt blandt daadløse Mænd. Straf er der for hver den, som bryder (Mindesmærket).»

Inskriftens början, som handlar om minnesvårdens tillkomst, r. 1–39, har som synes icke erbjudit några tolkningssvårigheter. Dessa börja med inskriftens andra avdelning, r. 40–59.

von Friesen satte punkt efter 43–47 **tutia** och förutsatte, att lakunen omedelbart före detta ord innehållit en verbform och namnet på den dödas fader. Därmed bringade han klarhet i runföljdens första del: 'Hon (var N. N.:s) dotter'. Omedelbart efter denna läste han II b (jfr ovan), som han fann identisk med texten på vissa danska stenar. Från år 1919 ha vi hans senaste inlägg i frågan, det som han muntligen meddelat Jungner och som denne offentliggör i a. a., s. 371 (språkformerna äro Jungners):

»wærþi at rætta,
æigi (l.: auk æ) at ærgia
kind meþ aldum
[h]æs(?) konu,
sar æs hoggwi
[krus — — — briuti].

Ungefärlig översättn.: Umgälle sitt brott, äge (l.: också äger han) att göra till nidingar för hela världen *sin* hustrus avkomma den (man), som sönderhugger [korset(?)] — — bryter.]» I ordet *rata* ser von Friesen tydligen liksom Wimmer ett verb, fvn. *rétta*, fsv. *rætta*.

Jungner för tolkningen ett långt stycke vidare med sin insikt om runradernas inbördes sammanhang. Han finner inskriftens fortsättning i r. 48–59, som uttydes *bæst meþ aldum* 'bäst bland människorna, bäst i världen'. Han tillägger: »*Bæst meþ aldum* gör intryck av lämning efter en liknande vers [som den på Sm 37]. För allitterationens skull bör då namnet på Toras far ha börjat med *B*, så att versen snarast lytt:

*Su [uar B-]s dottir,
bæst meþ aldum.»*

De återstående runorna, 60–108, fattar Jungner som en hotelseskrift:

»*Verði at rétta,
auki ætteri á,
konu sár es hoggwi
kross [þenna a]uk brióti.»*

Han ger följande översättning av hela inskriften: »Fröjsten gjorde denna vård efter Tora, sin hustru.

Hon [var Brynjulvs] dotter,
Bäst bland människor ('Alsbor'?).
Umgälle (själv) sitt brott,
Göre ock sin ätt till uslingar,
Den som min hustrus kors
Kränker [och] sönderbryter.»

Ivar Lindquist, som först läst den vanskliga runföljden II d riktigt, ger hotelseformeln följande tolkning (*Galdrar*, 1923, s. 175): »*Verði at rata auk at argri kunu, sár es hággwi krus, hwā's of briúti!* D. v. s. 'Den som hugger (...), vemhålst som bryter om kull (denna sten), varde till en »ræte» (»rette»? formen osäker) och till

en dålig kvinna!» Om uttrycket **at + rata** säger Lindquist, »att detta måste beteckna den maskulina motsvarigheten till 'org kona', alltså kunna återgivas på isländska med *argr karlmaðr*, hur det än sedan skall förklaras etymologiskt. 'Den som bryter om kull stenen, skall varda en *argr karlmaðr* (nämligen om det är en man), respektive en *org kona* (nämligen om skövlaren är en kvinna).»

Åt denna tolkning ger Lis Jacobsen, a. a. s. 55, erkännande men understryker samtidigt, att de båda uttrycken **rata** och **arkri kunu** formellt sett äro samordnade genom konjunktionen **auk** och sålunda måste avse en och samma person, den om vilken pronomenet **sar** användes. Dessutom: »Reelt set turde gravrøver-erhvervet være mandsarbejde, ikke kvindesyssel.» Skillnaden mellan de båda uttrycken skulle sålunda, enligt Lis Jacobsen, icke, som Lindquist föreslagit, ligga i att de brukas om olika kön, utan de skulle avse ungefär samma begrepp men tillhörande olika sfärer, de dödas respektive de levandes. Se mera härom nedan.

Tolkningssvårigheterna ligga som synes i uttrycken **at rata** och **at arkri kunu**. Det kan vara lämpligt att före den egentliga diskussionen av de båda uttrycken erinra om vissa motsvarigheter till förbannelsformeln på Salebystenen. Sådana runinskrifter, som innehålla språkelement, vilka återfinnas i Salebyinskriften, äro följande (läsningarna och översättningarna äro hämtade ur *Danmarks Runeindskrifter* och återspegla således i första hand Lis Jacobsens uppfattning; endast de i sammanhanget viktiga partierna återges):

DR 357 Stentofte: || **heramalasararageuwe(l)adudsapāt** || **bariutip** »Ustandselig (behäftet) med argskab, (hjemfalden til) véldød (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærket).»

DR 360 Björketorp: **arageu** | **haeramalausr** | **uti arweladaude** | **sarpatbarutr** | »Ustandselig (?) (behäftet) med argskab, **uti ar** véldød, (er) den, som bryder dette (nl. mindesmærket)!»

DR 209 Glavendrup: **at** · **rita** · **sa** · **uarpi** · **is** · **stain þansi** | **ailti** · **ipa aft** · **qnan** · **traki** »Til en 'ræte' vorde den, som **ailti** denne sten eller slæber den bort til minde over en anden.»

DR 230 Tryggevælde: **suarpi** · **at**(·) **rita** · **isailtistainþansi** **ipahipantraki** »Han skal vorde en 'ræte', som **ailti** denne sten eller slæber den herfra.»

DR 83 Sønder Vinge: . . . : **sarpi** : **auk** | **sip** : **r[ā](t)i** : **sar** : **manr** : | **ias** [?:] **aupi** : **mini** : **þui** . . . sårede og øvede sejd. En 'ræte' den mand, som öder dette minde!»

DR 338 Glemminge: : **uirpi** : **at** : **rata** : **huas** : **ub** | **briuti** »Han skal blive til en 'ræte', som bryder (stenen el. graven).»

DR 81 Skern: **sipi** : **sa** : **manr** : **is** | : **þusi** : **kubl** : **ub** : **biruti** »En sejdkarl (skal) den mand (være), som bryder disse kumler.»

Vi börja med uttrycket **at arkri kunu**. Översättningen är enkel nog, »till en 'arg' kvinna», begreppets innebörd däremot något svävande. Grundbetydelsen av adj. *argr* är 'feg, omanlig'. Beläggen i den norröna litteraturen ge också vid handen, att ordet haft en något vidare betydelse (jfr Lokasenna 23 och 24, Þrymskviða 17, Kormákr Ogmundarson Lausavísa 54). I Finnur Jónssons utgåva av *Lexicon poeticum* (1931) översättes det dels med 'blöd, blödagtig, fej', dels med 'kvindeagtig (om en der lader sig bruge som kvinde el. tænkes at blive omskabt til en sådan og da pleje omgang med mænd)'. Argskap har också kännetecknat sejd-män och sejdkvinnor. »At være 'af arg natur' vil sige: at være udstødt af ordentlige menneskers samfund, høre hjemme blandt tilværelsens uhumske væsener: sejdmænd, hexe, underverdenens gespenster og troldpak», sammanfattar Lis Jacobsen, a. a. s. 56, innebörden i ordet. Lindquist motiverar utförligt i *Sparlösa-stenen* (1940), s. 132–135, den betydelse han ger ordet *argr*: »inte bara 'pederastisk' och 'feg' utan också 'häxeri bedrivande». Att uttrycket *org kona* skulle förutsätta en kvinna som våldsverkare (*Galdrar*), torde däremot icke vara nödvändigt. Det anser icke heller Lis Jacobsen, som »opfatter *at argri kunu* som henvisende til samme person som **rati**», fastän hon låter de båda uttrycken **arkri kunu** och **rati** ha avseende på de levande respektive de döda, »du, som bryder den dödes fred, du tilhører de uhumske væsener; ikke af menneskeslægt, men af 'arg adel' er du — fredløs i liv och i død.»

Uttrycket **at rata** har varit ännu svårare att komma till rätta med. Sammanställningen med **at arkri kunu** gör det klart, att **rata** är substantiv, och därom äro numera alla forskare överens. Detsamma gäller den danska sidoformen **rita**. Tidigare har det av några ansetts vara verb (bl. a. Wimmer, Bugge, v. Friesen, Jungner), d. v. s. fis. *rétta* 'rätta till' här: 'sona (sitt brott)'. Som substantiv betraktat bör det vara en singular dativform av en maskulin an-stam. Vilket substantiv, som motsvaras av de ifrågavarande runorna, är emellertid ännu icke med bestämdhet utrett.

I *Danmarks Runeindskrifter* (1942) redogör Lis Jacobsen i korthet för de tidigare uppfattningarna av **rata** som substantiv. E. Jonsson (*Oldnordisk Ordbog*, 1863) identifierar det med isl. *rati* 'en som tosser afsted, forvilder sig'. Stephens (*ONRM* 2, 1866-67, s. 698 f.) sammanställer det också med isl. *rati* men ger det betydelsen 'fredlös'. A. Kock (*ANF* 38, 1922, s. 2 f.) räknar med ett *rati* 'trashank, usling', hörande ihop med fis. *hrati* 'skrammel', och en sidoform *ræti* < **hræti*. I *Galdrar* (1923) ger I. Lindquist med utgångspunkt från Salebystenen **rata** ~ **rita** betydelsen *argr karlmaðr*; jfr ovan. Han föreslår också — om än med en viss tvekan — en sammanställning av ordet med binamnet på Harald hårfagres sejdkunnige son Rognvaldr »rettillbeini», utan att han dock anser sig kunna närmare utreda ordets etymologi. Lis Jacobsen kan av formella skäl icke ansluta sig till Lindquists uppfattning (jfr ovan). Hon skriver — och här är det inskrifterna på stenarna vid Björketorp och Stentofte som föresväva henne — (a. a. 1935, s. 61): »Man kan således se bort fra de tidligere fremsatte hypoteser om betydningen af **rata**, **rita**. Som en tolkning, der reelt giver en tilfredsstillende løsning, foreslår jeg at tyde **rata**, **rita** som 'fredløs dødmand', 'dødning'.» Hon tänker sig därvid möjligheten att härleda ordet ur fis. *hré* (< germ. **hraiwa*) 'lik, as' varvid *-ti* skulle vara en i nedsättande betydelse brukad diminutivändelse. »Den egentlige betydning af *werði at ræta* vilde da være 'han skal blive til en ådselklump' ell. lign. o: han skal ligge henslængt som ådsel, gravløs, evigt uden fred. Denne betydning kan efterhånden have fået et mere alment betydningsområde, så ordet i vore formler som ovf. nævnt ligefrem kunde gengives ved 'dødning'.»

Med utgångspunkt från Sønder Vinge-stenen, som Lindquist tolkar annorlunda än Lis Jacobsen (jfr ovan), lägger han (a. a. 1940, s. 125 f.), fram en ny förklaring av ordet **rati** ~ **riti**. Inskriftens **sep : rati** el. **riti** skulle motsvara ett fis. *seið rétti*, d. v. s. *rétti* är pres. konj. av fis. *rétta*. Han skriver: »Man känner från isländskan *rétta* som ett något avbleknat verb i fraser som *rétta kvið* 'bringe det til Afgørelse hvorledes *kviðr* (Kjendelse) skal lyde' (Fritzner, *kviðr*), *rétta log* 'bestemme hvad der skal ansees for gjældende Ret ved at give en gyldig Fortolkning af Lovens Bestemmelser og afgjøre hvorledes de skulde anvendes' (Fritzner, *log* 3, jfr *logréttu* f.), *rétta* alltså ungefärligen = 'ge en rätt vändning åt, förhjälpa till verkställande'. Det bör väl då ha kunnat brukas lika med fis. *fremja*: man har *fremja seið*, jfr svenskans *utföra*, *förrätta* (som ju är bildat efter tyska förebilder). Jfr ock *epla seið*, egentligen 'befrämjja sejd', så 'utföra s.', *efna seið*.» Runinskrifternas **rata** ~ **rita** skulle sålunda vara ett nomen agentis till verbet *rétta* eller m. a. o. (s. 127): »*rétti* är en elliptisk bildning för det fullare **seiðrétti*, så att det ursprungliga betydelseomfånget hos det enkla *rétti* 'befrämjare, utövare, Verrichter' har blivit inskränkt, någonting som är tänkbart i en krets människor med starkt behov av termer för den gemensamma sysselsättningens olika begrepp.» Och han tillägger: »Det var inte möjligt att klarera *rétti* m., förrän frasen '*sep rétti*' kom i dagen.» Han översätter också inskriftens slut på följande sätt: »Den må bliva till en sejdutövare och en otuktig kvinna (d. v. s. *vir muliebria passus* [i not: 'Så efter Lis Jacobsens energiska argumentering']), som hugger (stenen), var och en som nedbryter (den)!» Härledningen ur *seiðrétti* förefaller långsökt, och sista ordet i diskussionen är därmed icke sagt.

I *ANF* 56 (1942) ger Harry Andersen erkännande åt Lindquists förslag som det dittills bästa. Beträffande ortografien anser han dock, att man ännu måste hålla frågan öppen om ljudvärdet hos **r**-runan. Alternativt skulle den kunna beteckna ursprungligt *hr*-. Stamvokalen i **rita** uppfattar han som *ĩ* eller *ě*, i **rata** som *æ* < *ē* genom ljudöppning.

Det nyaste bidraget till diskussionen lämnar Andersen i *Runestenenens forbandelsesformularer* (1953). Här rekapitulerar han tidigare forskningsresultat och går sedan själv vidare med utgångspunkt från en ny uppfattning av **rita** ~ **rata** som två självständiga former hemmahörande i 3. avljudsklassens vokalsystem (den tidigare åsikten om ljudöppning alltså övergiven). Han tager vidare fasta på en formellt tänkbar möjlighet,

att en nasal utelämnats framför **t**-runan, liksom han fasthåller vid antagandet att **r**-runan går tillbaka på ursprungligt *hr-*. Han förbinder **rita** ~ **rata** med fnord. *hrinda* v. 'støde, bortfjerne' (Fritzner), 'tilintetgøre' (*Lex. poet.*), och konstruerar ett ursprungligt **hrindi* m. med en senare sidoform **randi* och tillägger substantivet passiv betydelse 'en som skall utstötas, tillintetgöras'. Ur såväl betydelsens som ordbildningens synpunkt är hans uppfattning mycket osannolik. Det förhållandet att stamvokalen i beläggen **rata** i intet fall betecknats **a** utgör ytterligare ett skäl mot Andersens åsikt.

Vad som står fast är sålunda endast, att **rata** är ett mask. substantiv i oblik form. Stamvokalens ljudvärde är oviss, snarast \ddot{a} [*i* = \ddot{i} , \ddot{e} , $\ddot{ä}$; *a* = \ddot{a} , $\ddot{ä}$]. Den totala frånvaron av uddljudande **h** samt runan **a** talar för att varken sådant *h* eller nasal förekommit i ordet. Huruvida t-ljudet varit långt eller kort kan icke avgöras. Kvarstående möjligheter: *ræti*, *rætti*, *ræti*.

Huruvida uttrycken **arkri konu** och **rata** äro identiska till innebörden är omöjligt att säga. Parallelluttrycken på S. Vinge-stenen (DR 83) **rati** (el. **riti**) **sar manr ias** ... och Skern-stenen (DR 81) **sipi sa manr is** ..., där **sipi** enligt Andersen snarast bör förstås som **síði*, en an-avledning till verbet *síða* (*seið*) 'sejda', gör det i och för sig antagligt, att **rati** tillhör samma begreppsområde som **sipi**. Uttrycket **arkri konu** på Salebysten hör också dit.

Innebörden i förbannelsehotet skulle sålunda vara ungefärligen den, att våldsverkaren skulle bli en man som i vissa avseenden var kvinna, d. v. s. hade kvinnliga egenskaper, kanske en man tillhörande de sejdkunniga männens föraktade kategori. Det kulturhistoriska sammanhanget, i vilket en dylik 'arg' person bör ses, har av Lindquist skisserats i a. a. 1940, s. 131–135.

Återstoden av inskriften, resten av runraden III a samt III b och c, innehåller en karakterisering av det brott som den eventuella våldsverkaren gör sig skyldig till. Den första delen av detta inskriftsparti, r. 84–99 **sar + ias haukui + krus +**, är till sin läsning säker. Sedan följer i en skada på stenen en lakun med utrymme för c:a 6 runtecken samt därefter avslutningen, r. 101–108 + **uf + briuti**, välkänd från vissa danska runinskrifter, se ovan. Svårigheten i den första delen är ordet **krus**. Substantivet *kross*, lat. *crux*, är välbelagt i litteraturen men förekommer icke i svenska runinskrifter, undantagandes den från Gotland stammade medeltida dopfunten i Åkirkeby kyrka, Danmark, DR 373, där **krus** förekommer i betydelsen 'Kristi kors'. Däremot finns det på några av de runristade gravstenarna på ön Man utanför England. Detta har föranlett v. Friesen och Jungner att tolka **krus** som 'kors — stenkors'. Salebysten är visserligen icke korsformig och har icke som runstenarna på Man inristade, dekorativa kors, men Jungner menar, att en benämning 'kors' kan motiveras av runslingornas anordning, som han anser påminna om ett kors. Förslaget är visserligen formellt oantastligt men har dock en stor svaghet i bristen på andra belägg inom det nordiska området. Kronologien, i vilken Jungner finner stöd, kan icke heller tillmätas något bevisvärde. Det finns runristade manska kors, som sannolikt äro samtida med Salebysten, men en del av dem är åtskilligt yngre. Det är icke heller tilltalande att i en förhållandevis gammal runinskrift med ett innehåll, som i övrigt rymmer så påtagliga uttryck för hedniska föreställningar, finna ett kristendomens nyckelord **krus** som beteckning för det gängse *sten*.

Lis Jacobsen har ett annat förslag, formellt riktigt och mera i samklang med inskriftens innehåll i övrigt. Enligt henne är den enda och gängse betydelsen av verbet *hagva* i både äldre och yngre runinskrifter 'inhugga': »at indhugge kors' kan kun betyde én ting: at forsyne stenen med det kristne korstegn». Jungner var förresten inne på samma tanke men förkastade den med motivering, att Frösten som bl. a. använt korsformiga skiljetecken, snarast skulle vara kristen och som sådan knappast borde ha aversion mot det kristna korset. Skiljetecknen ha i själva verket föga med Fröstens trosbekännelse att göra. De kunna ha tillhört ristarens schablon, och att Frösten skulle ha varit identisk med runristaren är synnerligen oviss.

Ett tredje förslag har till upphovsmän E. A. Kock och Ivar Lindquist. Den sistnämnde säger, a. a. 1940, s. 126 not 2: »Både efter ett infall av äldre datum och enligt ett förslag nu av E. A. Kock skulle jag hålla för troligt, att rätta läsningen är *hoggvi i krus 'slår i sönder'*, jfr fsv. *i krus* 'i kras', E. Olson, Appell., s. 361, samt verbet *krusa/krusa* 'krossa'.»

Inskriftens avslutning är i överensstämmelse med de danska DR 357 och 360 samt DR 81 och 338. Endast utfyllnaden av lakunen före r. 101 kan diskuteras. Lindquist, a. a. 1923, s. 175 f., supplerar **huas**; så även Lis Jacobsen, a. a. s. 55: »Med vejledning i tegningen 1878 og i det ganske tilsvarende helt bevarede udtryk på den skånske Glemminge-sten kan man vistnok — ligeledes med Lindquist — fastslå læsningen *ŋ†ŋ, **huas**; som det fremgår af figg. 22–23 är **h** bevaret og muligvis rester af **ŋ, s**». Jungner läser med någon tvekan **p[ai]s**. Inga säkra spår av runor finnas nu mellan r. 100 och det otydliga sk före 101 **u**. R. 100 visar endast ytterst svaga spår av en hst. Jfr inskriftsbeskrivningen ovan. Man skulle också kunna suppleras **sar is**, men mot ett sådant förslag kan anmärkas ristarens inkonsekvens, jfr 87–89 **ias**.

Om namnet *Frostenn*, som förekommer även på Vg 137, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 75. Med skiljetecken mellan de båda leden förekommer det på Sö 232.

68. Saleby sn, kyrkogården.

Pl. 56.

Litteratur: H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 401; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 359; Handlingar 1935, 1936 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 694.

Runinskriften finnes anbragt på kantlisten till en reliefskulpterad gravsten, s. k. liljesten, på Saleby kyrkogård. Stenen står lutad mot vapenhusets östra yttervägg.

Oaktat de länge varit tillgängliga för undersökning, ha de tre runristade gravstenarna på Saleby kyrkogård först i sen tid blivit granskade. Att de icke tillmätts någon större betydelse framgår också av kyrkoinventariet 1829: »På kyrkogården äro flera gamla likstenar med oläslige inscriptioner och för öfrigt tyckas de icke vara af någon slags märkvärdighet».

Stenen, som var ituslagen, lagades 1936 med stenkitt genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Ljus sandsten. Längd 1,90 m., bredd 0,75–0,54 m. Stenens övre vänstra hörn är avslaget och borta, och därvid har större delen av inskriften gått förlorad. Endast början av densamma återstår nu, hårt sliten.

Inskrift:

hær
5

Hær(?) ...

»Här(?) ...»

Till läsningen: Inga spår av sk iakttagas vid inskriftens början. Efter 3 **r** finns mitt på kantlisten en liten punkt, som möjligen är huggen, men då stenen visar åtskilliga små fördjupningar av exakt samma utseende, är det osäkert, huruvida ett sk avsetts. Av r. 4 återstår numera endast mellersta delen av en hst. Av r. 5 återstår större delen av hst. I r. 6 har övre delen gått förlorad genom flagring; möjligen kan i flagringen ses svaga spår av en **k**-bst.

Det ligger närmast till hands att antaga, att r. 4–6 utgöra resterna av **lik** (*ligg[r]*), och att inskriften motsvarar den latinska formuleringen *hic jacet*, som försvenskad återfinnes på flera västgötska gravstenar med runinskrift.

69. Saleby sn, kyrkogården.

Pl. 56.

Litteratur: H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 402 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 359; Handlingar 1935, 1936 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 696.

Äldre avbildningar: Jungner a. a.; Gardell a. a. 2 (1937, rev. 1946), s. 110.

Ett fragment av en gravsten, s.k. liljesten, med runinskrift står på Saleby kyrkogård lutat mot vapenhusets östra vägg.

Sandsten. Längd 0,68 m., bredd upptill 0,65 m. Fragmentet, som motsvarar ungefär en tredjedel av den ursprungliga gravstenen, har varit sönderslaget i fyra stycken men lagades 1936 med stenkitt. Inskriften är anbragt på stenens upphöjda kantlist.

Inskrift:

hær : ligær : kallo - . . . i : af suntr - . . . :

5 10 15 20

Hær liggær kallo ... af Sundr[al](?).

»Här ligger **kallo** ... från Synnerål(?)»

Till läsningen: 6 **g** är sannolikt stungen. En svag fördjupning i 9 **k** är knappast någon avsedd punkt. Efter 13 **o** finnas osäkra spår av sk. Sedan följer övre delen av en hst, som möjligen har svaga **h**-bistavar t. v. om hst. Därefter är stenen brusten, och ristningsytan har fallit bort på ett stycke av 3,5 cm., vilket här ger plats för högst tre runor. Så urskiljes en tydlig hst, sannolikt **i** (15). Av bst till 19 **u** synes övre delen tydligt, nederdelen däremot är borta. R. 21 är sannolikt **t**. Nedre delen av **r**-bst på r. 22 är otydlig. Sedan följer en säker hst. På ett avstånd från denna hst, som kunde ge plats för troligen 1, högst 2 runor, finns ett sk bestående av sannolikt två punkter.

H. Jungner har tidigare läst 21 **i**. Efter senare granskning meddelar han, att runan är »sannolikt **d**, fastän punkten är ganska osäker».

kallo är måhända latinisering av *Kalli*; se vidare Jungner, *Gudinnan Frigg och Als härad* (1922), s. 404. Huruvida namnet är identiskt med det i andra runinskrifter förekommande **kali** kan ej avgöras, jfr Sm 11 och *DR*, sp. 673. Det följande ordet kan icke tolkas. Det bör snarast ha varit en apposition till **kallo**. Jungner föreslår ett binamn *godî, høgi* men nämner i förbigående andra mera avlägsna möjligheter: »fsv. haki, hari, härre o.s.v.».

R. 16–22 utgöra sannolikt en till subjektet i satsen attributiv bestämning, innehållande ett ortnamn. Detta är tyvärr genom stenens vittring ofullständigt, men åtskilligt talar för att de bevarade runorna **suntr** utgöra första leden i *Synnerål*, namnet på en by belägen i Saleby sn c:a 2 km. SV om kyrkan. Detta bynamn återfinnes enl. Sv. Ortnamnsarkivets Top. saml. tidigast två gånger i *SRP* nr 338 (1357) *Sundraal* samt i *RaP* Axvall 9/8 1424 *synderaal*. Om *Synnerål* se vidare E. Wessén i *NoB* 10 (1922–23), s. 110 not 1, samt I. Lundahl, *Falbygdens by- och gårdsnamn* (1927), s. 117 f.

70. Saleby sn, kyrkogården.

Pl. 57.

Litteratur: T 29 not 2 samt T 99. K. Torin i *VFT* 1:4–5 (1888), s. 36; H. Hildebrand, *Sveriges medeltid* 3 (1898–1903), s. 432; H. Jungner, *Gudinnan Frigg och Als härad* (1922), s. 405 f., i *VFT* 4:9 (1935) s. 32; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 359; *Handlingar* 1935, 1936 i *ATA*; S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937, rev. 1945), nr 695; E. Hjärke i *Saga och sed* 1945, s. 58.

Äldre avbildningar: S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 99).

Runinskriften är anbragt på kantlisten till en gravsten, s.k. liljesten, på Saleby kyrkogård. Stenen står lutad mot vapenhusets västra yttervägg, till vänster om ingången.

Grå sandsten med röda inslag. Längd 1,80 m., bredd 0,56–0,46 m. Stenytan är starkt nött och inskriften på vissa håll förstörd. Stenens ytterkant bildar bas för inskriftens runor, vilket är mindre vanligt.

Inskrift:

mik a : polfær : hæR : ligær ... is -- ...
 5 10 15 20

Mik a Polfær. Hær liggær ...

»Mig äger Tolv. Här ligger ...»

Till läsningen: Runorna äro tydligast på högra kantlisten. R. 1–10 äro säkra. I 11 **h** äro bistavarna svaga t. h. om hst. 12 **æ** är avslagen nedtill. 13 **r** har förlorat undre delen. R. 14–17 äro säkra. Av den följande **r**-runan finnas endast mycket svaga spår. Därefter äro runorna mycket osäkra, någon exakt läsning kan här icke åstadkommas. H. Jungner läser här till en början **ka**. Längre till höger finner man en hst och en tydlig **s**-runa. Efter 20 **s** kan man så se svaga spår av ytterligare två runor.

K. Torin anför ingen läsning. Han meddelar, att av den nötta runristningen »ej kunna skönjas mer än några få runor, af hvilka någon mening ej kan erhållas».

Inskriftens slut efter 18 **r** läser Jungner (*Gudinnan Frigg*, s. 406 f.) **ka - - - iso-** och kompletterar sålunda **kallonison**, d. v. s. *Kallonis (Kallos) son*. Namnet *Kallo* (fsv. *Kalli*) sammanställes med motsvarande namn på Vg 69. Jungner arbetar vidare med hypotesen, att *Kallo* varit prästman och daterar, a. a. s. 410, »Kallos sten till något efter 1250 och sonen Polfærs till snarast inemot 1300» eller om båda utförts samtidigt »till senare hälften av 1200-talet». Det förefaller emellertid som om Jungner alltför hårt pressat den starkt skadade inskriften på Vg 70, varför ovanstående sammanställning och därav föranledd datering icke kan anses nöjaktigt styrkt.

Polfær är en sammandragning av *Porulfr*. Den enstaviga formen är vanligast på östnordiskt, den tvåstaviga på västnordiskt område. Jfr även Sö 328, Jungner, *Gudinnan Frigg*, s. 408, samt *DR*, sp. 727.

Det speciella uttrycket att gravstenen tillhör den avlidne, *mik a*, återfinnes på andra medeltida gravstenar, t. ex. Vg 71 samt några gotländska, L 1711, 1713, 1726. Andra uttryck för stenen såsom den talande förekomma flerstädes i signaturer på gravhällar, t. ex. Vg 86 (runor: **pætær · girpi mik**), Vg 95 (majuskler: **HARALDUS : ME : FECIT : MAHISTER**), liksom detta förhållande är vanligt på runristade medeltida föremål av både kyrklig och profan art.

71. Skara, domkyrkan. Nu i Skara museum.

Pl. 58.

Litteratur: T 29. Jonas I. Marchander ²³/₁₀ 1775 (i: J. G. Liljegren, *Samlingar Msc:t Runir fol.*, nr 25, ATA); J. P. Carlmark, *Fornlemningar inom Skara församling* 5: 3, 1864 (Stifts- och Landsbibl., Skara); S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937, rev. 1945), nr 698; E. Hjærne i *Saga och sed* 1945, s. 58.

Äldre avbildningar: Bläckteckning (i Carlmark a. a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 29); Gardell a. a. 2 (1937, rev. 1946), s. 112.

Denna gravsten (liljesten), som är försedd med runinskrift och numera tillhör Skara museum, låg på K. Torins tid som golvsten i domkyrkans södra korgång.

Av Jonas I. Marchander finns i ATA följande anteckning om gravstenar, som förmodats ha runinskrift: »finnas ock hos mig antekning på the griftstenar, som äro i Skara domkyrkjo med runbokstäfwer skrefne, hwad the bemärkja, såsom i Bårhuset, wid Konungstolen, wid Drottningestolen, och söder wid dörren». Med stenen »söder wid dören» har han möjligen åsyftat Vg 71. Om denna runsten skriver J. P. Carlmark, kännaren framför andra av domkyrkans gravstenar, a. a.: »Detta är ock det enda spår efter runskrift, som inom denna församling träffats.» De övriga av Marchander nämnda stenarna ha sannolikt haft annan inskrift än runor. Vidare efterforskningar ha i varje fall icke givit positivt resultat.

Sandsten. Längd 1,26 m., största bredd 0,51 m. Inskriften är anbragt på den upphöjda kantlisten. Då denna på många ställen är avslagen, är inskriften numera fragmentarisk.

Inskrift:

✠ **mik** : **a** . . . **kbr** : **ifars** - - - - - **k** . . . **n** - - **r** : **r** . . . **n** ✠

5 10 15 20

Mik a . . . -*k[an]pr(?) Ivars[sun](?)* . . .

»Mig äger . . . -kamp(?) Ivarsson(?) . . .»

Till läsningen: R. 1–3 äro skadade i toppen. 4 **a** är skadad upptill. Ristningen är därefter bortslagen på ett stycke, som skulle ge plats för 4 runor. 5–7 **kbr** äro säkra, r. 7 skadad i toppen liksom alla följande runor. En punkt efter 7 **r** utgör den nedre i ett sk. Bst till r. 9 är lågt ansatt och torde snarast ange **f**, därefter nedre delen av en hst utan spår av bst (10), varpå följa nedre delarna av **r** och **s** samt tre korta stycken av huvudstavar. I kanten spåras längre fram 4 stavar. — På stenens kantsida ha samtliga runor förlorat sina toppar, endast få kunna identifieras. I r. 17 spåras man möjligen en svag **k**-bst. Före 18 **n** synas nedre delarna av tre huvudstavar på ojämnt avstånd från varandra. 18 **n** har bst endast t. h. om hst. R. 21 är tydligt **r**. Efter 21 **r** stå två tydliga punkter som sk. Därefter finnas spår av en runa, som möjligen kan ha varit **r**, samt nedre delarna av 6 runor, varefter inskriften avslutas med ett **n** (23), följt av korsformigt sk.

Ovanstående tolkningsförslag har en viss sannolikhet för sig. Till en exaktare tydning torde man på grund av inskriftens skadade och nötta karaktär icke kunna komma. Torin anför en läsning av G. Stephens, sedermera upptagen av S. Gardell: + **mik · a kbr · ikirs . . . ikr . . . n · ir · hal . . un** +, transkriberad *Mik a (Pur)kpr Ikirs(un). (Han l)ikr (u)n(t)ir hal(st)un*. Men detta torde vara att pressa de bevarade runspåren för hårt.

Om uttrycket *mik a* se Vg 70. 5–7 **kbr** kan motsvara ett *-kanpr* eller *-kambr*, båda med enstaka exempel i namnbeståndet kända som efterled i binamn (Lind: *Holtkanpr*, *Gullkambr*), det förstnämnda även som självständigt dopnamn, jfr Vg 30. Efternamnet har tolkats *Ikirson* (Torin), *Igersson* (Jungner). Senare granskning av inskriften har emellertid givit vid handen, att ett *Ivars(sun)* bättre motsvarar ristningen, ehuru man snarare väntat en **u**-runa för 9 **f**. *Ivarr* är »rätt vanligt» namn (Lundgren o. Brate), belagt även i andra runinskrifter, dock ej västgötska. Någon direkt motsvarighet till ett eventuellt **ikir** finns däremot icke, om det icke möjligen skulle vara samma namn som **e-ir** (möjl. **ehir**) på U 479 eller det *Ægir*, som sannolikt ligger till grund för vissa ortnamn (jfr Lundgren o. Brate), t. ex. *Æghiszsathorp* (Götlunda sn, Västergötl.).

72. Skara stad. Nu i Skara museum.

Pl. 58.

Litteratur: H. Jungner, Anteckningar i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 190.

Runstensfragmentet, som nu tillhör Skara museum, har påträffats vid grundgrävning å tomt 71–73 i Skara, Marumsgatan 12.

Sandsten. Höjd 0,31 m., bredd 0,55 m. Ristningen är djup och tydlig.

Inskrift:

. . . **su** × **ku** . . .

Till läsningen: 4 **u** har förlorat undre delen av bst i brottkanten.

Tolkningen är på grund av inskriftens fragmentariska karaktär oviss. Ristningen kan t. ex. utgöra en del av [*yfiR* eller *aftiR A]su ku[nu]*, d. ä. »över» eller »efter sin hustru Åsa».

Skara stad.

Inom Skara stadsområde, ett par km. söder om Skara domkyrka, 6–8 m. t.h. om en skogsväg och 150 m. från dennas anslutning till landsvägen Skara–Bjärklunda, står en sten med runor, ristade i sen tid. Mörk granit med glimmerkorn. Längd 0,98 m., bredd 0,41 m. Runorna äro djupa och tydliga: **ik · hk · aa · × ep.**

73. Synnerby sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 59.

Litteratur: B 959, L 1347, T 2. Petrus Petri 1672 (avskr. i J. P. Carlmark, Antiquiteter I, Stifts- och Landsbibl., Skara); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 86; C. G. G. Hilfeling, Resa 1792, s. 1 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); P. Tham, Arkeologiska Anvisningar, bl. 25 (ATA); P. E. Lindskog, En kortt beskrifning om Skara stift 1 (1811), s. 129; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 163 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 132); G. Stephens, ONRM 1 (1866–67), s. 612; H. Frölén, Beskrifning öfver Synnerby kyrka, aug. 1901 (ATA); Handlingar 1905, 1934, 1936, 1937 i ATA; Formminnesinventering 1923 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 357.

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, bläckteckning 1687 jämte renritning för B 959 (i KB F 1 7 a, bl. 16), träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 959); Tham, bläckteckning (i Hilfeling a. a.); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, teckning (VFA), träsnitt (i T 2).

Efter att länge ha legat på Synnerby kyrkogård, står runstenen alltsedan år 1936 rest 20 m. V om kyrkans västra ingång, med ristningsytan vänd mot S. Tidigare, intill 1905, har stenen varit inmurad i gamla kyrkan, i östra vapenhusväggens yttermur. Denna placering vitsordas i källorna från 1600- och 1700-talen: »Uti vapnhuset utanpå väggen» (Petri); »ligger på östra sidan af Vapnhuset utanpå väggen eller muren : insatt» (Hilfeling). Enligt H. Frölén skall den gamla kyrkans vapenhus härstamma från 1600-talet.

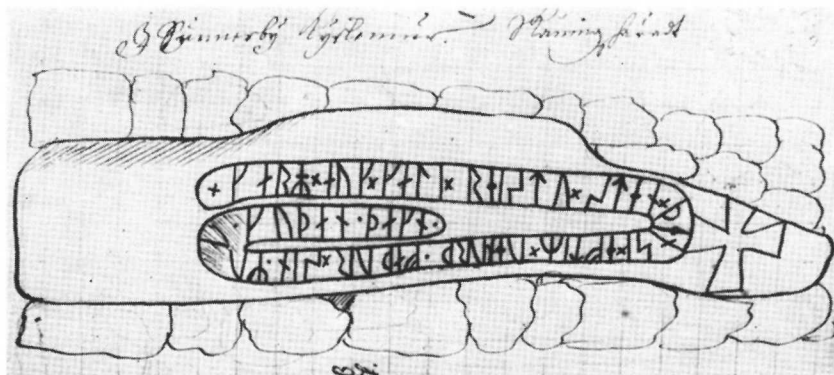

Fig. 104. Vg 73. Synnerby sn, kyrkan. Efter teckning av Christofersson.

Fig. 105. Vg 73. Synnerby sn, kyrkan. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 959).

Ljusgrå granit. Höjd 2,57 m., bredd 0,62 m. Ett stycke av stenen är avslaget upptill till vänster, varvid det ristade korset skadats. På högra sidan av stenen framgår i ramlinjen en spricka. En 35 cm. lång spricka inom vänstra runslingan ungefär mitt på stenen lagades 1936 med stenkitt liksom en annan 75 cm. lång på vänstra smalsidan. Ristningen är djup.

Inskrift:

× **karr** × **auk** × **kali** × **reistu** × **stin** × **pensi** × **eftir** × **ueurp** : **fapur** × **sin** · **muk** · **kuþan** · **þekn** ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Karr ok Kali restu sten þannsi æftir Veurd, faður sinn, miok goðan þegn.

»Kar och Kale reste denna sten efter Veurd, sin fader, en mycket god tägn.»

Till läsningen: Inskriften börjar och avslutas med sk. 1 **k** är i likhet med inskriftens övriga **k**-runor icke stungen. Torins läsning 4 **ar** (även *Bautil*) är obefogad; i stenen finns en liten avflagring åt höger, som ej motsvaras av huggning åt vänster; den obetydliga fördjupningen är med säkerhet ej huggen. 3 **r** och 4 **r** tangera varandra nedtill. 13 **e** är i likhet med 23 **e**, 27 **e**, 33 **e** stungen med en kraftig, rund punkt. 20 **i** är ej stungen, ej heller 46 **u**. — Liljegren: 3–4 **ber**, 20 **e**, 23 **i**, 33 **en**, 54 **a**. — Christofersson och *Bautil*: **er**, 20 **e**, 33 **en**, 54 **a** — Torin 4 **ar**, 27 **i**, 54 **a**. — Säves läsning är korrekt.

Mansnamnet *Karr* är icke så vanligt i runinskrifter som motsvarande svagform *Kari*. Det tycks ha haft sin största spridning på Island. Till sin art är det ursprungligen ett binamn, härlett av fis. *karr* adj. 'krushårig'. Se även Vg 180. Om *Kali* se U 102. Namnet *Veurd* är icke tidigare känt, men både förled och efterled äro kända namnelement, *Ve-* (t. ex. *Vebiorn*, *Vestenn*) och *-urðr* (t. ex. *Sigurðr*); namnet kan i sin helhet ursprungligen vara ett appellativ 'helgedomsvaktare', isl. *vévorðr* m. Jfr litteraturen om Rök-stenens **uiuari**.

74. Vinköls sn, skolgården (gamla kyrkogården).

Pl. 60.

Litteratur: L 1348, T 1. C. Andreae, Anteckning 1672 (avskr. i J. P. Carlmark, Antiquiteter 1, Stifts- och Landsbibl., Skara); D. E. Næzén, Brev t. VHAA ¹⁸/₉ 1788 (i: J. G. Liljegren, Fullständig Bautil, ATA); P. Tham, Diverse Anteckningar om Antiquiteter (i: Bautil, tillh. kapt. E. Malmberg, Ulriksdal); N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 117, Svenske forn lämningar 1832, s. 7 (ATA, ett ex. jämväl i KB, sign. F m 21); Fornminnesinventering 1923 (ATA); Handlingar 1928 (restaureringsrapport) i ATA; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 356; S. Welin, Svenska Topografiska Sällskapet i Skara (1950), s. 50 f.; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 177.

Äldre avbildningar: D. E. Næzén, teckning 1770 (i a. a.); ännu en teckning, osign., möjligen av Næzén (i: Knös' handskriftsaml. band I nr 17: brev fr. I. Wollin t. O. Knös, Stifts- och Landsbibl., Skara), återgiven i Welin a. a., s. 52, varvid attribueringen är förhastad (enl. vad Welin senare brevledes meddelat); Tham, bläckteckning (i a. a.); Sjöborg a. a. 1830, fig. 183, teckning (osign. i a. a. 1832); osign., laverad teckning (VFA); O. Erlandsson, blyertsteckning (VFA), träsnitt (i T 1).

Runstenen står sedan 1928 rest 800 m. VSV om Vinköls nuvarande kyrka, 15 m. Ö om vägen Vinköl-Östorp, på skolgården, 2 m. från dess södra gräns, den gamla kyrkogårdsmuren. Här i västra bogårdsmuren till Vinköls gamla, nu rivna kyrka har stenen tidigare varit inmurad. C. Andreae meddelar 1672: »finnes en runehall i Vinköls kyrkogårdsmur upsatt». 1770 avbildar D. E. Næzén dess övre, större del liggande »inmurad uti Winköhls västra kyrkogårds Mur». Samma stycke finns också avbildat hos N. H. Sjöborg (a. a. 1830: »i västra kyrkogårdsmuren»). P. Tham avbildar detta större stycke samt även det mindre, ehuru ej liggande tillsammans, »i Kyrkobalken wid Södra Porten». I Sjöborgs reseberättelse från 1832, avsedd som början till en aldrig utgiven tom. 4 av *Samlingar för Nordens fornälskare*, finns stenen i sin helhet avtecknad, varvid dock det ännu saknade lilla stycket längst ner till höger markeras avslaget. De båda bevarade styckena uttogos ur muren 1928 och hopfogades. Stenen restes samma år på sin nuvarande plats.

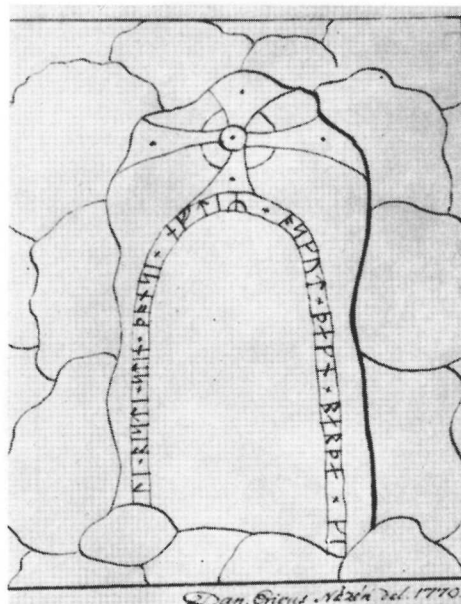

Fig. 106. Vg 74. Vinköls sn, skolgården. Efter teckning av Næzén 1770.

Mörk granit. Höjd 2,32 m., bredd 0,98 m. Till följd av att ett stycke av stenens underdel saknas, har ett mindre parti av runinskriften gått förlorat. Runorna äro djupt huggna. Avflagring hotar dock nedersta delen av det ristade korset upptill på stenen samt översta delen av ristningen. Ett litet stycke med runorna 34–35 är nu avflagrat men fanns vid Sjöborgs besök 1832. Av K. Torins bild att döma förefaller skadan inom detta parti ha varit mindre ännu på 1870-talet.

Inskrift (supplerad efter äldre teckningar):

× **ak** - **ti** × **risti** × **stin** × **ponsi** × **eftir** × **oskut** × **þekn** [× **ha**] **rþa** + **ku** ... **ur** × **sin** +

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Ag[u]ti(?) resti sten þanski æftir Ásgöt, þegn harða go[ðan, fað]ur(?) sinn.

»Agute(?) reste denna sten efter Ásgöt, sin fader(?), en mycket god tægn.»

Till läsningen: Ristningen börjar och slutar med sk. Mellan bst och hst i 2 **k** är en fördjupning, som tillkommit genom flagring. I r. 3 är hst säker; runan kan ha varit **i**, som Jungner föreslagit, men avståndet till följande runa, 6,5 cm., tillåter också att runan varit **u**; någon bst till en sådan **u**-runa kan nu icke konstateras på grund av en djup avflagring över hela partiet omkring sprickan. En jämförelse mellan r. 2–4 (12 cm.) och r. 27–29 (11 cm) stöder antagandet, även om man icke kan utesluta möjligheten, att det stora avståndet mellan r. 2–4 beror på att sprickan i stenen förekommit redan då stenen ristades. Möjligen finnas ytterst svaga spår av en bst t. v. om hst i 4 **t**. Undre delen av hst till 12 **t** är endast delvis bevarad i kanten av en djup flagring. 13 **i** är ostungen. 20 **e** och 31 **e** äro tydligt stungna. Av det delvis förstörda ordet 34–38 **harþa** skönjas förutom de två sista runorna endast svaga spår av bst till 36 **r** i flagringens nedre kant samt spetsen av hst till samma runa jämte översta spetsen till hst i 35 **a**; på de äldsta teckningarna är ordet däremot i sin helhet tydligt. Suppleringen av runorna på det saknade stycket av stenen efter 40 **u** är gjord efter det beräknade utrymmet för 7 tecken. Sannolikt utgöra 41–42 **ur** slutet av ordet **þapur**, med hänsyn till utrymmet knappast **broþur**. R. 45 är **n**, icke **a** som Torin föreslår.

Sjöborg läser 2–4 **þil**, 20 **i**; Torin 3 **i**, 20 **i**.

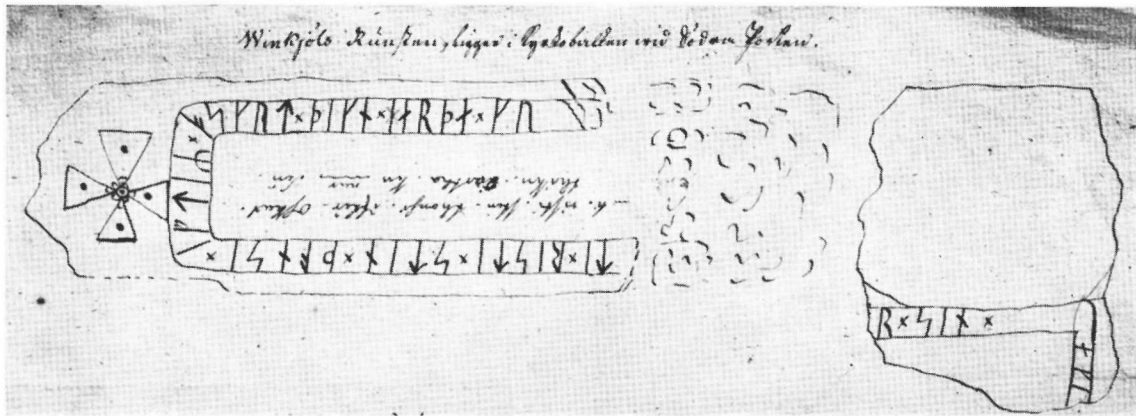

Fig. 107. Vg 74. Vinköls sn, skolgården. Efter teckning av Tham.

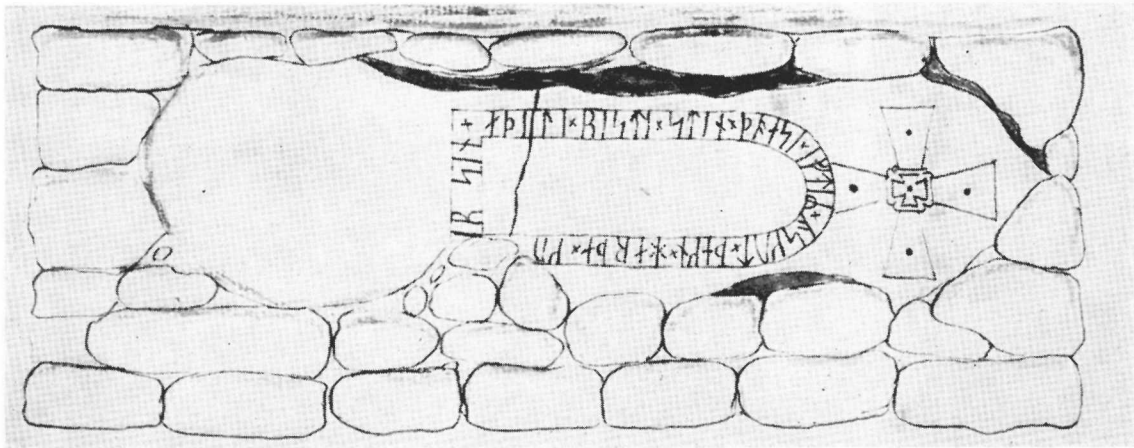

Fig. 108. Vg 74. Vinköls sn, skolgården. Efter teckning i Sjöborg, Svenske fornlämningar 1832.

Om namnet *Aguti* se Sö 219. Vore runan 3 i stället i, skulle namnet med hänsyn tagen till inskriftens ortografi i övrigt snarast vara **Agæti*, tidigare dock ej belagt.

Om *Asgotr* se E. Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924), s. 92 f., *Nordiska namnstudier* (1927), s. 82.

75. Västra Gerums sn, kyrkan.

Pl. 61.

Litteratur: B 960, L 1672, T 4. J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 85; P. A. Säve, *Berättelse* 1863, s. 164 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 130); S. Lindqvist, *Den helige Eskils biskopsdöme* (ATS 22: 1, 1917), s. 61; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 59; Fornminnesinventering 1923 (ATA); Handlingar 1929 i ATA; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 357; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), s. 176 f.

Äldre avbildningar: Ulf Christofersson, bläckteckning 1687 (i KB F 1 7 a, bl. 17), träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 960); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, blyertsteckning (VFA), träsnitt (i T 4).

Runstenen sitter inmurad i södra tornmuren till Västra Gerums kyrka, invid markytan. Såsom inskriftens lydelse utvisar, har stenen ursprungligen legat. Den företer en tidig typ av lagd sten.

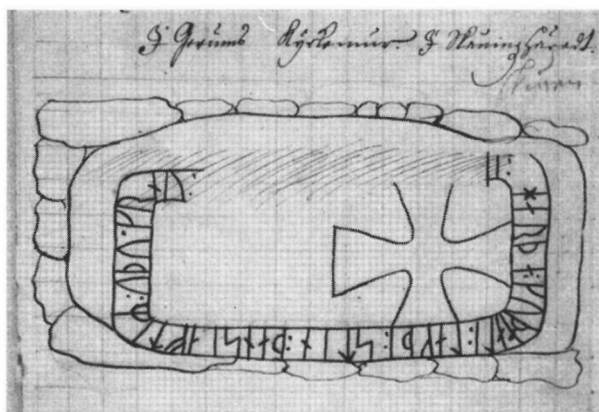

Fig. 109. Vg 75. Västra Gerums sn, kyrkan. Efter teckning av Christofersson.

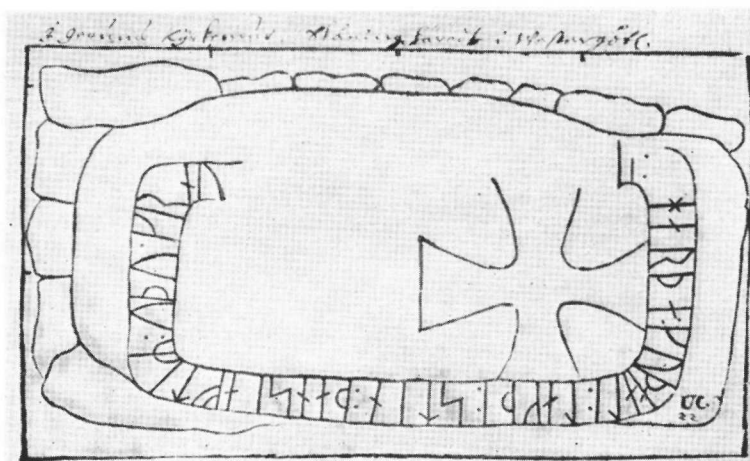

Fig. 110. Vg 75. Västra Gerums sn, kyrkan. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 960).

Svart granit med gråa inslag. Längd 2,28 m., bredd 1,05 m. Ristningsytan är jämn, men övre delen av inskriften är helt bortflagrad till 4–10 mm. djup. Stenen företer samma skador på Ulf Christoferssons bild. Läsningen börjar nertill till höger.

Inskrift:

· ali : lakþi : stin : þansi : uftir upu : kunu : s . . . u : harþa : kuþa

Alli (Ali) lagði sten þansi æftir Öðu, konu s[ina] ... harða goða.

»Alle (Åle) lade denna sten efter Öda, sin hustru ... mycket god.»

Till läsningen: Före 1 **a** finns en grund fördjupning, som troligen är huggen, varför inskriften sannolikt har börjat med sk. 6 **k** är icke stungen. I 12 **n** är hst ovanför bst endast delvis bevarad i kanten av en flagring, som också har borttagit bst t.h. om hst. Av det följande sk synes även undre punkten i flagringens kant. I 15 **s** äro övre och nedre lederna skadade genom flagring. Undre delen av sk efter 16 **i** är tydlig, den övre spåras svagt i flagringen. 17 **u** är ej stungen, översta delen är något oklar. 22 **u** är öppen upptill och hst är krokig, runan är ej stungen. I 24 **u** har nedersta delen av bst gått förlorad i en flagring, som också tagit bort hst i

25 **k** nedanför bst. Vid lakunens början är 29 **s** säker ehuru skadad; vid dess slut före 30 **u** finnes spår av huggning, möjligen **n**. 36 **k** är ej stungen.

Bland tidigare läsningar har B 960 14 **an**, 17 **a** med ensidig bst, 26 **r**, 29 **s** saknas; Säve 24 **I**. Torins läsning är densamma som ovanstående.

Om **ali**, som motsvarar ett fsv. mansnamn *Alli* eller *Ali*, se Sm 19 och U 203. Om kvinnonamnet *Oða* se Sö 242.

Lakunen, 10–12–14 runor, kan tänkas utfyllt med »N.N.:s syster el. dotter».

Västra Gerums sn, kyrkan.

En gravsten med av J. G. Liljegren ifrågasatt runinskrift, L 1688, i »Gerums kyrkomur» anser K. Torin vara identisk med »En fyrkantig sandsten ... i Gerums södra kyrkomur i hörnet vid koret ett par alnar öfver marken», vilken bär en latinsk inskription »omöjlig att läsa» men känd genom en uppteckning 1749: »IHESV, FILI DEI MISERERE NOBIS».

Valle härad.

Häradet är beläget mellan Skara och Skövde och gränsar i V till Skånings och i Ö till Kåkindes härad. Östgränsen går uppe på Billingen i bergets längdriktning. I NV ligger Kinne härad, i NÖ Vadsbo härad och söderut Gudhems härad. Tillsammans med Kinne och Kåkindes härader utgjorde det under medeltiden Ökulls bo, d. v. s. hälften av Västergötlands nordöstra fjärding. Ensamt representerar Valle härad enligt stadgan om tingsböternas fördelning i ÄVgL $\frac{1}{4}$ av landskapet.

5 runinskrifter äro kända från Valle härad. Dessa fördela sig på följande 5 av häradets 10 socknar: Bolum, Eggby, Norra Lundby, Stenåm, Varnhem (Skarke). Antalet runinskrifter här är litet, liksom över huvud i Ökulls bo. Vi befinna oss i utkanten av det egentliga runstensområdet.

Av de 5 inskrifterna är en (Vg 79) anbragt på en liggande gravhäll. De 4 övriga (Vg 76–78, 199) ha funnits på resta stenar. 4 inskrifter äro bevarade (Vg 76, 77, 79, 199), medan en förkommit (Vg 78). Ingen av stenarna befinner sig numera på ursprunglig plats. Av de 4 bevarade inskrifterna äro 2 (Vg 77, 79) fullständiga. En sten (Vg 76) saknar nu nederdelen med åtskilliga runor; med hjälp av en äldre, bevarad teckning kan inskriften dock kompletteras. På Vg 199 är toppstycket borta. Den försvunna runstenen Vg 78 har varit oskadad.

På 1670-talet voro 2 runstenar (Vg 77, 78) kända. 1687 avtecknades en tredje, nämligen Vg 76. Alla dessa tre äro avbildade i *Bautil* (1750) och registrerade i J. G. Liljegren, *Runurkunder* (1833). År 1884 påträffades Vg 79. Det sista nyfyndet (Vg 199) gjordes 1956.

76. Bolums sn, Backgården (Korstorp).

Pl. 62.

Litteratur: B 946, L 1352, T 68. Ulf Christofersson 1687 i KB F 1 7 a, bl. 22; J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 43; C. G. G. Hilfeling, Resa 1791, s. 3 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); Th. Ljunggren, Brev $\frac{30}{10}$ 1792 t. P. Tham (ATA, tr. i VHAA:s Månadsblad 1879, s. 26 f.), Beskrifning öfver Häggums förs. 1794 (KB M 98: 2, s. 29, 35; sistn. ställe avtryckt i H. Schiller, Gode herrar och svenske män, 1933, s. 70 f.), Anteckning i J. G. Liljegren, Saml. Msc:t Runir fol., nr 26 (ATA); P. E. Lindskog, En kortt beskrifning om Skara stift 2 (1813), s. 171; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 129; K. Torin, Register 1875 (VFA); N. Beckman, Vägar och städer i medeltidens Västergötland (1916), s. 10, i VFT 4: 1 (1920), s. 64; O. v. Friesen, Anteckningar 1919 (Anteckningsbok: »Undersökningar, anteckningar och infall i marken och skrifrummet», s. 29, i UUB), i Runorna (Nord. kultur 6, 1933), s. 230; Handlingar 1920, 1924, 1926 (flyttningsrapport), 1934, 1936 i ATA; Fornminnesinventering 1926 (ATA); A. Blomberg, Broddetorps pastorat (1929), s. 70 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 351; K. E. Sahlström i VFT 4: 9 (1935), s. 16; E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 (1956), s. 19.

Äldre avbildningar: Christofersson, bläckteckning (i a. a.), träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 946); Ljunggren, bläckteckning (i KB M 98: 2, s. 30); bläckteckning, osign. och odat. (i Liljegrens a. Saml.); Tham, bläckteckning (i Hilfeling a. a.); S. Welin, 2 tuschteckningar (VFA), träsnitt (i T 68).

Runstenen står sedan 1926 rest på Billingens lägre parti, nedanför det s. k. Råberget, vid vägen Bolum-Häggum, ungefär 300 m. SV om $\frac{1}{4}$ mtl Backgården (f. d. Korsbacken). Tidigare har stenen legat i ett förstört röse 20 m. österut.

Källskrifterna ha något varierande uppgifter om stenens plats: »Håfz skogh wed Korstorp» (Christofersson), »Vid Korsbacka» (Hilfeling), »mellan Bolum och hemmanet Korstorp i Broddetorps Församling, på en

Fig. 111. Vg 76. Bolums sn, Backgården.
Efter teckning av Christofersson.

Dagnäs, — tro att främmande seder, eller Christendomen först inträngt bland hedningarne på Dagnäs. Att Sahlebyboar uprest minnesvårdar öfver sine i Turkekrig stupade anhörige på Dagnäs. Att härifrån utgått folk i härnad åt Ryssland, att kristne här rest stenar åt sine afledne i Timmeled m.m. Tit. Hr Tham ropar ofta i sine anteckningar, att lokalen bör instämma med traditionerna, och då så sker, kan man upnä någorlunda visshet i Historien. Runstenarne berätta och Hr Tham förrycker Localen. — Sat sapienti.»

Huruvida denna admonition eller andra skäl förmådde Tham att avstå från åtgärden, känner man ej, men stenen förblev alltjämt på sin gamla plats, som kan ha varit den ursprungliga. Några oregelbundna stenrader öfver »Svensbo kärren» c:a 500 m. västerut kunna nämligen mycket väl vara resterna av den i inskriften omtalade »bron».

Mörkgrå granit. Höjd 1,15 m., bredd 0,57 m. Stenens underdel saknas nu och därmed en del av inskriften. Den fanns emellertid bevarad ännu vid det första avtecknandet 1687, ehuru bilden visar en kraftig spricka i stenen efter den kant, där det förlorade stycket har slutit an. Däremot synes återstoden av stenen på 1600-talet ha varit hel. Av en teckning med åtföljande text i C. G. G. Hilfelings *Resa 1791* kan det emellertid konstateras, att det saknade fotstycket vid denna tidpunkt var borta. Innanför den yttre runslingan framstår i samma plan som ristningsytan ett kors i relief. Stenens yta har sålunda mellan runslingan och korset genom huggning blivit fördjupad. Ett liknande reliefkors har Vg 79. Ristningen är djup och tydlig.

Inskrift (supplerad efter Christoferssons teckning):

[s]uen : gislar : sun : let : gira : bro þessa firir : sial : sina ok [- - þur sins :] þat ær : reṭ :
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

h[- ær]ium : atþipia : bat[ær]
60 65 70 75

Svenn Gislar[s]sun let gæra bro þessa fyrir sial sina ok [fa]ður sins. Þat er rett hærrium at biðia Pater.

»Sven Gislarsson lät göra denna bro för sin och sin faders själ. Envar bör (här) bedja Pater (noster).»

Backe, i Utmarken, Svensbo Kärr kallad» (Ljunggren). De torde dock alla avse samma plats, ungefärligen den, som stenen haft före flyttningen 1926.

Per Tham, som tämligen egenmäktigt »tillvaratog» och reste runstenar i parken vid Dagnäs, lär ha umgåtts med planer på att föra även denna sten till sina domäner att döma av vissa anteckningar av prosten Th. Ljunggren, som temperamentsfullt i ett brev till Tham hävdar det olämpliga i ett sådant tillvägagångssätt. Hans yttrande må citeras som exempel på två nitiska fornvårdares olika uppfattning i denna fråga.

»Detta i sitt slag rara Monument, som olikt andre Runstenar, inneholler Historiskt som tillhör stället och orten, har, jag vet icke med hvad rättighet, av Tit. Hr P. Tham blefvit taget från skarastigen och förflyttat till Dagnäs och upställt i dess Björkelundar, likasom flere andre Runstenar av välbemalte Herre, från stället, där de varit reste, blefvit till Dagnäs samlade. Hvad för tjänst därigenom tillflutet svenska Historien i allmänhet och Archeologin i synnerhet, finner hvar och en utan möda. Efterverlden torde söka Skara stigen på

Fig. 112. Vg 76. Bolums sn, Backgården.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 946).

Fig. 113. Vg 76. Bolums sn, Backgården.
Efter teckning av Ljunggren i M 98: 2.

Till läsningen: Av 2 **u** återstår nu endast bst i stenens nedre kant. 3 **e** är säkert stungen. Den undre punkten i sk efter 4 **n** är jämförelsevis lågt placerad och grund. 15 **e** är stungen med ett kort tvärstreck, djupt och tydligt hugget. 18 **i** är ej stungen. 21 **b** är skadad upptill genom bortfall. Bst till 40 **a** är högt ansatt. Övre bst till 41 **o** är bortslagen. 56 **r** har övre delen av hst borta. 58 **e** är stungen. Båda bistavarna äro borta i 59 **t**. 60 **h** är skadad i toppen. Av följande runa (**u**?) återstår endast nedre delen av hst. 72 **b** är icke stungen.

Christoferssons läsning: sk saknas efter 27 **a**, efter 32 **r**, efter 36 **i**; efter 51 **s** läses längre ned på stenen utanför ramlinjen men i direkt följd en vänstervänd **s**-runa, se fig. 111; t. v. om 52 **p** finns en kort, snett nedåt åt höger mot hst ansluten linje (hör till ornamentet); r. 59 saknar på teckningen bst; r. 61 ligger i sprickan och är oläst; r. 75 synes vara läst som **æ**, oaktat den i *Bautil* tecknas **i**. — Hilfeling har sk efter 23 **o**, efter 39 **n** men ej efter 40 **a**; 52 **ap**, 59 **s**, 67 **ob**, 72 **r**, 75 **i**. — Liljegren följer *Bautil*.

Inskriftens andra mening har vållat vissa svårigheter att läsa och finna mening i. Det är O. v. Friesen, som först har givit inskriftens senare del dess rätta tydning (jfr Hj. Kylén i *Skara-Posten* 5/2 1919). Den första delen däremot har undantagslöst lästs och tolkats riktigt.

gislar:sun innehåller det sällsynta mansnamnet *Gislarr* med endast några få medeltida, svenska belägg. N. Beckman, *Vägar och städer i medeltidens Västergötland* (1916), antager felristning för *Gislason* med gen.-form av *Gisli*, vilket dock knappast kan anses motiverat med hänsyn till inskriftens i övrigt konsekventa ortografi.

Inskriftens avslutning, uppmaningen till förbön, förekommer, ehuru i stympat skick, på Vg 81.

Runstenen företer sena drag, t. ex. runtyperna **r**, **a** och **æ** samt binderunan **atb**, vidare ortografiska nymodigheter som **e** i **let**, **-r** i **firir** och **ær** samt slutligen reliefhugget korsornament. Sådana detaljer finner man eljest på lagda gravstenar från tidig medeltid, medan de på det hela taget äro främmande för de resta monumenten.

Om brobygge tala sju västgötska runstenar, nämligen Vg 2, 4, 30, 76, 173, 182, 183.

77. Eggby sn, kyrkogården.

Pl. 61.

Litteratur: B 996, L 1344, T 13. J. Hadorph, Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 120 (KB F f 5, renskrift av annan hand); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 21; C. G. G. Hilfeling, Resa 1791, s. 7 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); G. Brusewitz, Westergötland 1861, s. 78 f. (ATA); H. Hildebrand, Valle härad, reseberättelse från 1871, inlämnad 1872 t. VHAA (ATA); Fornminnesinventering 1926, (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933) s. 349; Handlingar 1934, 1935, 1936 (restaureringsrapport) i ATA.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och J. Leitz, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 996); Brusewitz, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, 2 blyertsteckningar (VFA), träsnitt (i T 13); Hildebrand, bläckteckning (i a. a., fig. 40).

Runstenen står rest på Eggby kyrkogård, 16 m. V om kyrkan, strax till höger om uppfartsvägen.

I sin *Resebeskrivning* 1673 meddelar J. Hadorph: »Vthi samma [Eggeby] Kyrkiogårdz Wästnorr Hörne fans en Runsteen, som iagh A:o 1671 lät vttaga, och på Kyrkiobacken vpresa». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Egby kyrkia wid Höjentorp» (B 996: »Eggby socken. Vid Höjentorp»; L 1344: »Eggby socken. Höjentorp»). Höjentorps säteri ligger strax SV om Eggby kyrka. Torins åsikt, grundad på uppgifter av komminister J. F. Odhelius, att stenen befunde sig på ursprunglig plats, vilken efter kyrkogårdens utvidgning kommit att tillhöra kyrkogården, svarar således icke mot det verkliga förhållandet. Även Hildebrands uppgift, att »Runstenen stod förut utanför kyrkobalken, sattes sedan i vestra kyrkgafveln och togs till slut ut samt restes på kyrkogården» är missvisande.

Mörk granit. Höjd 2,15 m., bredd 0,55 m. Ristningen vetter mot SV. Stenen har varit ituslagen men har 1936 lagats. På vänstra sidan har den dessutom skadats, så att topparna av några runor förstörts, vilket dock icke försvårar läsningen.

Inskrift:

+ **auka : raisti : stain : þansi : aftir : osbiurn : sun : sin** ×

5 10 15 20 25 30 35

Øga resti sten þanssi æftir Asbiorn, sun sinn.

»Øga reste denna sten efter Asbjörn, sin son.»

Till läsningen: R. 3, vars topp är borta, har säkerligen varit **k**, stunget eller ostunget, då bst dels är relativt högt ansatt, dels visar en rundning, som icke är naturlig för en **f**-runa, jfr 22 **f**. 8 **s** och 27 **s** äro omvända, övriga **s**-runor rättvända. 11 **s**, 22 **f** och 23 **t** befinna sig i stenens brottlinje och ha därigenom skadats. Övre delen av 30 **u** och 31 **r** sluta stumt i ett till synes avflagrat parti av stenen, som emellertid troligen ägt samma nivå som botten i de ristade linjerna redan vid ristningens tillkomst. 38 **n** har egendomlig form; ristaren har börjat hugga **a** men sedan böjt bst nedåt, så att den till höger om bst blivit i det närmaste horisontell.

R. 1 **a** har av Brusewitz uppfattats som **k**, och 3 **k** som **f**. — Hildebrand är tveksam om r. 3, **k** eller **f**. Eljest äro tidigare läsningar i överensstämmelse med ovanstående.

1–4 **auka** motsvarar närmast ett fsv. *Øga*. Att benämningar på kroppsdelar brukas som binamn är icke ovanligt. Oftast ha dock sådana binamn en karakteriserande förled, t. ex. *hrak-auga*, *bægi-fótr*, *flat-nefr*,

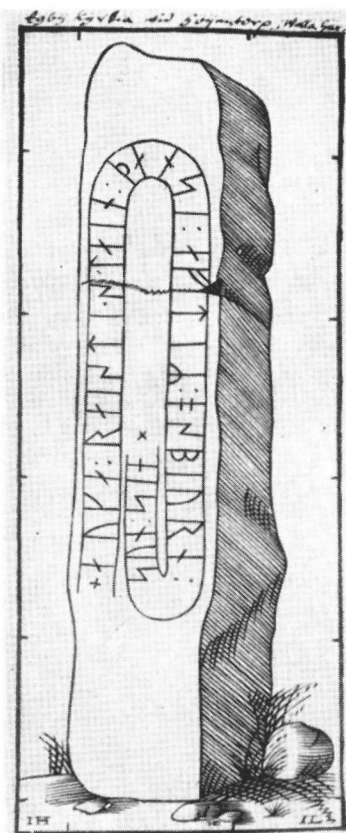

Fig. 114. Vg 77. Eggby sn, kyrkogården. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 996).

gull-munnr. Mera sällan användas de enkla orden såsom här på Vg 77 som självständiga dopnamn. *Oga* är icke tidigare känt som sådant, men väl som binamn, såväl enkelt som sammansatt, i fvn. källor samt som första led i några ortnamn. Ett annat dylikt namn bär den kände uppländske runristaren *Fotr*. Huruvida *Oga* här åsyftar man eller kvinna, kan ej avgöras. *Asbiorn* är vanligt namn över hela det fornnordiska området, jfr Sm 45.

Eggby sn.

På en sten i Eggby sn, ägnad minnet av komminister J. F. Odhelius (1805–1874), vilken sten rests på en liten ö i sjön Emten, finns en slinga med sentida runor: **: hiir : mun : stanta : stin at merki :**

199. Norra Lundby sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Litteratur: S. B. F. Jansson, besiktningsrapport ²⁰/₆ 1956, undersökningsrapport ²⁵/₉ 1956, båda i ATA; Kyrkorådsprotokoll ²⁶/₆ 1956 (utdrag i ATA).

Runstenen står sedan 1956 rest intill Norra Lundby kyrkas södra tornmur, 3 m. Ö om tornets sydvästra hörn.

Först 1956 kom genom ett meddelande från fil. dr H. Wideen till Riksantikvarieämbetets kännedom, att runtecken kunde urskiljas på en i markytan under tornets sydvästra hörn belägen stödjesten. Endast

Fig. 115. Vg 199. N. Lundby sn, kyrkan. Efter foto av O. Eriksson 1956.

Fig. 116. Vg 199. Norra Lundby sn, kyrkan. Efter foto av O. Eriksson 1956.

en obetydlig del av stenens högra kant, omkr. 12 cm., stack här utanför tornmuren. Uppgiften bekräftades vid S. B. F. Janssons första besiktning, och på Riksantikvarieämbetets föranstaltande framtogs stenen.

Det visade sig, att runstenens topp, på vilken en avsevärd del av inskriften har stått, hade slagits av och gått förlorad, samt att stenen bestod av en stor och tre smärre delar. Av de tre lösa delarna buro två ristning; den tredje tillhörde den oristade rotändan. Ristningsytan, som delvis var täckt av gammalt bruk, rengjordes. Runstenen restes därefter på sin nuvarande plats, varvid de lösa delarna fästes med stenkitt och dubbar. Nedanstående beskrivning av stenen och dess inskrift grundar sig på S. B. F. Janssons granskning.

Rödgrå granit. Höjd över markytan 1,73 m. (total höjd 2,20 m.), bredd 1,28 m. Ristningsytan är på grund av vittring ganska ojämn. Ristningen är, särskilt i stenens högra kant samt nedtill på mittbandet, synnerligen grund och svåräst. Här har ristningsytan delvis flagrat bort. Det är, på grund av att toppen saknas, svårt att avgöra, i vilken ordning inskriften skall läsas.

Inskrift:

(i den yttre runslingan, med början från höger:) ... - **uisk : h - - - n : sūna : liki : kuisk : hialms :**

5 10 15 20 25

kuna : halt . . .

30 35

(i den böjda slingan mitt på stenen:) - **ip : k - -**

40

(i det lodräta bandet:) **k - - : urp : bar :**

45 50

Till läsningen: Om man börjar läsningen upptill i stenens nuvarande högra kant, ser man först en tydlig linje, liknande bistaven i **k**. Nedanför denna går mot nedre ramlinjen en grund, något böjd skåra, som möjligen är rester av en huggen linje. Runföljden 2–5 **uisk** är säker. Sk efter 5 **k** består av två punkter (:); av samma typ äro inskriftens samtliga sk. 6 **h** är grund men säker. Av r. 7 återstår en svag, delvis bortvittrad hst; det förefaller snarast som om runan har varit **i**. I r. 8 är hst tydlig. T.h. därom finnas svaga spår av ristning; runan har sannolikt varit **r**. Av r. 9 skönjes övre hälften av hst. Möjligen kan man tycka sig se ett svagt spår av en **a**-bst i den flagring, som eljest har förstört runan. 10 **n** och 11 **s** äro jämförelsevis tydliga. R. 12 är mycket svag; av ristningsspåren att döma har runan varit **u**. Av r. 13 återstår endast nedre hälften; runan förefaller att ha varit **n**. 14 **a** är jämförelsevis tydlig. Runföljden 15–33 **liki : kuisk : hialms : kuna** är väl bevarad. 34 **h** har förlorat hst ovan bistavarna. 35 **a** och 36 **l** äro tydliga. 37 **t** har förlorat övre delen, då stenen slogs av. Av vänstra bst återstår endast yttersta spetsen. Av r. 38 återstår endast ett obetydligt stycke av hst vid övre ramlinjen. Mellan r. 38 och 39 **i** finnas några utvittrade fördjupningar, som möjligen utgöra huggningsspår. 39 **i** har förlorat ett stycke nedtill. 40 **p** är djup och tydlig. 41 **k** är ej stungen. R. 42 har tydlig hst. Tvärs över hst:s mitt finnes i en flagring en grund skåra, som möjligen är rester efter en **a**-bst. Av r. 43 återstår endast, alldeles i kantbrottet, en hst. Av det lodräta bandets runor äro flera nästan helt utplånade genom vittring. 44 **k** är grund och något osäker. Av r. 45 återstå delar av hst och ytterligt svaga spår av en **u**-bst. Därefter följer nedre hälften av en hst (r. 46). Vid övre ramlinjen är ytan ojämn genom vitt-ring. I sk efter r. 46 är undre punkten djup och tydlig; den övre är grundare. R. 47 är skadad upptill och nedtill; den förefaller att ha varit **u**. I r. 48 är hst tydlig; t.h. om denna finnes en vinkelböjd linje, som förefaller att vara de övre två lederna i en **r**-bst. 49 **p** är tydlig, liksom det följande sk. 50 **b** och 51 **a** äro säkra. Utanför ramlinjerna står en tydlig **r**-runa (52), följd av sk. Nedanför denna runa finnas numera inga säkra spår av ristning.

Någon tolkning av den skadade inskriften har ännu icke kunnat framläggas.

Norra Vings sn, prästgården.

I N. Vings prästgårds trädgård finns ett stort stenbord med en runslinga av samma form som på Vg 78 in-huggen på skivan. Stenhällen har som inskriften meddelar (**karl : stolbi : lakpi : stin : þasi :**) till upphovsman Carl Stolpe, hovpredikant och kyrkoherde, död 1903. Se vidare R. Odencrants i *Svensk hembygdstidning* 1933, nr 5, samt foto 51361 i VFA.

78. Stenums sn, Stenums gata.

Litteratur: B 995, L 1345. J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 30; Fornminnesinventering 1930 (negativ, ATA).

Avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1670 (i F 1 4 c, s. 63), träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 995).

Runstenen är nu förkommen. Den fanns enligt påskrift på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* i »Stenums gata i Walla härad» (B 995: »Stenums Sockn. På gatan»; L 1345: »Stenums gata»).

Beträffande stenens material och utseende lämnar Brenner upplysningen: »Skarp grååhäll.» Höjd, beräknad efter bilden i *Bautil*, c:a 2 m., bredd c:a 1 m.

Inskrift (enligt Brenners teckning):

ulfr : rispi : stin : þina : aftir þuri : brupur sin

5 10 15 20 25 30 35

Ulfur resti sten þenna æftir Þori, broður sinn.

»Ulv reste denna sten efter Tore, sin broder.»

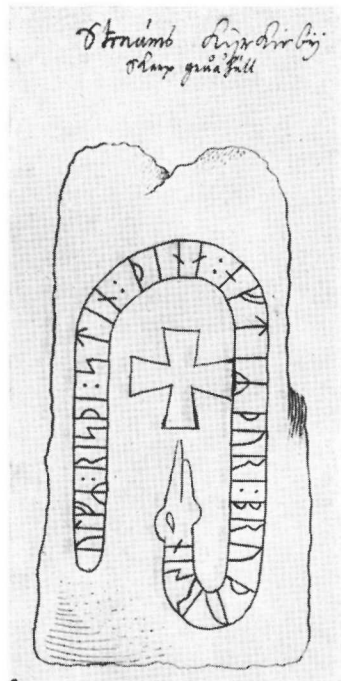

Fig. 117. Vg 78. Stenums sn, Stenums gata.
Efter teckning av Brenner.

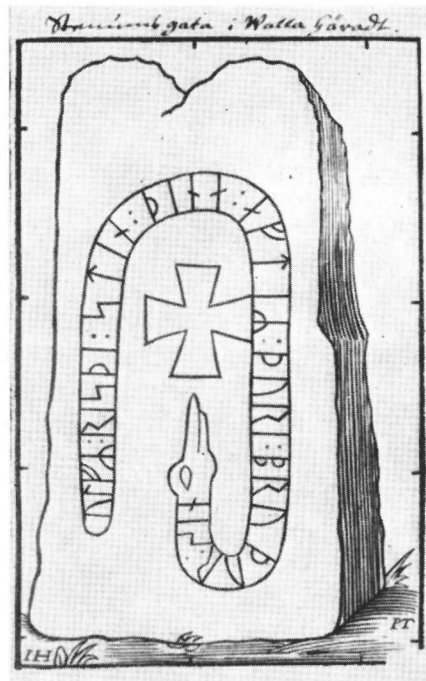

Fig. 118. Vg 78. Stenums sn, Stenums gata.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 995).

Till läsningen: 18 **a** har på Brenners teckning horisontell bst, kanske runan är **e**. Mellan 22 **r** och 23 **p** samt mellan 32 **r** och 33 **s** finnas i *Bautil* sk i form av **:**.

Om namnet *UlfR*, se Vg 55.

79. Varnhems (Skarke) sn, klosterträdgården. Nu i Varnhems klostermuseum.

Pl. 63.

Litteratur: T 69. A. P. Ljungquist, Brev ²⁴/₁₁ 1884 t. O. Montelius (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 350; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 664.

Äldre avbildningar: S. Welin, träsnitt (i T 69), återgivet i Gardell a. a. 2 (1937, rev. 1946), s. 42; A. Forssén, uppmätning (ATA).

Den runristade gravstenen, som nu förvaras i Varnhems klostermuseum, inv.nr 345, påträffades »hösten 1884 under plöjning i en åker i hospitalslägenheten 'Trädgården'» (Torin). Fyndplatsen är belägen c:a 100 m. SÖ om Varnhems kyrka inom den förutvarande klosterträdgården, till vilken Skara hospital år 1689 fick dispositionsrätten.

Sandsten. Längd 1,65 m., bredd 0,57 m. Ristningen är djup och tydlig, ehuru ganska ojämn. En speciell ristningsteknik har använts. Det ena lilla hålet har borrats intill det andra, och ojämnheterna i botten ha sedan i viss utsträckning avlägsnats med hjälp av en mejsel. Ristningsytan domineras av ett stort kors i relief. Denna reliefverkan har åstadkommits genom att sänka bakgrunden. Samma teknik har därvid använts som vid själva ristningen.

Inskrift:

× **katil : karpi · stan : pinsi aftr · katu kunu sina sustur þurils** ×

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Kætill gærði sten þennsi æftir Katu, konu sina, systur Þor[g]ils.

»Kättil gjorde denna sten efter Kata, sin hustru, Torgils' syster.»

Till läsningen: Inga runor äro stungna. Hst till r. 12–16 nå icke ända upp till övre ramlinjen. Bst till 22 **t** är ansatt ett stycke nedanför hst:s spets — tydligen för att undvika kontakt med nedre bst till 21 **f**. Hst till 30 **n** når ej nedre ramlinjen. 38 **s** har tydlig stolsform. Övre punkten i sk efter 5 **l** är en direkt fortsättning av bst till **l**. Måhända har ristaren avsett endast den undre punkten som sk (jfr T 69). Sk saknas efter 19 **i**, 27 **u**, 31 **u** och 35 **a** och sannolikt efter 41 **r**. — Torin har samma läsning men sk efter 41 **r**.

Kvinnonamnet *Kata*, den feminina motsvarigheten till *Kati*, kännes endast från DR 277, Skåne. Med omljudd vokal finns namnet *Þorgíls* på Vg 97. **k**-runans utelämnande har motsvarighet i vissa danska inskrifter och beror antingen på ortografisk bristfällighet eller — sannolikare — på konsonantbortfall i uttalet, jfr da. Troels. Ett mellanstadium med frikativt g-ljud kan också ha förelegat som i U 144 (**purhils**). Namnet är vanligt över hela det nordiska området.